

En usynlig mur

En kvalitativ studie av fengselsbetjentes profesjonelle grenser

Tonje Østgård

Masteravhandling i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

En usynlig mur

*En kvalitativ studie av fengselsbetjentes
profesjonelle grenser*

Tonje Østgård

Masteravhandling i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

© Tonje Østgård

2014

En usynlig mur

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Tittel: En usynlig mur – En kvalitativ studie av fengselsbetjentes profesjonelle grenser

Skrevet av: Tonje Østgård

Veileder: Kjersti Ericsson

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Juridisk Fakultet, Universitetet i Oslo

Våren 2014

Problemstillingen for denne avhandlingen er: Hvilke utfordringer står fengselsbetjenter overfor når de skal sette profesjonelle grenser, og hvordan løser de disse utfordringene? I Stortingsmelding 37 «Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn» (2007-08, 4.7.10) knyttes atferdsforandring hos innsatte opp til fengselsbetjentes kompetanse - en fengselsbetjent skal blant annet være fast, rettferdig, empatisk, grensesettende og problemløsende. Det kan likevel være en utfordring å balansere slike forventninger i praksis. Hvor godt kjent skal for eksempel fengselsbetjenter bli med innsatte? Til hvilken grad bør fengselsbetjenter behandle innsatte likt eller individuelt?

For å belyse problemstillingen har jeg anvendt kvalitativ metode. Totalt har jeg intervjuet ni fengselsbetjenter fra Ullersmo fengsel og Hedmark fengsel, avdeling Hamar. Begge fengslene har høyt sikkerhetsnivå med mannlige innsatte. Jeg har også observert fengselsbetjenter på fem ulike avdelinger ved disse to fengslene hvor jeg samhandlet med betjentene og iakttok deres arbeid.

Den teoretiske tilnærmingen i avhandlingen baserer seg på Erving Goffmans teorier om inntrykkskontroll, med vekt på hans bok «Vårt rollespill til daglig» (1992). Goffmans begreper om «backstage» og «frontstage» viser at fengselsbetjenter kontrollerer sine inntrykk foran innsatte for å skape en ønsket definisjon av situasjonen. I denne sammenheng argumenterer jeg for at grensesetting er en sentral del av fengselsbetjentes arbeid.

Fengselsbetjentenes syn på profesjonalitet baserer seg på at det er de selv som har ansvar for å skape «riktige» relasjoner til innsatte. Det er derfor betjentene som skal ta ansvar for relasjonen og være den grensesettende aktøren.

Avhandlingen ser nærmere på en profesjonell grense som har allerede har blitt beskrevet av Ugelvik (2011) – en fengselsbetjent må lære seg å være vennlig, men ikke en venn. I denne forbindelse utvikler fengselsbetjenter flere strategier for å balansere grensen. De er blant annet bevisste på hvor mye de forteller om seg selv og hvor mye de bør stole på den enkelte innsatt. Noen fengselsbetjenter gir uttrykk for at de setter opp «en usynlig mur» der de på forhånd har bestemt seg for hvilke spørsmål de vil svare på. Avhandlingen viser også at betjenter ofte fokuserer på innsattes oppførsel i fengselet, i motsetning til hans tidligere kriminelle handlinger. Fengselsbetjenter skal være vennlige mot innsatte og betjentene mener at det er uprofesjonelt å la seg påvirke av innsattes kriminelle fortid. Flere vil derfor unngå å lese detaljerte dommer.

En annen profesjonell grense som er sentral for avhandlingen er at fengselsbetjenter skal anvende skjønn, men ikke risikere å bli manipulert av innsatte eller misbruke egen makt overfor dem. Men formelle krav og retningskrav vil ofte være flertydige og for fengselsbetjentene gjelder det å utøve profesjonalitet i den konkrete situasjonen. En strategi som kan benyttes her er at fengselsbetjentene snakker med hverandre om detaljer og blir enige om mer presise profesjonelle grenser. Avhandlingen tar i tillegg et kjønnsperspektiv på fengselsbetjentenes grensetting. Fokuset blir her satt på møtet mellom kvinnelige betjenter og mannlige innsatte. For kvinnene handler det ofte om å være hyggelige, men samtidig grensesettende. Utfordringen ligger i det at innsatte kan mistolke signalene kvinnene avgir og da mener betjentene at det er viktig at kvinnene reagerer.

Takk!

Aller først vil jeg takke alle fengselsbetjentene som tok meg så godt i mot på avdelingene, og ikke minst alle betjentene som deltok på intervju. Uten dere ville ikke denne oppgaven ha blitt skrevet så tusen, tusen takk! Jeg vil også takke ledelsen på både Ullersmo fengsel og Hedmark fengsel, avdeling Hamar som la alt til rette for at jeg kunne komme på besøk.

En helt spesiell takk går til min veileder Kjersti Ericsson. Tusen takk for veiledningen og alle tilbakemeldingene! Du visste akkurat hvordan du skulle forholde deg til en noe stresset student og det har jeg satt veldig stor pris på.

Jeg vil videre takke gruppeveileder Thomas Ugelvik og fengselsgruppa for gode innspill og inspirasjon til å finne interessante innfallsvinkler. En takk går også til Yngve Hammerlin som satte av tid til å møte meg og gi råd om valg av tema for avhandlingen.

Jeg vil også takke min kjære medstudent Anette. Vi har nå gått fem år på universitet sammen og har blitt gode venner. Det var alltid noen å gå til for oppmuntring og forståelse!

Til slutt vil jeg familie og venner for all deres støtte og omtanke! Det å skrive en masteravhandling er ingen rask og enkel oppgave, men jeg hadde alltid noen å ringe hvis jeg trengte det. Ikke minst vil jeg takke mamma og pappa for all tiden dere brukte til å hjelpe meg med rettskrivingen. Jeg føler meg heldig som har så flinke lærere som foreldre.

Oslo, mai 2014

Tonje Østgård

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Begreper.....	2
1.2	Problemstilling og avgrensning	4
1.3	Egne erfaringer	5
1.4	En kort redegjørelse av fengslene.....	6
1.5	Avhandlingens oppbygging	8
2	En samfunnsvitenskapelig ramme.....	9
2.1	Tidligere forskning	9
2.2	Erving Goffman og «Vårt rollespill til daglig»	12
3	Metode.....	15
3.1	Tilgangen til fengslene	15
3.2	Kunnskap om feltet og forskerrollen	17
3.3	Kvinnelig forsker i mannsfengsler	19
3.4	Deltagende observasjon	21
3.5	Kvalitative intervjuer	22
3.6	Koding og fortolkning	25
4	Nærhet og distanse	27
4.1	Kontakten mellom betjent og innsatt.....	27
4.2	Tillit til innsatte	33
4.3	Kunnskap om innsatte	38
5	Fengselsbetjentenes områdeatferd.....	45
5.1	Skillet mellom front- og backstage.....	45
5.2	Uformelle regler på gangen	49
5.3	«Vaktromskultur».....	55
6	Grenser for skjønn?	61
6.1	Mellom omsorg og sikkerhet	61
6.2	Hverken ja- eller nei-betjent	66
6.3	Et dilemma: Individuell, men også lik behandling.....	69
6.4	Regelbrudd og «korrupsjon»	73
7	Kvinnelige betjenter i et mannsfengsel	77
7.1	Kjønnsnøytrale beskrivelser	77

7.2	Det er ikke alt kvinner gjør.....	78
7.3	Forventninger om omsorg	80
7.4	«Må jobbe dobbelt så hardt som en kar»	82
7.5	Kvinner synlighet	84
7.6	Rollestrategier: «Den grensesettende rollen» og «morsrollen».....	86
8	Et skille mellom det offentlige og private liv	91
8.1	«Du kan ikke ta det med deg hjem»	91
8.2	Taushetsplikt og sosial støtte	94
8.3	Å møte tidligere innsatte utenfor murene	98
9	Avsluttende kommentarer	101
9.1	Profesjonelle grenser	101
9.2	Å finne en balanse	103
	Litteraturliste	107
	Vedlegg: Oversikt	113
	Vedlegg 1: Kvittering på innmeldt prosjekt fra NSD	114
	Vedlegg 2: Innvilgelse av søknad om forskning ved Ullersmo fengsel, av kriminalomsorgen region øst.....	115
	Vedlegg 3: Infoskriv til fengslene	117
	Vedlegg 4: Intervjuguide.....	118

1 Innledning

I denne avhandlingen rettes fokuset mot fengselsbetjenter og deres arbeid i fengsel.

Fengselsbetjenter forteller ofte at deres yrke innebærer å ta på seg opptil flere roller – de er kontrollører og grensesettere, men også rollemodeller, omsorgspersoner og hjelpere. Dette bildet skiller seg nokså drastisk fra den typiske fengselsbetjent vi gjerne finner i amerikanske filmer. Fengselsbetjenten i slike filmer er ofte en mann som skal demonstrere sin autoritære makt over innsatte. Han bruker både batong, håndjern og vold for å disiplinere innsatte, og det viktigste målet hans er å hindre rømminger. Den nye og moderne fengselsbetjentrollen skal til sammenligning inneholde noe annet og noe *mer*.

Det er en utbredt tanke at dersom mennesker skal forandre seg, er det nødvendig at andre hjelper han eller henne på veien. Hvorfor skal en innsatt forandre sitt handlemønster hvis ingen forventer det? Og hvordan skal han klare det hvis ingen legger til rette for det? I Stortingsmelding nr. 37 knyttes atferdsforandring hos innsatte til fengselsbetjentes kompetanse. For at straff skal være effektivt, står det, må fengselsbetjenter inneha «fundamentale ferdigheter som det å være fast, men rettferdig, og ha empati og gode sosiale ferdigheter (evne til å sette grenser og ha en hensiktsmessig problemløsende atferd)» (Stortingsmelding 37, 2007-2008, s. 80). Men den moderne fengselsbetjenten, som både skal hjelpe innsatte og kontrollere dem, er ikke uten utfordringer. Profesjonalitet forutsetter ofte en form for distanse der ansatte skal ha et uavhengighetsforhold til sine klienter. Det er nettopp de ansatte som skal ha en påvirkning på klientene og ikke omvendt. Men som Stortingsmelding 37 også legger opp til er ikke profesjonalitet mulig uten personlig omtanke og engasjement. Det er i denne sammenheng Kjersti Nymo forteller at «En fengselsbetjent skal bry seg» (2006, s. 100).

En fengselsbetjent må lære seg å være vennlig, men ikke en venn, skriver Thomas Ugelvik (2011, s. 98). Det kan også tenkes at en fengselsbetjent må lære seg å kreve atferdsforandring, uten å gi uttrykk for å være fordømmende. Det er nettopp slike grenser som er utgangspunktet for denne avhandlingen. Hvor godt kjent bør for eksempel fengselsbetjenter bli med innsatte? Til hvilken grad bør betjenter behandle innsatte likt eller individuelt? Er det bare snakk om å sette grenser for innsatte eller handler det også om å sette grenser for sitt «private jeg»? Relasjonen mellom betjenter og innsatte vil dermed være et gjennomgående tema. Men jeg ønsker også å se nærmere på hvordan slike grenser kommer til syne i fengselshverdagen og

hvordan de eventuelt opprettholdes innad i betjentmiljøet. Hvilke uformelle regler gir fengselsbetjentene uttrykk for å følge? Hvordan ivaretas disse reglene? Og hva skjer hvis betjenter bryter grensene?

Dilemmaer som oppstår i forbindelse med hjelpe- og kontrollfunksjoner er et sentralt og tradisjonelt tema innenfor kriminologien. Cecilie Basberg Neumann (2014) viser i denne sammenheng at fengselsbetjenter har mye til felles med andre yrker som skal utøve offentlig politikk. Hun refererer da blant annet til barnevernsarbeidere, barnevernspedagoger og sosionomer. I likhet med fengselsbetjenter og innsatte finnes det en skjevhet i relasjonen mellom disse yrkesutøverne og deres klienter. For en ansatt gjelder det derfor å være bevisst på sitt eget ansvar for hvordan denne relasjonen skal være (Neumann, 2014, s. 333). Det er ikke til å se bort i fra at temaer og diskusjoner som tas opp i avhandlingen også er av relevans til andre yrkesgrupper der det forventes at ansatte skal sette grenser.

1.1 Begreper

Det er flere begreper som er relevante i forbindelse med denne avhandlingen. Som en hovedregel skal jeg gjøre rede for relevante begreper underveis i avhandlingen. Likevel kan være nyttig å forklare noen allerede her for å få en bedre forståelse for begrepsbruken i avhandlingen:

Begrepet *profesjonelle grenser* brukes for å beskrive grensen mellom det er som er akseptabelt og uakseptabelt for en fengselsbetjent å gjøre, både på arbeid og utenfor (Doel m. fl., 2010, s. 1867). Begrepet må imidlertid ikke forveksles med profesjonelle grenser som retter seg mot grensen mellom ulike profesjoner. Det må heller ikke forveksles med personlige grenser hvor grensene er mer individuelle og har med personlige forhold å gjøre.

En *ekstrabetjent* er en ansatt som har ikke fast jobb og har heller ikke fengselsbetjentutdanning. Et annet ord som også brukes er vikar. Ekstrabetjenter som kun jobber på sommeren går ofte under betegnelsen sommervikarer. Betjentens skjorte har tomme skulderklaffer.

Aspiranten holder på å utdanne seg til fengselsbetjentyrket. Denne utdanningen går over to år, der det første semesteret er teoretisk. De to neste semestrene lærer aspirantene teori og praksis ved et opplæringsfengsel. Det siste semesteret er også teoretisk. I januar 2012 fikk

fengselsbetjentutdanningen høgskolestatus, og aspirantene oppnår totalt 120 studiepoeng. Skulderklaffen som aspiranten bærer er svart.

Begrepet *fast fengselsbetjent* brukes i denne avhandlingen om fengselsbetjenter som jobber fast turnus og som er tilknyttet en bestemt avdeling. Den faste fengselsbetjenten har fullført betjentutdanningen og er også ferdig med praksisåret. På skulderen på betjentuniformen er det en svart strek.

Vaktlederen har et overordnet ansvar for å opprettholde sikkerheten på fengselet. Spesielt på ettermiddagsvakter og i helgene er det han eller hun som står for den daglige driften.

Avdelingslederen er leder for en avdeling og nærmeste overordnede for personalet som jobber ved avdelingen. Han eller hun har slik ansvar for den daglige driften på avdelingen. Både vaktlederen og avdelingslederen har en gullstjerne på skulderen av betjentuniformen.

Innsatte har erstattet begrepet «fanger» i kriminalomsorgens vokabular. Etter min erfaring er «innsatte» nå det mest brukte begrepet av fengselsbetjenter, til tross for at ordet «fange» fremdeles kan dukke opp. Det er spesielt de eldre og mer erfarne betjenter som fortsatt sier «fanger». Jeg finner det imidlertid mest naturlig å skrive «innsatte» og vil derfor holde meg til dette begrepet gjennom hele oppgaven (med unntak av sitater).

Hendelsesrapporter er en beskrivelse av innsattes regelbrudd og fengselsbetjentene som var involvert eller observerte regelbruddet skriver rapporten. Det tas deretter et avhør av den innsatte slik at han får forklart sin side av saken. Etter avhøret blir det avgjort en reaksjon, for eksempel at han blir flyttet til en mer restriktiv avdeling.

Visitasjoner er et begrep som både kan brukes om cellevisitasjon og kroppsvisitasjon. Under cellevisitasjoner gjennomfører to betjenter en celle uten at den innsatte selv er til stede. Betjentene er da på leting etter ulovlige gjenstander eller andre regelbrudd. Under en kroppsvisitasjon kler den innsatte av seg alle klærne og to betjenter ser etter tegn på smugling av for eksempel narkotika. Betjentene kan imidlertid ikke sjekke den innsattes hulrom, det er det bare helsepersonell som kan gjøre (Ugelvik, 2011, s. 335).

Når betjentene deltar i *celleaksjoner* tar de på seg verneutstyr og går inn på en celle for å ta kontroll over rommet og den innsatte som befinner seg der. Ved hjelp av fysisk makt pasifiserer de den innsatte og bærer han ut (Ugelvik, 2011, s. 325). Det er et begrenset antall betjenter som får delta og deltakerne blir valgt ut på forhånd.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Problemstillingen for avhandlingen er:

Hvilke utfordringer står fengselsbetjenter overfor når de skal sette profesjonelle grenser, og hvordan løser de disse utfordringene?

I tillegg til at denne problemstillingen åpner for drøfting av utfordringer og strategier i betjentyrket forutsetter den et blikk på hvilke profesjonelle grenser som er gjeldende for fengselsbetjenter. I denne sammenheng velger jeg å se på profesjonelle grenser som et empirisk spørsmål. Det betyr ikke at jeg ser bort i fra at regler, rutiner og retningslinjer¹ har en betydning for hvordan betjenter løser utfordringer på jobben. Målet mitt er i stedet å fremheve at det kan være en forskjell på hva betjentene skal gjøre og hva de faktisk gjør. På denne måten kan profesjonelle grenser samsvare med, stride mot, eller styrke de formelle krav og retningslinjer. Avhandlingen vil heller ikke ta sikte på å gi en uttømmende beskrivelse av fengselsbetjentenes profesjonelle grenser. Slik jeg ser det finnes det antageligvis flere profesjonelle grenser enn de som belyses her. Avhandlingen er i stedet et resultat av mitt eget blikk på hvordan profesjonelle grenser kan medføre visse utfordringer.

Avgrensning

Det har blitt gjort flere avgrensninger i denne avhandlingen i form av innfallsvinkler, perspektiver og teoretiske tilnærminger. Den første avgrensningen jeg vil komme inn på er at jeg har utelukket innsattes perspektiv fra forskningen. I startfasen av prosjektet var jeg innstilt på å inkludere innsattes syn på fengselsbetjenter da det vil ha stor betydning for hvordan fengselshverdagen ser ut i praksis. Men tidsmessig viste det seg å bli en utfordring. Det var også vanskelig å utelukke at intervjuer med begge gruppene kunne føre til utilsiktede konsekvenser. Ved å intervjuer betjenter og noen få innsatte fra samme avdeling kan en stå i fare for at forholdet deres blir preget i negativ retning. Når jeg tar opp innsattes perspektiv i avhandlingen viser jeg derfor til annen litteratur.

---

¹ Se f.eks. «Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen» (2005), «Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven» (2002) og «Alminnelig tjenesteinstruks for fengselsvesenets tjenestemenn» (1962).

Jeg kunne også trolig skrevet en hel avhandling om maktforholdet mellom betjenter og innsatte. Mitt syn er at makt er et unngåelig aspekt i betjent-innsatt-relasjonen der betjentene har betydelig mer makt enn innsatte. På samme tid kan makt ta flere ulike former innad i fengselet. Betjentenes formelle og påtvingende makt, privilegiesystemet og innsattes motmakt er blant de maktformene som vil utarte seg i et fengsel (Liebling m.fl., 2011, s. 134). Jeg vil tørre å påstå at makt også er et tema for denne avhandlingen, blant annet ved at jeg drøfter Sykes' (1974) begrep om korrupsjon av fengselsbetjenter. Men innflytelsesrike maktteoretikere som Weber og Foucault har ikke blitt brukt som teoretiske tilnærminger.

1.3 Egne erfaringer

Min interesse for fengsler har sin opprinnelse fra bachelorprogrammet i kriminologi. Nærmere bestemt var boken «Kan fengsel forsvares?» (2007) av Thomas Mathiesen som fikk meg til å stille spørsmål rundt fengselsstraffens mål og hensikt. Mathiesen argumenterer her for at fengsel ikke kan forsvares ut i fra hensikter om rehabilitering, allmennprevensjon, uskadeliggjøring av kriminelle eller rettferdig gjengjeldelse. Han går videre til å foreslå en nedbygging av fengselssystemet slik vi kjenner det. I og med at dette var den første boken jeg leste om straff og dens formål kan jeg ikke nekte for at den har påvirket mitt syn på dette temaet. Men jeg satt også igjen med mange spørsmål. Først og fremst lurte jeg på om det finnes unntak til regelen og hvordan tiltakene for rehabilitering ser ut i praksis. Denne nysgjerrigheten førte til at jeg søkte jobb som ekstrabetjent på Oslo Fengsel.

I skrivende stund har jeg så langt tilbragt to somre som ekstrabetjent ved avdeling A. Som sikkert mange andre ekstrabetjenter husker jeg veldig godt den første dagen jeg ble vist rundt i fengselet. Jeg minnes at jeg var spent og ikke minst nysgjerrig på hvordan både ansatte og innsatte ville ta meg i mot. Tilfeldighetene skulle ha det til at det første rommet under omvisningen var treningsrommet. Jeg gikk inn her sammen med vaktlederen og hilste på de innsatte som trente. Dette var da to store menn med matchende muskler og tatoveringer. Selv er jeg omtrent 1.70 høy, men likevel måtte jeg bøye hodet litt bakover for å se opp på dem. Jeg ble nok litt usikker på denne jobben som fengselsbetjent. «Skal jeg passe på de der?» minnes jeg at jeg spurte vaktlederen da vi gikk ut. Han syntes selvfølgelig det var litt festlig, men forklarte at de fleste innsatte ser ikke slik ut. Han hadde så klart rett. Resten av sommeren gled jeg inn sammen med de andre ansatte og fikk heller ingen store problemer med å «passe på» innsatte.

Som ekstrabetjent har man på en side gått glipp av mye. Man har gått glipp av all undervisningen på Fengselsskolen og dermed ikke fått satt seg inn i alle lover og regler før man går inn bak murene. Slik jeg ser det er jeg fremdeles under en slags opplæring, selv om jeg har jobbet i fengselet en god stund. Jeg kan fremdeles komme med mange spørsmål til fast ansatte, vaktledere og avdelingsledere om hvordan ting *egentlig* skal gjøres. På den andre siden står ekstrabetjenter i en egnet posisjon til å få innsikt i fengselsbetjentenes arbeid, slik også Alexander Z. Ibsen skriver (2013, s. 346). Det er nettopp ekstrabetjentene som stiller mange spørsmål, og som ofte trenger å få både formelle og uformelle regler inn med teskje. Denne avhandlingen kan dermed ses på som en videreformidling av mine ubesvarte spørsmål og nysgjerrigheter fra min tid som ekstrabetjent.

1.4 En kort redegjørelse av fengslene

I forbindelse med denne avhandlingen har jeg forsket ved Ullersmo fengsel og Hedmark fengsel, avdeling Hamar. Begge fengslene² har mannlige innsatte og er institusjoner med høyt sikkerhetsnivå. Et høyt sikkerhetsnivå innebærer at fengslene er omringet med høye murer eller gjerder. De har også betraktelig oppsikt gjennom overvåkningskameraer og har strenge rutiner på å låse dører og lignende kontrolloppgaver. Alle slike innretninger er rettet mot å forhindre innsatte fra rømningsforsøk og andre uregelmessigheter (Storvik, 2011, s. 100).

Hedmark fengsel, avdeling Hamar har plass til 31 innsatte og retter seg mot både doms- og varetektsinnsatte. De prioriterer innsatte med lange dommer slik at disse senere kan overføres til anstalter med lavere sikkerhetsnivå³. Avd. Hamar samarbeider også ofte med anstalter med lavere sikkerhetsnivå, ved å ta i mot innsatte herfra som skal returnere til høyere sikkerhet. Selve bygningen skal være omtrent 150 år gammelt og kan minne om utseendet til Botsfengselet (Oslo Fengsel) som ble bygget i den samme tidsperioden. Selve avdelingen er fordelt på tre etasjer med en trapp midt i rommet. De innsatte er som regel sysselsatt med skole og arbeid på dagtid, og har fellesskap med f. eks. å lage mat, spille biljard og trene annenhver kveld. De med celle på den høyre siden har fellesskap sammen annenhver kveld, og de på venstre side har det tilsvarende. Avdelingen har videre tre dobbeltceller hvor to innsatte deler celle. I og med at avd. Hamar har færre innsatte enn Ullersmo har de også færre

---

² Jeg skriver fengsel, men Hamar er nå en avdeling underlagt Hedmark fengsel. Tidligere het det Hamar fengsel, og fengselsbetjentene selv omtalte fremdeles arbeidsplassen som «Hamar fengsel».

³ Hedmark fengsel: <http://www.hedmarkfengsel.no/hamar->

ansatte. Men flere av betjentene her fortalte de har jobbet ved denne avdelingen i mange år og gjennomtrekket av betjenter er derfor relativt lavt. Mens fengselsbetjentene på Ullersmo fengsel fortalte at de har cirka like mange mannlige betjenter som kvinnelige, var det derimot en klar overvekt av mannlige betjenter ved avd. Hamar.

Ullersmo er et fengsel med plass til 190 innsatte, og målgruppen deres er innsatte med lange dommer for alvorlig kriminalitet, varetektsinnsatte og utenlandske innsatte⁴. Fengselet ble bygget i 1970 med den hensikt at det skulle avlaste Botsfengelet. Fengselsbygningene er fordelt på et relativt stort areal og har en sju meter høy ringmur. Ullersmo har i tillegg en avdeling med lavere sikkerhetsnivå med plass til rundt 60 innsatte. Denne avdelingen er imidlertid et par kilometer fra hovedbygningene og har ikke vært en del av min forskning. Forskningen har i stedet funnet sted ved fire avdelinger med høyt sikkerhetsnivå.

Den første avdelingen, som jeg har valgt å kalle basisavdelingen, har plass til 35 innsatte. I fengselet var det tre andre slike «basisavdelinger» med lignende rutiner og regler. Her er de innsatte fordelt på to ganger med vaktrommet som et bindeledd. På dagtid blir de innsatte låst ut av cellene og går til skole eller arbeid. Innsatte som ikke er sysselsatt blir låst inn i cellene. Etter lufting i den største luftegården kan de innsatte være ute i avdelingen. Mens jeg observerte på basisavdelingen var betjentene ofte på vaktrommet og innsatte ville komme inn med ulike ønsker og behov. Fokuset her var med andre ord stadig på alle arbeidsoppgavene som skulle gjøres i løpet av dagen, som visitering av celler og fordeling av handlevarer. Fengselsbetjentene ga uttrykk for at det store antallet innsatte førte til et tilsvarende stort antall arbeidsoppgaver.

Den andre avdelingen jeg observerte ved har jeg valgt å kalle rehabiliteringsavdelingen. Denne avdelingen har plass til 20 innsatte, der cellene er fordelt på to ganger. Her er ikke de to sidene av avdelingen like separert som ved basisavdelingen og innsatte kan bevege seg rundt etter eget ønske. Her har også innsatte et større fellesskapsområde med flere sofakroker. De innsatte oppfordres til å lage mat og de spiser sammen med fengselsbetjentene under middagen. Friheten er med andre ord større her enn på de resterende avdelingene. Innsatte søker seg til denne avdelingen, på bakgrunn av at de ønsker seg inn i rehabiliteringsprogrammet (den ene gangen), eller fordi de ønsker et roligere tempo i fengselshverdagen (den andre gangen).

---

⁴ Ullersmo fengsel: <http://www.ullersmofengsel.no/>

Den tredje avdelingen, restriksjonsavdelingen, er den strengeste avdelingen på Ullersmo og har omtrent like mange innsatte som rehabiliteringsavdelingen. Den ene gangen er for varetektsinnsatte, og den andre er for innsatte som har fått reaksjoner innad i fengselet (refs). På denne avdelingen er innsatte oftere innelåst på cellene og fengselsbetjentene forteller at de ofte snakker med innsatte på tomannshånd. De innsatte kommer også derfor sjeldnere inn på vaktrommet og spiser også middag på sin egen celle.

Den siste avdelingen jeg observerte ved har jeg kalt ankomstavdelingen. Denne avdelingen har bare én gang og følgelig også færre innsatte (15 plasser). Som navnet antyder er dette en avdeling for innsatte som nylig har ankommet fengselet. Fengselsbetjentene fortalte at cellene som regel alltid var fylt opp, i og med at de også kunne brukes for innsatte som har problemer på andre avdelinger. Opprinnelig var det ikke planlagt at jeg skulle observere ved denne avdelingen, men for å øke tilgangen til intervjuinformanter var jeg her i to dager.

1.5 Avhandlingens oppbygging

Avhandlingen har totalt ni kapitler, der det første kapitlet har vært en innledning. Denne har tatt sikte på å redegjøre for tematikk og problemstilling, mine tidligere erfaringer som ekstrabetjent, og fengslene hvor forskningen har funnet sted. Kapittel 2 vil ta for seg tidligere fengselsforskning i tillegg til den teoretiske rammen for avhandlingen. I kapittel 3 skal det begrunnes for valg av forskningsmetode og gjøres rede for hvordan denne metoden har blitt gjennomført. Kapittel 4 er det første analysekapitlet. Dette kapitlet ser nærmere på hvordan fengselsbetjentene veksler mellom nærhet og distanse i deres relasjon til innsatte og hvilke utfordringer betjentene kan komme over. Kapittel 5 tar utgangspunkt i Goffmans analyse av hvordan personer tilpasser sin atferd til ulike områder. Målet er å se nærmere på hvordan fengselsbetjentene setter profesjonelle grenser i forbindelse med sin atferd på vaktrommet, på gangen i avdelingen og i innsattes celler. I kapittel 6 vil drøftingen omhandle fengselsbetjentenes skjønnsmessige vurderinger og utfordringer knyttet til slike vurderinger. Kapittel 7 setter fokus på de utfordringene som kvinnelige betjenter kan møte i relasjon til mannlige innsatte. I tillegg skal det drøftes hvorvidt fengselsbetjentyrket er et kjønnnet yrke, og hvilke rollestrategier kvinnelige betjenter kan ta i bruk. Det siste analysekapitlet, kapittel 8, vil omhandle fengselsbetjentenes grensearbeid – hvordan de forhandler og setter grenser mellom arbeid og hjem. Til slutt vil det avsluttende kapitlet gi en kort oppsummering av avhandlingen og ta opp ubesvarte spørsmål.

2 En samfunnsvitenskapelig ramme

Det samfunnsvitenskapelige studieemnet er den sosiale virkeligheten, den virkeligheten som på en eller annen måte dreier seg om samhandling mellom mennesker. (Johannessen m.fl., 2010, s. 35)

Denne avhandlingen har på ingen måte blitt skrevet i et tomrom. I stedet kan den betraktes som et tilskudd til forskningen av fengsler der målet er å få økt kunnskap om denne sosiale virkeligheten. I dette kapitlet vil jeg derfor redegjøre for tidligere forskning av fengselsbetjentes arbeid som har gjort seg særlig relevant for min egen avhandling. Jeg vil også ta for meg den teoretiske rammen for oppgaven. Her har jeg valgt å anvende Goffmans teorier om sosial interaksjon med vekt på hans bok «Vårt rollespill til daglig» (1992). Hovedgrunnen til dette er at Goffman legger fokus på individenes forståelse av den sosiale virkeligheten. Det er nettopp samhandlingen mellom aktører i det daglige som trekkes fram.

2.1 Tidligere forskning

Når en skal forske på relasjonen mellom betjenter og innsatte i norske fengsler er boken «Omsorg i fengsel?» (1999) av Cecilie E. Basberg antageligvis en selvskreven referanse. I denne boken, som bygger på hennes egen masteravhandling innenfor sosiologi, drøfter hun forholdet mellom omsorg og kontroll på Bredtveit kvinnefengsel. Før Basberg forsket på dette temaet var omsorgens rolle i fengselet lite teoretisert. Selv om hun ikke konkluderer med at betjentarbeid *er* omsorgsarbeid viser hun at fengselsbetjenter kan gjøre omsorgsfulle handlinger. Men fengselet som organisasjon vil likevel legge begrensninger på betjentenes muligheter til å vise omsorg, og forholdet mellom kontroll og omsorg er slik sammensatt. I tilknytning til denne avhandlingen er det spesielt Basbergs kapitler om betjentenes skjønnsutøvelse og dilemmaer i betjent-innsatt-relasjonen som har hatt en betydelig innflytelse. Her reflekterer hun over hvorvidt betjenter kan utøve skjønn på bakgrunn av omsorg og hvilke dilemmaer dette kan føre til i relasjonen til innsatte.

I likhet med Basberg retter også Yngvil Grøvdal oppmerksomheten mot fengselsbetjenter og deres arbeid i sin masteravhandling «Sånn er det bare!» fra 2001. Her gjør hun rede for de mange og ofte motstridende arbeidsoppgavene som betjenter skal utføre. Hun anvender videre Bourdieus habitus-begrep for å forklare hvorfor fengselsbetjenter ofte svarer på spørsmål med uttrykket «Sånn er det bare!». Kontrolloppgavene, reglene og rutinene har blitt en

selvfølgelig i arbeidet. Fengselsbetjentene gjør ofte det som må gjøres uten å reflektere så mye over det. I likhet med Basberg tok Grøvdal for seg denne oppgaven i en tid da litteraturen om norske fengselsbetjenter var svært mangelfull. I dag er fremdeles majoriteten av forskningen rettet mot innsatte og deres situasjon, men det kan se ut til at stadig flere masteravhandlinger tar for seg ulike sider ved fengselsbetjentarbeidet⁵.

Yngve Hammerlins forskning på fengselsbetjenter peker seg ut blant fengselslitteraturen. Han har tatt for seg temaer som vold og trusler mot betjenter, og organisatoriske endringer i betjentrollen⁶. I tillegg har han skrevet om innsatte og er trolig mest kjent for sin forskning på selvmord i fengsel. I og med at det er vanskelig å skrive om fengselsbetjenter uten samtidig å skrive om innsatte har også noe av denne litteraturen funnet sin plass i avhandlingen. Thomas Mathiesen (1965) og Thomas Ugelvik (2011) er blant de som har markert seg innenfor dette feltet.

Av den nyere utenlandske forskningen på fengselsbetjenter bør Alison Liebling og Elaine Crawleys arbeid nevnes. Liebling har blant annet gitt ut boken «The prison officer» (2011), med Shefer og Price, som gir en grundig beskrivelse av hva det vil si å være fengselsbetjent. Den retter blant annet fokus på hvordan betjenter bruker skjønn og hvordan betjenter kjemper for å få til «riktige» forhold til innsatte. Crawley, på sin side, har forsket på de følelsesmessige aspektene ved det å jobbe i et fengsel. I boken «Doing prison work» (Crawley, 2004) viser hun hvordan fengselsbetjenter tenker og føler om arbeidet sitt, og viser at betjentyrket er et emosjonelt arbeid - det handler om å kontrollere følelser.

«The society of captives» og «Asylums»

Før jeg går videre til den teoretiske rammen for oppgaven vil jeg kort gjøre rede for to bøker skrevet av Erving Goffman og Gresham M. Sykes. Begge bøkene ble utgitt for over femti år siden, men har fortsatt stor innflytelse på fengselslitteraturen som skrives den dag i dag. Overførbarheten til norske fengsler vil riktignok være problematisk da forholdene her vil være nokså annerledes fra institusjonene som Goffman og Sykes observerte ved. Men perspektivene deres, hvordan fengselet som et system legger rammer for samhandling, er fremdeles aktuelle.

---

⁵ Se bl.a. Hjellnes (2001), Melby (2007) og Sørensen (2007).

⁶ Hammerlin og Røkke (2012), Hammerlin og Mathiassen (2006).

«The society of captives» (1974), skrevet av Sykes, tar for seg et amerikansk høysikkerhetsfengsel slik det stod på 1950-tallet. I boken argumenterer han for at fengselet kan betraktes som et sosialt system hvor ansatte forsøker å opprettholde total kontroll eller nesten total sosial kontroll (Sykes, 1974, s. xiv). Fengsling innebærer også at mange individer blir bundet sammen i lange tidsperioder. Det er slik det skapes en sosial orden i fengselet der innsatte står overfor felles problemer skapt av systemet. Til tross for at Sykes utnevner et eget kapittel til fengselsbetjentene («the custodians») er det liten tvil om at det gjennomgående temaet i boken er de innsattes tilværelse. Han har spesielt blitt anerkjent for kapitlet «The pains of imprisonment» der han forklarer hvordan innsatte blir påført flere lidelser i fengselet som kan være mer smertefulle enn fysisk avstraffelse. I tillegg til frihetsberøvelse blir de utsatt for mangler på goder og tjenester, heteroseksuelle forhold, selvbestemmelse og følelse av sikkerhet. Fengselsbetjentenes arbeid går i store trekk ut på å forsøke å få en intern orden innenfor murene, men dette er et vanskelig og krevende arbeid. Senere i avhandlingen skal jeg komme tilbake til hvordan Sykes knytter slike utfordringer til den tette relasjonen som oppstår mellom betjenter og innsatte.

Boken «Asylums», oversatt til «Anstalt og menneske» på norsk, er skrevet av Erving Goffman og ble for første gang utgitt i 1961. Hans hensikt med denne boken er å beskrive totale institusjoner og forholdene for mennesker som befinner seg der. I innledningen skriver han (Goffman, 1991, s. 9):

Den totale institution kan defineres som et opholds- og arbeidssted, hvor et større antal ligestillede individer sammen fører en indelukket, formelt administreret tilværelse, afskåret fra samfundet udenfor i en længere periode. Fængsler er et udmærket eksempel herpå, når man gør sig klart, at det fængselsagtige ved fængslerne også findes i institutioner, hvis medlemmer ikke har overtrådt nogen lov.

Totale institusjoner er altså institusjoner der klientene blir nektet kontakt med omverdenen og blir hindret fra å forlate institusjonen. På samme måte som Sykes legger Goffman vekt på klientenes (innsattes) tilværelse i institusjonen. Klientene blir utsatt for ulike typer krenkelser på bakgrunn av at institusjonen skal disiplinere dem. Dette er spesielt synlig når klienten først ankommer institusjonen. Hans identitet blir fratatt han og han tildeles en ny innad i institusjonen. I ekstreme tilfeller, som i et fengsel, får han tildelt et nummer som er hans nye identitet. Institusjonen danner også et privilegiesystem der klienten blir belønnet for god oppførsel og straffet for uønsket atferd. Målet er at menneskene og deres personlighet skal forandres. Personalet, på sin side, skal jobbe med å opprettholde de menneskelige normene

som et ledd i institusjonens ansvarlighet. I denne sammenheng, der personalet til syvende og sist skal herske over andre mennesker, kan de møte på en rekke dilemmaer. Goffman påpeker at det eksisterer en selvmotsigelse mellom hva institusjonen skal gjøre (reforming av klienter i en eller annen form) og hva den faktisk gjør (Goffman, 1991, s. 60).

2.2 Erving Goffman og «Vårt rollespill til daglig»

Erving Goffman (1922-82) er et navn som er godt kjent innenfor samfunnsvitenskapene. I sosiologien er han en av de mest leste teoretikerne og det har blitt gjort flere forsøk på å knytte hans arbeid til de mange tradisjoner og tankesett innenfor dette feltet. En slik tilknytning har riktignok blitt gjort vanskelig da Goffman selv ikke ønsket å bli kategorisert på denne måten. Han var rett og slett ikke opptatt av hvilken tradisjon han hørte til. Han var mer opptatt av empirien og av å belyse det som andre kunne se på som lite signifikant (Burns, 1992, s. 6). I tillegg skriver Goffman på en nokså flertydig måte og kan derfor leses og tolkes i mange forskjellige retninger. Jeg finner det likevel nærliggende å knytte Goffmans teorier til symbolsk interaksjonisme. I symbolsk interaksjonisme legges det vekt på hvordan aktører, gjennom språklig formidlet samhandling, konstruerer en meningsfull og ordnet sosial verden (Aakvaag 2008, s. 66). Det mest sentrale aspektet i Goffmans arbeid er sosial interaksjon og hvordan mennesker oppfører seg når de står ansikt til ansikt med hverandre. Den kompetente og kreative aktøren er med andre ord i fokus.

«Vårt rollespill til daglig» er trolig den mest innflytelsesrike boken av Goffman og ble utgitt for første gang i 1952. Tittelen sier mye om Goffmans perspektiv i boken. Her benytter han seg av dramaturgi som analytisk tilnærming for å vise hvordan mennesker bruker rollespill i dagliglivets interaksjoner. På samme måte som i en teaterforestilling vil personer i samfunnet fremføre opptredener for andre ved å kontrollere inntrykkene de avgir. Perspektivet hans går ut på at ethvert samfunn, men først og fremst de som er bygd opp av en bygnings fysiske grenser, kan studeres ut i fra en slik dramaturgisk modell. Goffman demonstrer slik hvordan «[r]ollespill, selvpresentasjon, og inntrykksmanipulering ikke er bare overflatefenomener, men grunnleggende trekk ved samfunn» (Barth 1992, s. 8).

Da denne oppgaven kommer til å handle om fengselsbetjenter vil disse falle under Goffmans betegnelse «opptredende». De innsatte blir følgelig «publikum», altså de som iakttar og står for de andre opptredenene. Fengselsbetjenter kan også beskrives som utøvere av en sosial

rolle, der gruppen står sammen om å handle ut fengselsbetjentrollen. En sosial rolle vil være avhengig av at den opptredende står i et sosialt forhold til samme slags publikum. Innsatte er med på å gi fengselsbetjenter deres sosiale rolle, på samme måte som elever gir lærere deres rolle. Men det finnes også flere lag i denne rollen. Som Goffman skriver vil en sosial rolle omfatte en eller flere enkeltroller og «hver av disse forskjellige rollene kan spilles av den opptredende ved en rekke anledninger overfor samme slags publikum eller overfor et publikum som består av de samme personer» (Goffman, 1992, s. 22-23). Ved noen anledninger kan eksempelvis fengselsbetjenten ta for seg en kontrollerende rolle overfor innsatte, som når han eller hun skal telle antall innsatte og låse dem inn i deres celler. Ved en annen anledning, der innsatte for eksempel skryter av sine kriminelle handlinger, vil kanskje betjenten ta for seg en foreldrelignende rolle og gjøre sine meninger tydelig.

Det er ikke til å legge skjul på at begrepet «rolle» har gjennomgått mye kritikk innenfor samfunnsvitenskapene. Et av de mest omdiskuterte punktene har handlet om hvorvidt «rolle» gir rom til å forstå personer som kreative aktører. Kritikken går ut på at begrepet kan gi en antydning til at normer og forventninger styrer aktører, at struktur styrer individet. Men det er viktig å legge merke til hvordan Goffman gir aktører frihet til å «spille» rollen (Hammerlin og Mathiassen, 2006, s. 53). I følge Goffman kan det variere hvor stor tro aktøren har til rollen og til hvilken grad han spiller den ut. Alle fengselsbetjenter vil derfor ikke utøve betjentrollen på nøyaktig samme måte. Men på samme tid må de alle finne løsninger på ulike forventninger og utfordringer som knyttes til den sosiale rollen.

3 Metode

Det store valget mellom kvantitativ og kvalitativ metode avhenger av hva slags type data forskeren ønsker å samle inn. Ettersom jeg ville vite mer om fengselsbetjentes holdninger, opplevelser og erfaringer falt valget enkelt på kvalitativ forskningsmetode. Fordelen ved å bruke denne metoden er at det «innhentes fyldige data om personer og situasjoner, dermed øker muligheten for å forstå atferd og situasjoner slik de oppfattes av de som undersøkes» (Halvorsen, 2008, s. 128). Gjennom feltarbeid i fengslene søkte jeg med andre ord kunnskap om hvordan fengselsbetjentene selv opplever og tolker sine handlinger.

Opprinnelig ville jeg forske på fengselsbetjenter i forbindelse med deres skjønnsutøvelse og praktisering av sin kunnskap. Inspirasjonen kom fra en masteravhandling om tilsvarende innenfor politiet, skrevet av Tine Holm (2012). Hensikten var å få frem at skjønn og kunnskap om innsatte er en sentral del av fengselsbetjentarbeidet. Så langt det var mulig ville jeg likevel også gå inn i fengslene med et åpent sinn og la empirien styre forskningsprosessen. Det er dette som er tanken bak induktiv metode. Denne metoden går ut på at forskeren først samler inn data og siden kobler det opp mot teori. Poenget her er å starte uten noe teoretisk holdepunkt for så å bevege seg fra det spesielle til det mer generelle (Johannessen m.fl., 2011, s. 51). Med utgangspunkt i innsamlet datamateriale ble avhandlingens problemstilling dermed stadig mer tilpasset og avgrenset. Det var nettopp gjennom empirien og analyseringen av denne at hovedfokuset ble rettet mot fengselsbetjentenes profesjonelle grenser og utfordringer knyttet til disse.

3.1 Tilgangen til fengslene

I januar 2013 kom tillatelsen fra Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste til å forske på fengselsbetjenter⁷. Jeg ble da nødt til å bestemme meg for hvilke fengsler jeg ville forske ved og sette i gang denne søknadsprosessen. På grunn av min egen arbeidserfaring fra Oslo fengsel ble tanken om å søke tillatelse her raskt slått bort. Så langt det var mulig ønsket jeg å distansere meg fra mine egne erfaringer og kollegaer slik at den innsamlede empirien kunne stå for seg selv. Det neste steget ble dermed at å ta kontakt med Ullersmo fengsel.

Bakgrunnen for dette valget er at Ullersmo er et stort fengsel med mange fengselsbetjenter, og det er også i pendleravstand fra hovedstaden. Jeg sendte i tillegg en søknad til Hedmark

---

⁷ Se vedlegg 1.

fengsel, avdeling Hamar. Dette er et mindre fengsel enn Ullersmo, men veilederen min påpekte at det kan være gunstig å forske ved to fengsler for å sikre et visst antall informanter. Målet var derfor ikke å sammenligne et stort og et lite fengsel, men i stedet å gjøre tilgangen til intervjuinformanter noe bredere.

Godkjennelsen fra kriminalomsorgen region sør (og i forlengelse Ullersmo fengsel)⁸ dukket raskt opp i postkassen. Datainnsamlingen startet her allerede i slutten av mars mens jeg ventet på å høre tilbake fra avd. Hamar. Ledelsen på Ullersmo tok godt i mot meg og lot meg velge hvor mange avdelinger jeg ville observere ved. Allerede første dagen ble det tildeling av gjennomgangsnøkler og adgangskort. Disse nøklene kunne bare brukes til å komme seg mellom avdelingene og inn på vaktrommene dersom det var betjenter der fra før. Dette ga meg stor bevegelighet, og jeg følte heller ikke at jeg var til noe «bry» for betjentene i og med at de ikke trengte å følge meg overalt. Etter en stund kom jeg godt inn i rytmen på Ullersmo. Dagene begynte med å gå gjennom inngangsporten, hente ut alarmen og nøkler, og så gå til den avdelingen jeg skulle være på.

Mot slutten av våren fikk jeg svar fra avd. Hamar på mail. Også de inviterte meg til å komme og forske hos dem. Jeg sendte derfor en ny søknad til kriminalomsorgen og ventet på å få svar. Tiden gikk og utpå høstsemesteret hadde det enda ikke kommet noe brev i posten. Jeg begynte derfor å ringe til kriminalomsorgen, så ofte som mulig. Etter en stund kom endelig beskjeden om at godkjennelsen var sendt for lenge siden og at den bare må ha blitt borte i posten. Med denne muntlige bekreftelsen kunne jeg endelig reise til Hamar hvor de heldigvis hadde en tålmodig og forståelsesfull ledelse. Totalt tilbragte jeg litt over en uke sammenhengende på avd. Hamar og fikk tatt de resterende intervjuene. Det ble derimot ikke gjort like mange observasjoner som jeg gjorde på avdelingene ved Ullersmo. Hovedgrunnen til dette var at vaktrommet var i et separat og låst rom, og jeg fikk heller ikke tildelt nøkler slik at jeg kunne følge etter betjentene på noen lettvint måte. Det at jeg allerede hadde startet datainnsamlingen på Ullersmo gjorde det imidlertid til dels lettere å stille relevante spørsmål til fengselsbetjentene på Hamar.

---

⁸ Se vedlegg 2. Jeg fikk godkjenning av kriminalomsorgen region øst til å bruke det som vedlegg, ved telefonsamtale 05.05.14.

3.2 Kunnskap om feltet og forskerrollen

Det vil neppe være en overdrivelse å si at jeg kom i kontakt med mange fengselsbetjenter under datainnsamlingen. Jeg tilbragte sjelden en hel dag i fengslene uten å hilse på en ny betjent. Som en hovedregel ville jeg alltid fortelle litt om prosjektet mitt og få frem min tidligere arbeidserfaring som ekstrabetjent. For meg var det nemlig viktig at betjentene ikke skulle føle at jeg hadde «lurt» dem på noen måte hvis de senere fikk høre om denne erfaringen. Jeg ville derfor komme betjentene i forkjøpet og fortelle om det selv. Dette førte riktignok til noen småubehagelige opplevelser, i det minste i mine øyne. Et par ganger oppstod det situasjoner der jeg akkurat var ferdig med å fortelle om det til betjentene på avdelingen da en ny betjent kom inn døra. Rett som det var ble jeg nødt til å gjenta meg selv, noe som kunne skje opptil flere ganger i løpet av en dag på Ullersmo. Etter en stund ble jeg nok bedre til å inkludere det i samtalen på en mer naturlig måte. Men det kunne likevel være en utfordring å balansere min rolle som ekstrabetjent og min rolle som forsker.

Å ha kjennskap til feltet en skal forske på vil ha både positive og negative sider. En fordel ved det å ha god kjennskap til feltet er at forskeren har en formening om hva som er vanlig og mindre vanlig ved feltet. Dette innebærer at forskeren har lokalkunnskap og vet for eksempel hvor ofte ulike hendelser inntreffer. Forskeren vil også kjenne til informantenes «språk», det vil si deres faguttrykk og andre relevante begreper (Wadel, 1991). Tidsmessig kan dette være fordelaktig. Forskeren trenger ikke å bruke lang tid på å sette seg inn i rutiner og gjøre seg kjent med feltet. I følge Knut Halvorsen (2008) er imidlertid en fare ved denne typen feltarbeid at forskeren kommer for nær de observerte og ikke klarer å holde en kritisk distanse. Dersom en forsker selv er en del av feltet hun skal studere kan hun med andre ord miste det sentrale helhetsperspektivet. Harriet Holter (1996) kommer inn på det samme og påpeker at forskeren kan ende opp med å overidentifisere seg med gruppen man forsker på. En konsekvens av dette er at forskeren kan ta til seg informantenes meninger og ikke stille seg undrende til hvorfor de har dem.

Selv erfarte jeg at det kunne være vanskelig å legge merke til alt det jeg tidligere har tatt for gitt. Jeg stilte ikke spørsmålstegn ved hvorfor en ekstrabetjent satte sakspapirer til siden, eller hvorfor betjentene kunne bli så oppgitt over at de var så få ansatte på avdelingen den dagen. Tidligere erfaringer hadde tross alt lært meg at ekstrabetjenter ikke har fullmakt til å redegjøre for saksdokumenter til innsatte, som for eksempel utvisningsvedtak. Jeg vet også at få

betjenter på en avdeling sannsynligvis fører til en hektisk dag på jobben. For en forsker kan det imidlertid være viktig å få en bredere innsikt i slike situasjoner og spørre hvorfor de finner sted. For meg gjaldt det derfor å forsøke å legge vekk mine forutinntatte meninger, se avdelingene med ferske øyne og stille betjentene spørsmål om hvorfor de gjorde som de gjorde.

Da Basberg (1999) skulle forske på hvorvidt fengselsbetjenter utøver omsorgsoppgaver opplevde hun at det var visse ulemper ved å forske på eget felt. Fire år før hun begynte forskningen ved Bredtveit kvinnefengsel hadde hun selv vært ansatt ved denne anstalten i fem år. På samme måte som meg forsket hun dermed på et felt som hun hadde kjennskap til fra før. En av ulempene hun tok opp i denne sammenheng var at det var vanskelig å stille enkelte spørsmål til fengselsbetjentene. Hun spurte blant annet betjentene om de likte noen innsatte bedre enn andre og hvilke konsekvenser dette kunne få. Svaret hun ofte fikk var: «Men det vet vel du, du som har vært betjent selv» (Basberg, 1999, s. 39). Selv om jeg ikke fikk lignende responser kjenner jeg meg igjen i denne beskrivelsen. Som Basberg var også jeg veldig bevisst på spørsmålene jeg stilte til betjentene. Noen ganger måtte jeg gå et par runder med meg selv før jeg turte å stille de vanskelige spørsmålene.

I motsetning til Basbergs feltarbeid foregikk ikke min forskning ved det samme fengselet hvor jeg selv har arbeidsbakgrunn fra. Dette er trolig grunnen til at fengselsbetjentene aldri så rart på meg når jeg stilte dem spørsmål. I stedet var betjentene opptatt av å forklare hvordan ting foregår *her*, i *dette* fengselet. Mange av betjentenes forklaringer kunne derfor begynne med: «Jeg vet ikke hvordan det gjøres i Oslo Fengsel, men jeg skal fortelle deg hvordan vi gjør det her». På denne måten ble jeg ofte plassert i en lærlingerolle som Cato Wadel (1991) beskriver. Dette er en rolle som finnes i de fleste kulturer og den er også allment akseptert. Wadel forteller at: «Mens folk flest «do not know how to be studied» og heller ikke anerkjenner behovet for å bli studert, så vet folk flest hva det vil si å bli lært opp og å lære bort, og innser behovet for dette» (1991, s. 34). Det kan slik tenkes at det var lettere for fengselsbetjentene å plassere meg i lærlingerollen enn å betrakte meg som en forsker på utsiden av feltet, eller som en ekstrabetjent på innsiden. Personlig gikk jeg gladelig inn i denne rollen. Den tillot meg å stille «naive» spørsmål og også følge etter betjentene for å se hvordan de utførte ulike arbeidsoppgaver.

3.3 Kvinnelig forsker i mannsfengsler

Når jeg reflekterer over min egen forskerrolle tenker jeg ofte tilbake til den første dagen jeg skulle til Ullersmo fengsel. Jeg brukte lang tid på å finne ut hvilke klær jeg skulle ha på meg, hvorvidt håret mitt burde være i strikk eller ikke, og om sminken ville være oppsiktsvekkende på noen måte. Jeg tenkte med andre ord mye over hvilket inntrykk jeg hadde lyst til å gi og ikke minst var jeg veldig bevisst på mitt eget kjønn. Jeg var en kvinnelig forsker som skulle inn på et mannsfengsel. I følge Katrine Fangen (2010) kan kjønnsforskjeller mellom forsker og informanter ha innvirkning på dataene som blir samlet inn. Hun forteller blant annet om hvordan hun ble nødt til å sette grenser over de nynazistiske mennene som hun forsket på. Mennene ønsket mer intim kontakt og gjentatte ganger ble hun nødt til å avvise dem på en direkte måte. En ulempe for kvinner som forsker i mannsdominerte miljøer er altså at de ofte må belage seg på å takle uønsket seksuell oppmerksomhet, eller testing av sine grenser (Fangen, 2010, s. 158).

Et eksempel fra min egen forskning, som er særlig relevant her, skjedde mens jeg gikk alene gjennom luftegården på Ullersmo fengsel. På dette tidspunktet var det flere innsatte som var ute på lufting. Jeg hadde på forhånd spurt betjentene på avdelingen om det var greit at jeg gikk alene og de hadde gitt sin godkjennelse. På vei over plassen begynte et par innsatte å rope, klappe og plystre. Flere snudde seg for å se hva som skjedde og de tok etter hvert også del i ropingen. Selv begynte jeg å gå fortere og følte meg veldig synlig der jeg gikk. Etter et par skritt sakk jeg imidlertid ned igjen da jeg ikke ville gi inntrykk av å ha blitt påvirket av det. Like fort som all ropingen hadde begynt roet det seg ned igjen og jeg var kommet inn i en ny fengselsbygning. I ettertid av denne opplevelsen har jeg tenkt at dette var noe som jeg burde ha vært forberedt på. Jeg har tross alt tidligere hørt lignende historier fra kvinnelige betjenter som har gått i vanlige klær i mannsfengsler. Likevel er denne hendelsen en av dem jeg husker best fra datainnsamlingen.

Majoriteten av de mannlige innsatte jeg møtte viste liten eller ingen interesse for å snakke med meg. Slik jeg ser det var dette en fordel ettersom det ga meg mulighet til å observere, uten å ta del i samhandlingen. På samme måte som ekstrabetjenten Alexander Z. Ibsen (2013) gjorde sin forskning ved Oslo Fengsel var planen min å observere nettopp samhandlingen mellom betjenter og innsatte, og la de innsatte være «i kulissene» av det hele. Noen få innsatte viste derimot stor interesse for min tilstedeværelse og ville gjerne høre mer om forskningen.

Dette var som regel personer som fengselsbetjentene ga uttrykk for at de likte godt, og som jeg mistenker var blant de innsatte med status på avdelingene. Det var imidlertid én innsatt som reagerte noe negativt på at jeg var der. Denne reaksjonen kom riktignok ikke på bakgrunn av at jeg var der for å forske. Den innsatte hadde vinket meg bort for å snakke med han og virket nysgjerrig på hva jeg gjorde der. Han stilte meg mange spørsmål og smilte mye. Praten gikk derfor lett. Men da han spurte meg om jeg har vært i andre fengsler fortalte jeg at jeg har jobbet som ekstrabetjent. Smilet ble fort borte og responsen var: «Da vet du vel alt du trenger å vite da!», før han snudde seg og gikk. I denne episoden ble det tydelig at min rolle som ekstrabetjent ble tolket i negativ retning. I motsetning til episoden i luftegården følte jeg meg mer forberedt på denne reaksjonen. Tanken på at innsatte kunne bli mistenksomme over hvilken «side» jeg tilhører var også grunnen til at jeg ikke ville bruke innsatte som informanter til forskningen.

I forhold til de mannlige fengselsbetjentene hadde jeg aldri noen ubehagelige opplevelser. Likevel vil jeg ikke utelukke at kjønn hadde en innvirkning på kontakten oss imellom. I sin artikkel «Konstruksjon av kjønn i intervjusituasjonen» (2005) forteller Elin Kippe hvordan kjønn var en sentral faktor under datainnsamlingen hennes. I forskningen intervjuet hun menn om deres kjøp av seksuelle tjenester. Hun opplevde at mens mennene forsøkte å gi inntrykk av at de var ekte menn konstruerte også hun kjønn i situasjonen, ved å følge de kulturelle normene for akseptert kvinnelighet. Utfordringen lå i det å være en åpen forsker, men også sette grenser overfor seksuelle tilnærminger (Kippe, 2005). I min forskning utgjorde ikke seksuelle tilnærminger noe problem da de aldri fant sted. Men det kan likevel tenkes at de mannlige betjentene testet mine grenser på en annen måte. Jeg husker spesielt en dag jeg var på Ullersmo fengsel og satt inne på vaktrommet sammen med tre mannlige betjenter. De begynte å fortelle grove vitser og stemningen var på topp. Selv småflirte jeg litt av det hele og tenkte ikke så mye over det. Den ene fengselsbetjenten sier da: «Pass dere litt nå, vi har kvinnelig selskap her». Alle flirer og en av betjentene sier tilbake: «Hun er både Finnmarking og ekstrabetjent. Hun har hørt verre ting før!». Det er ikke til å se bort fra at mine erfaringer fra feltarbeidet sammenfaller med flere utfordringer som kvinnelige betjenter møter i fengselsbetjentyrket. Noen ganger ble mine erfaringer som ekstrabetjent (og at jeg er fra Finnmark) fremhevet – andre ganger var det min kvinnelighet, som når fengselsbetjentene advarte meg mot å snakke med innsatte som «er glad i jenter». Denne tanken er en del av grunnen til at jeg ble oppmerksom på spenningen mellom kvinnelighet og fengselsbetjentrollen i mannsfengsler, noe jeg vil drøfte i et senere kapittel.

3.4 Deltagende observasjon

Metoden jeg har anvendt er deltagende observasjon. Katrine Fangen skriver at: «[n]år du utfører deltagende observasjon, utfører du to former for handling på samme tid: Du involverer deg i samhandling med andre, samtidig som du iakttar hva de foretar seg» (Fangen, 2008, s. 29). Da jeg observerte på Ullersmo fengsel var jeg nøye på å være der fengselsbetjentene var. Jeg satt med dem inne på kontoret, spiste med dem på kantinen, gikk lufteunder med dem, og var i fellesskapet på avdelingen med dem. På denne måten samhandlet jeg med betjentene mens de jobbet og snakket med dem på en annen måte enn ved et intervju. Jeg tilbragte imidlertid store deler av observasjonstiden på avd. Hamar inne på vaktrommet. Her var jeg derfor noe mindre deltagende enn jeg hadde vært på Ullersmo. Unntaket var den ene dagen da jeg fikk følge etter en betjent store deler av vekten.

Totalt observerte jeg i atten dager på Ullersmo fengsel og åtte dager på avd. Hamar. Dagene ble fordelt på både formiddags- og ettermiddagsvakter, og jeg var der mellom fire og seks timer om gangen. En klar fordel ved å observere ved fengsler er at det alltid vil være fengselsbetjenter og innsatte til stede. Jeg stod relativt fritt til å komme når jeg ville og observerte da de fengselsbetjentene som var på jobb. På denne måten fikk jeg også tilgang til de fengselsbetjentene som ikke deltok på intervju. Ulempen ved denne typen observasjon var det at jeg sjelden tilbragte mer enn to vakter med den samme fengselsbetjenten. Det kan tenkes at jeg hadde kommet enda nærmere informantene dersom jeg hadde fulgt vaktlisten til noen utvalgte betjenter.

Til tross for at jeg ønsket å komme inn i fengslene med et åpent sinn er det relativt umulig for en forsker å unngå at blikket går i visse retninger. Det å ha visse hovedtemaer i tankene kan også være hensiktsmessig for forskeren fordi det gir en pekepinn på hva som er viktig å følge med på (Fangen, 2008). Selv visste jeg at jeg ville være oppmerksom på hvordan innsatte og betjenter forholdt seg til hverandre med vekt på kommunikasjonen. Jeg ville også ha et fokus på samhandlingen mellom betjentene. Hvilke forventninger har de til hverandre, og hva skjer dersom forventningene ikke oppfylles? I tilknytning til dette fulgte jeg med på hvilke samtaleemner betjentene kom inn på, uten at jeg hadde ledet dem denne veien. Jeg følte at dette ville være en god pekepinn på hva fengselsbetjentene er opptatt av i det daglige. En slik metode har tidligere blitt beskrevet av Wadel (1991). Han bruker begrepet «sprate-temaer» for å beskrive hvordan informanter ofte vender tilbake til de samme temaene (Wadel, 1991, s.

148). Det kan være gunstig å følge med på slike temaer da det kan gi en formening om hvilke holdninger informanten har til seg selv.

Observasjonsnotater

En utfordring ved observasjon er det at forskeren må huske hva hun har observert fram til det noteres ned. Ideelt sett ønsket jeg å notere ned mest mulig mens jeg var på avdelingene slik at jeg ikke skulle glemme det siden. Første observasjonsdagen på Ullersmo tok jeg derfor fram en liten notisbok mens jeg satt på vaktrommet. Jeg trodde jeg satt og skrev nokså ubemerket, men det tok ikke lang tid før en fengselsbetjent humret og sa at sånt kunne jeg jo ikke gjøre foran dem. Han mente at han ble mer oppmerksom på at han ble observert hvis jeg satt med penn og papir. Kanskje skulle jeg ha forsøkt igjen, men jeg syntes det var vanskelig å trekke frem notisboken etter dette. Løsningen ble derfor å skrive på toget fra Ullersmo og tilbake til Oslo, og etter den korte spaserturen fra avd. Hamar til der jeg bodde. Et par ganger fikk jeg også mulighet til å skrive ubemerket på vaktrommet fordi betjentene var opptatt med arbeidsoppgaver som jeg ikke kunne delta i eller observere, som for eksempel kroppsvisitasjon av innsatte.

Det er visse ulemper ved å la være å skrive ned observasjonene mens det skjer, eller like etterpå. Forskerens hukommelse vil følgelig ikke være like god og forskeren bør være oppmerksom på de etiske konsekvensene. I og med at informantene ikke fikk se når jeg skrev kan det ha gjort dem mindre oppmerksomme på observasjonen. Jeg har derfor forsøkt å reflektere nøye over hvilke observasjoner som skulle inkluderes i analysen av avhandlingen. Den uformelle praten mellom fengselsbetjentene under lunsj-tider utgjorde slik et lite dilemma. Hvis noe interessant dukket opp her, skulle jeg da bruke det i oppgaven? Ettersom betjentene hadde pause fra arbeidet kan det hende at de også tenkte at de hadde pause fra observasjonen. Denne muligheten har gjort at jeg har ekskludert deres handlinger og småprat i lunsjpausene fra analysen.

3.5 Kvalitative intervjuer

Jeg har intervjuet til sammen ni fengselsbetjenter hvor fem er fra Ullersmo fengsel og fire er fra avd. Hamar. Videre er tre av betjentene kvinner, mens seks er menn. Antallet kvinner og menn var ikke planlagt på forhånd, men målet var likevel å inkludere begge kjønn slik at

utvalget skulle bli tilnærmet lik kjønnsfordelingen i kriminalomsorgen. Seks av fengselsbetjentene har fullført Fengselsskolen og er fast ansatte i fengslene, en betjent er aspirant, en annen jobber som ekstrabetjent og den siste er vaktleder. Hvor lang erfaring de har i fengselsvesenet har med andre ord variert, og strekker seg fra halvannet år til 35 år.

Rekrutteringen på Ullersmo og avd. Hamar ble gjort mens jeg observerte ved avdelingene. På denne måten fikk jeg mulighet til å fortelle om prosjektet mitt og følge betjentene på jobb før jeg spurte om de ville være med på intervju. Det var selvfølgelig noen som sa nei, eller som virket usikre. Jeg valgte å ikke forsøke å overtale disse betjentene, men heller intervju de som tydelig sa ja. Dette var på bakgrunn av at avdelingslederne ofte ville oppfordre fengselsbetjenter til å delta på intervju, så jeg ville sikre at informantene gjorde det av egen vilje. På generelt basis var det noe vanskeligere å rekruttere informanter til intervju fra avd. Hamar enn fra Ullersmo fengsel. Dette kan ha sammenheng med at ledelsen her hadde spurt betjentene om de ville delta på intervjuer før jeg kom til fengselet. Derfor hadde kanskje betjentene bestemt seg på forhånd at det ikke var noe de ville være med på. Etter noen dager traff jeg heldigvis på det rette vaktlaget der fire personer virket optimistiske til intervju. Det hjalp trolig at den første jeg intervjuet fortalte de andre betjentene at det at det var en hyggelig opplevelse.

Ved begge fengslene fikk informantene og jeg låne et kontor til å gjennomføre intervjuene. Slik fikk vi et stille og rolig rom der vi kunne snakke uforstyrret. På den annen side har jeg tenkt at kontoret kan ha gitt et noe mer formelt inntrykk enn det som var meningen. Det føltes i det minste slik i begynnelsen, før intervjuene fikk en mer naturlig flyt. Jeg ville også passe på å avslutte intervjuene med å spørre litt om betjenthumoren slik at intervjuet kunne slutte med en lett tone. Det ble benyttet båndopptaker på åtte av de ni intervjuene. En av fengselsbetjentene var ikke komfortabel med båndopptakeren, og jeg noterte derfor ned svarene.

Ett av intervjuene varte i 37 minutter mens de resterende var på rundt en time. Den første intervjuguiden som ble laget var semi-strukturert, som innebærer at den ikke hadde et bestemt antall spørsmål som alle informanter skulle svare på. Informantene ble i stedet oppfordret til å snakke om relevante temaer. Rekkefølgen av temaene var satt på forhånd og jeg stilte også oppfølgingsspørsmål underveis. Det hensiktsmessige med semi-strukturerte intervju er at informanten ikke blir ledet mot en bestemt måte å tenke på, men er fri til å uttrykke seg på sin egen måte. Denne intervjumetoden viste seg å være særlig gunstig i starten av prosjektet da

jeg fremdeles jobbet med temaene som oppgaven skulle handle om. Etter et par intervju oppdaget jeg imidlertid at noen informanter forventet mange spørsmål og ga uttrykk for at jeg skulle lede intervjuet. Dette førte til at jeg lagde flere oppfølgingsspørsmål og intervjuene ble mer strukturerte⁹.

Anonymisering

Da hun intervjuet fengselsbetjenter ved Oslo Fengsel skriver Yngvil Grøvdal (2001) at det ble umulig å hindre at andre personer ved fengselet kunne gjenkjenne enkelte av betjentene. Dette var blant annet fordi noen informanter kan ha nokså kjente synspunkter som vil vise seg i oppgaven. På samme måte kan det tenkes at noen av mine informanter har gjenkjennbare synspunkter, i det minste innad i fengselet han eller hun jobber på. Det er derfor vanskelig å garantere at enkelte ikke vil bli gjenkjent på sin arbeidsplass, dersom de gir uttrykk for slike kjente meninger. Under datainnsamling fant jeg også ut at var vanskelig å hindre at andre ansatte fikk vite hvem som var blitt intervjuet. Noen betjenter fortalte om det selv mens med andre ble det ganske synlig da de plutselig forsvant fra avdelingen. I et fengsel er det viktig at det er nok betjenter på hver avdeling, og i og med at jeg intervjuet i arbeidstiden til fengselsbetjentene ble det nødvendig å sikre at noen andre kunne «overta» på avdelingen. For å styrke anonymiseringen av de som ble intervjuet, og gjøre dem mindre gjenkjennbare for andre ansatte, har jeg derfor latt være å koble fengselsbetjentene opp til avdelingen eller fengselet de jobber ved.

Jeg har valgt å gi fiktive navn til alle fengselsbetjentene som ble intervjuet. På samme måte som Grøvdal (2001, s. 37) skriver syntes jeg det virket for anonymt å skrive «den kvinnelige betjenten» eller «den mannlige betjenten». Videre har alle intervjuede blitt betegnet som «fengselsbetjent» eller «betjent», uavhengig av sine stillinger (ekstrabetjent, fast betjent på avdelingen, vaktleder). Der hvor stillingene kan bli gjenkjent er det benyttet fiktive navn. Som et slags samleord for alle fengselsbetjentene, både de jeg snakket med under observasjonen og de jeg har intervjuet, bruker jeg ordene «informantene», «fengselsbetjentene», eller bare «betjentene».

---

⁹ Se vedlegg 4.

3.6 Koding og fortolkning

Etter at alle intervjuene var tatt opp på bånd gjestod det å transkribere alle båndopptakene og deretter få systematisert (kodet) dataene sammen med observasjonsnotatene. Her gjorde jeg en tematisk analyse slik den er redegjort for av Braun og Clarke i artikkelen «Using Thematic Analysis in Psychology» (2006). Denne metoden går ut på å identifisere, analysere og finne mønstre (temaer) i dataene. Ved hjelp av Braun og Clarkes seks steg kom jeg fram til fem hovedtemaer som dannet grunnlaget til de fem analysekapitlene (2006, s. 87):

1. Familiarizing yourself with your data: Transcribing data (if necessary), reading and re-reading the data, noting down initial ideas.
2. Generating initial codes: Coding interesting features of the data in a systematic fashion across the entire data set, collating data relevant to each code.
3. Searching for themes: Collating codes into potential themes, gathering all data relevant to each potential theme.
4. Reviewing themes: Checking if the themes work in relation to the coded extracts (Level 1) and the entire data set (Level 2), generating a thematic 'map' of the analysis.
5. Defining and naming themes: Ongoing analysis to refine the specifics of each theme, and the overall story the analysis tells, generating clear definitions and names for each theme.
6. Producing the report: The final opportunity for analysis. Selection of vivid, compelling extract examples, final analysis of selected extracts, relating back of the analysis to the research question and literature, producing a scholarly report of the analysis.

Som en avslutning til dette metodekapitlet vil jeg legge vekt på at analysen i avhandlingen er et resultat av *fortolkning*. Ved hjelp av observasjoner og intervjuer har jeg forsøkt å forstå hvordan fengselsbetjentene tolker sine egne erfaringer og opplevelser. Jeg har med andre ord vært opptatt av hvilke meninger og forståelser som ligger bak betjentenes fortellinger og handlinger (Johannessen m.fl., 2010, s. 168). Analysen er i tillegg et resultat av min egen *tolkning*. Observasjonene jeg har gjort er formet av mitt eget blikk, og intervjustater er både blitt plukket ut og tolket etter mitt eget skjønn. Slik er det ikke sikkert at andre vil tolke funnene på samme måte som meg.

4 Nærhet og distanse

I boken «Anstalt og menneske» (1991) gjør Goffman rede for den store forskjellen som eksisterer mellom betjenter og innsatte. Han beskriver det som et stort svalg mellom den store gruppen av klienter og den kontrollerende mindre gruppen. Dette kommer hovedsakelig av at gruppene har et fiendtlig og stereotypisk syn på hverandre. Personalet ser på klienter som bitre, hemmelighetsfulle og upålitelige, mens klientene mener personalet er nedlatende, overlegne og ondskapsfulle (Goffman, 1991, s. 14). Som vi skal se stemmer ikke denne beskrivelsen så godt overens med hvordan relasjonen var mellom betjenter og innsatte i fengslene jeg besøkte. Men Goffman peker likevel på et viktig poeng, at det *er* en sosial distanse mellom de to gruppene og at det vil påvirke relasjonen mellom dem.

Fengselsbetjenter er inkluderte i samfunnet og de er i fengselet for å kontrollere og overvåke. Innsatte er derimot ekskluderte og er stadig under oppsyn innenfor murene. Når en skal forske i fengsler kommer man seg ikke unna denne betydelige forskjellen. På den annen side blir gruppene også knyttet sammen av nær kontakt og gjensidighet som Sykes (1974) er inne på. Selv om betjenter alltid vil forlate fengselet etter endt arbeidstid kan de tilbringe særdeles mye tid sammen med innsatte. Fokuset for dette kapitlet blir å se nærmere på betjentenes *pendling mellom nærhet og distanse*. Noen nøkkelord vil være kontakt og gjensidighet i betjent-innsatt-relasjonen, tillit til innsatte og kunnskap om innsatte. Hvilke utfordringer møter betjentene i denne sammenheng og hvordan løser de disse utfordringene?

4.1 Kontakten mellom betjent og innsatt

Det vil følgelig variere hvor nær kontakt fengselsbetjenter får med innsatte. Noen avdelinger, som rehabiliteringsavdelingen, har et større fokus på rehabilitering og gruppesamtaler enn andre avdelinger. Her samarbeider fengselsbetjentene med psykologer og sosialkonsulenter og tilbringer mye tid sammen med innsatte i fellesskapsarealet, blant annet under middag. På restriksjonsavdelingen er derimot innsatte stort sett innelåst på egne celler, men til gjengjeld snakker ofte betjentene med innsatte på tomannshånd. Som Crawley påpeker (2004) vil altså betjentenes interaksjon med innsatte være avhengig av flere elementer. Dette inkluderer hva slags type fengsel de befinner seg i, hvilken kategori den innsatte hører til, ansattes jobberfaringer og betjentkulturen på avdelingen (Crawley, 2004, s. 107). Informantene mine la også vekt på en annen faktor, på hvor lenge den innsatte har sittet på deres avdeling. En

fengselsbetjent fortalte at han hadde jobbet i det samme fengselet i flere år og et par innsatte hadde sittet der nesten like lenge med noen få mellomrom. Han ble da veldig godt kjent med disse innsatte og møtte stadig familiemedlemmene deres når de kom på besøk. Men fengselsbetjenten, i likhet med alle de andre informantene, understrekte at det finnes en grense på hvor godt kjent den innsatte blir med *han*.

Personlig, men ikke privat

Alle informantene forteller at de legger restriksjoner på hva slags personlig informasjon de gir til innsatte. Under intervjuet sier Cecilie:

Hvis folk [innsatte] spør hvor jeg bor hen, ja selvfølgelig, jeg bor i nærområdet. For alle skjønner jo det at du må nesten bo i pendleravstand til fengselet. Men jeg forteller ikke gateadressen min. Og så hender det at man får spørsmål om familie og sånne ting liksom. Jeg forteller minst mulig om dem, for de [innsatte] trenger ikke å kartlegge meg. Et av de spørsmålene man ofte får, både av norske og utenlandske, er «Are you married» eller «Er du gift?». Ja. Men jeg sier ikke med hvem. Så man må svare så generelt man kan. Så jeg har liksom en sånn der.. kall det for en usynlig mur som går omtrent en meter foran meg [humrer]. Så dit, men ikke lenger.

Informanten gir uttrykk for at hun på forhånd har bestemt hvilke spørsmål hun vil svare på og hvordan hun vil svare på dem. Allerede før innsatte stiller personlige spørsmål, som de alltid vil gjøre, har hun fått på plass den «usynlige muren» som innsatte ikke kan komme forbi. På samme måte mener Gunnar at det er en forskjell på å være personlig og privat:

Vi lærte på skolen at du kan godt være personlig, men ikke privat. Og det er jo en god regel. Det går ut på at man kan si hva man mener og si hva man tror og alt dette her. Men med en gang du kommer inn på ditt private liv, altså innenfor det som egentlig ikke er ved den vedkommende, som ikke er viktig i min yrkesutøvelse eller et eller annet sånt, så da er det fy fy.

Det å fortelle innsatte om egne gateadresser og navn på familiemedlemmer later til å bryte med en profesjonell og godt etablert grense i betjentmiljøet. Fengselsbetjentene presiserer selv at de ikke deler den typen informasjon. Dette har nok først og fremst med sikkerhet å gjøre. Det handler om å beskytte seg selv og sine nærmeste. I sin studie av vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen, skriver Hammerlin og Rokkan (2012) at fengselsbetjenter kan oppleve at innsatte kommer med trusler mot dem selv og deres familier. I 2010 var det totalt 21 tilsatte som rapporterte voldstrusler mot familien (Hammerlin og Rokkan, 2012, s. 103). Fra betjentenes perspektiv er det derfor ikke så vanskelig å se at hjemmeadresser er svært

sensitiv informasjon. Mange betjenter er også bevisste på hvorvidt adgangskortet deres er synlige for innsatte. På noen adgangskort står betjentenes fulle navn og ikke alle ønsker at innsatte skal få lese det. Fengselsbetjenter skal heller ikke fortelle innsatte om kollegaers vaktliste. Selv om de innsatte mest sannsynlig bare lurer på når han kan prate med han eller hun neste gang skal man være på den sikre siden.

Informantene gir i tillegg uttrykk for at betjentenes egne personlige problemer ikke skal deles med innsatte. Betjenter kan godt fortelle om tannverk, som en informant påpekte, men ikke problemer i ekteskapet og lignende. Innsatte har nok å stri med selv og samtaler mellom betjent og innsatt bør helst handle om innsattes framtidsplaner eller «nøytrale temaer». Det at betjentene legger lokk på egne personlige problemer kan trolig ses i tilknytning med Erving Goffmans begrep «mystifikasjon». I «Vårt rollespill til daglig» (1992) viser Goffman hvordan opptredende personer vil søke å fremheve visse forhold og dekke over andre. Dette er fordi de opptredende har et ønske om å kontrollere inntrykkene som publikum får av dem. I denne sammenheng er mystifikasjon en strategi som kan brukes. Ved å begrense og regulere informasjon til publikum kan den opptredende også begrense og regulere kontakten. Utgivelse av aktørens private liv kan nemlig medføre sprekker i opptreden og hans funksjon som vern eller trussel vil «miste sin kraft» (Goffman, 1992, s. 64). Det kan derfor tenkes at betjentene legger restriksjoner på kommunikasjonen både for å styrke sin egen autoritet blant innsatte og for å hindre at innsattes atferdsforandring havner i bakgrunnen. Personlige beretninger skal helst bare gå én vei i relasjonen, fra innsatt til betjent.

I motsetning til Basberg (1999) fant ikke jeg at betjentene fortalte om personlige problemer til innsatte. Det kan være vanskelig å sette fingeren på hvorfor. Kanskje var betjentene strengere på dette i akkurat de fengslene jeg besøkte eller så kan det hende de var mer unnlattende på å prate om seg selv til innsatte, foran meg, fordi de hadde fått beskjed fra ledelsen om at jeg skulle forske på kommunikasjon. Likevel er jeg enig med Basberg i at det trolig finnes betjenter som deler sine personlige problemer med innsatte, men med bakgrunn i mine informanters uttalelser virker det som at dette ville ha brutt med fengselsbetjentenes syn på profesjonalitet.

«For å få litt, må man gi litt»

På samme tid som betjentene forteller at de setter grenser på kontakten er de likevel oppmerksomme på at «for å få litt, må man gi litt». I samhandling med innsatte er det ofte uunngåelig at man gir litt av seg selv:

Even: Jeg tror, det er enda ingen innsatte som vet hvor jeg bor. Så jeg er nok ikke så veldig.. jeg deler nok ikke så veldig mye av meg selv, personlig informasjon og sånne ting. Men litt om hvordan jeg er, hva jeg har drevet med og sånne ting syns jeg er viktig for å vise at jeg gir litt da. Sånn at dem kan gi meg litt tilbake.

Berit: Jeg utgir ikke meg selv personlig til innsatte. Men for at jeg skal gjøre den jobben jeg er satt til å gjøre, så må jo jeg gi litte grann av meg selv. Men jeg sitter ikke og forteller veldig personlige ting til innsatte, eller gir dem adressen og telefonnummer og sånne ting. Og kroppskontakt og sånt er helt uaktuelt for min del. Det er en grunn til at jeg har uniform, tenker jeg. Jeg liker å holde det på den måten der. Jeg opprettholder den respekten og den avstanden, men samtidig så vil jeg jo være hyggelig! Jeg vil bli oppfattet som en trivelig og seriøs person da, som folk kan komme til hvis det er et eller annet.

Denne spenningen mellom rolle og person, mellom fengselsbetjentrollen og den private person, ville antageligvis ikke vært så problematisk for aktører i en ren kontrollørrolle. For dem er det tross alt ikke nødvendig å ha nær kontakt med personene de kontrollerer, men for den moderne fengselsbetjent kan det trolig bli en utfordring. Denne rollen tilsier at betjentene skal utvikle og opprettholde en kontakt med innsatte, som igjen skal ha en positiv virkning på innsattes rehabilitering. Dette gjelder spesielt for kontaktbetjenter og «deres» kontaktinnsatte.

Selve begrepet kontaktbetjent oppstod i tilknytning til Tjenestemannsrolleprosjektet tidlig på 1980-tallet, skriver Hammerlin og Mathiassen (2006). I dette prosjektet så en arbeidsgruppe nærmere på betjentrollen og innholdet av denne. I tillegg til at sikkerhetsmessige hensyn fikk enda høyere prioritering mente arbeidsgruppen at fengselsbetjentenes arbeidsoppgaver skulle utvides til mer «myke» funksjoner. I løpet av 1990-tallet ble flere av disse tankene videreført og systematisert. Fengselsbetjentutdanningen styrket blant annet de omsorgsbaserte kravene og kontaktbetjentordningen slik vi kjenner den nå ble etablert. I dag har derfor alle innsatte krav til en kontaktbetjent. Målet med ordningen er at betjenten både skal være praktisk støtte og bidra til motivasjon (Hammerlin og Mathiassen, 2006, s. 83).

I rundskrivet «Retningslinjer for kontaktbetjentarbeid» (2002, s. 2) står det at:

En viktig forutsetning for en god straffegjennomføring er at dagliglivet i fengslene fungerer tilfredsstillende og bygger opp under motivasjons- og læringsprosesser. I det daglige samspillet mellom innsatte og ansatte skjer det viktigste bidraget for å nå denne målsettingen. Det miljøskapende arbeidet som kontaktbetjenten utfører i sitt daglige virke, er her av sentral betydning.

Det legges altså opp til at innsattes motivasjon og engasjement til rehabilitering skjer i det daglige, i småpratene eller i mer fortrolige samtaler mellom betjent og innsatt. Informantene mine forteller at det kan ta tid å få fjernet «skjoldet» innsatte har foran seg. Spesielt utenlandske innsatte, som tidligere har sittet i fengsel i sitt hjemland, kan ha en holdning om at fengselsbetjenter bare er ute etter å «ta dem». Da gjelder det å få fjernet skjoldet bit for bit, og overbevise dem om at betjenter i norske fengsler også kan være kontaktpersoner. Det går an å ha en fortrolig samtale med betjenter uten at det skal få konsekvenser for den innsatte.

Det å skape en nær kontakt med klienter, der kontakten likevel er grenset og profesjonell, er et gjennomgående dilemma innenfor flere felt. Som nevnt innledningsvis peker det seg spesielt ut i helse- og sosialarbeid hvor ansatte ofte møter personer som er i vanskelige situasjoner. Jensen (1990) tar opp utfordringer i samtalene mellom personalet og klienter i sin forskning på et bofellesskap for funksjonshemmede. Hun forteller at det vanlige møtet mellom voksne mennesker innebærer gjensidighet i informasjonsutveksling – når den ene personen deler informasjon om seg selv er det forventet at den andre personen deler noe tilbake, i det minste hvis målet er å bli bedre kjent. Personalet som Jensen kom i kontakt med fulgte til en viss grad denne mekanismen i samtaler med beboerne. Det skjedde som oftest i starten når den ansatte var ny. Fordelen ved å gi noe tilbake til beboerne var at den ansatte fikk tillit og anerkjennelse, men etter hvert ville den ansatte forandre mening. Denne formen for samhandling hadde nemlig en høy pris. Det kunne ende med at en i personalet fortalte for mye. Et eksempel Jensen gir er av en ansatt som fortalte om egne problemer i forhold til en klagesak i sitt eget nabolag. Dette førte til mye uro blant beboerne som også hadde en vanskelig nabo (Jensen, 1990, s. 225).

På tilsvarende måte forklarer Even hvordan hans jobberfaringer har ført til han er mer forsiktig nå enn før:

[...]Også har jeg blåst meg på det noen ganger, at jeg kanskje har overlevert for mye til en [innsatt] jeg har stolt en god del på. Men så merker jeg det at senere så har han fortalt det til andre, selv om jeg har sagt at det her blir mellom oss. Men det er også en måte jeg bevisst kan teste innsatte litt, at jeg kan gi dem informasjon som jeg egentlig bryr meg om går videre. Men hvis jeg da sier det til han, så går det noen uker og så hører jeg det fra andre, da merker jeg det at den kjemien vi kanskje hadde var vel bare tatt på, på en måte. Det hender det jeg gjør en god del, og det tror jeg det er mange andre [betjenter] som gjør og. Og da blir du på en måte mer reservert senere da.

I motsetning til Even forteller Asbjørn at han har gått i motsatt retning. I starten delte han ingen form for personlig informasjon, men etter hvert har han blitt litt mer åpen. Han mener nemlig at det kan bli ubehagelig dersom innsatte vet noe om han, uten at han selv har fortalt det. Hvis innsatte ikke vet noe som helst om han vil de bli nysgjerrige - de vil prøve å finne denne informasjonen og bruke det mot han. Ved selv å styre hva han forteller kan Asbjørn med andre ord få mer kontroll over kontakten til innsatte. Deling av personlig informasjon ser derfor ut til å være en utfordrende balansegang for fengselsbetjenter. Løsningen blir at fengselsbetjentene modifiserer egen grensesetting etter ulike jobberfaringer, da det finnes ulemper ved å holde seg til hver av endene av skalaen.

I boken om totale institusjoner skriver Goffman (1991) at det er relativt vanlig for personalet å gå gjennom en «involveringssyklus». Denne syklusen innebærer at personalets medlemmer begynner med en sosial avstand til klientene, men vil etter hvert innse at det ikke er nødvendig å avstå fra en varmere tilnærming til enkelte av klientene. En slik nærhet til enkelte klienter vil også bety at ansatte kan brenne seg, føle seg såret eller krenket av klientenes handlinger. Reaksjonen blir dermed at den ansatte trekker seg tilbake og unngår kontakt med klientene. Etter en stund vil han følgelig vende tilbake og syklusen kan begynne på nytt (Goffman, 1991, s. 66). Evens strategi, der han bevisst tester innsatte, kan tolkes som et forsøk på å unngå å brenne seg på nytt og gjenta involveringssyklusen. Hvorvidt han klarer det kan være vanskelig å svare på. Men det er trolig at han og andre fengselsbetjenter vil erfare ulike grader av kontakt og tilbaketrekning i sine forhold til innsatte. Et viktig aspekt her, som både Even og Asbjørn gir uttrykk for, er at de er bevisste på hvor mye de kan stole på den enkelte innsatt.

4.2 Tillit til innsatte

Gjentatte ganger kommenterte fengselsbetjentene at det finnes «allrighte» innsatte. Fredrik var en av dem som beskrev nettopp dette:

En god innsatt? Det er, altså.. De fleste er jo allrighte å ha med å gjøre. En god innsatt er en som gjør det du forventer. Gjennomfører soningen og blir ferdig med den på en allright måte. Og kanskje drar med seg noen verktøy på veien, i form av programvirksomhet eller noe sånt noe. Slik at han kanskje står bedre rustet. Vi vet jo det at dem kommer jo igjen da, og det vet jo dem og, ofte. Selv om dem sier jo at «hit skal jeg aldri mer». Men dem har jo statistikken i mot seg. Og det vet dem, og det vet jeg. Dem kommer igjen, og dem er like blide og fornøyde, så det er ikke noe.. En som gjør det som er forventet og ikke lager bråk og kvalme, for det lager så mye ekstraarbeid. Altså, vi håndterer det, det er ikke det, men det er ikke noe hyggelig.

Et sentralt element i fengselsbetjentenes positive syn på innsatte ser altså ut til å være at innsatte oppfører seg ordentlig i fengselet og klarer å gjøre oppholdet til noe positivt. De investerer for eksempel tiden sin til skole eller arbeid. Med inspirasjon fra Giddens, definerer Nærum tillit som «en eksisterende tro eller forventning om at personer eller systemer (institusjoner) skal oppføre seg på bestemte måter ut fra en hensikt om å gjøre noe positivt eller godt» (2013, s. 104). Denne definisjonen stemmer godt overens med mine informaners innstilling til innsatte. Noen innsatte er mer til å stole enn andre fordi de ikke forsøker å bryte med fengselets kontroll og orden. Innsatte klarer å være «allrighte» og gjøre noe positivt ut av oppholdet til tross for kontrollen. I følge Lauesen (1999a) vil imidlertid innsatte og fengselsbetjenter ha noe ulike syn på hvem som er sterke og svake innsatte. Innsatte mener at sterke innsatte er de som ikke bruker narkotika, som utdanner seg, er i god fysisk form og er selvsikre og velartikulerte. Men de vil også mene at sterke innsatte er de som ikke aksepterer fengselets regime. De tør å gå inn i motmakt-posisjoner og protestere mot urettferdigheter. De svake innsatte er derimot personer som lettere kontrolleres av systemet. De lager ikke bråk eller opptøyer og selv om de kan slite med narkotika og andre problemer er systemet egnet til å kontrollere slike vanskeligheter. Svake innsatte kan derfor lettere pasifiseres innenfor murene, noe som gjør at de stadig vender tilbake. De har blitt avhengige av fengselets støtte og omsorg (Lauesen, 1999a, s. 27).

I tråd med Lauesen kan det se ut til at informantene mine ikke er helt enige i innsattes definisjon av sterke og svake innsatte. Betjentenes tillit til innsatte og syn på «sterke» innsatte blir ensbetydende med de som ikke protesterer mot kontrollen. Fengselsbetjentene gir uttrykk

for at de ikke forventer at innsatte faktisk skal gi opp kriminalitet og aldri skal komme tilbake til fengselet. De vil kanskje alltid håpe på det, men ikke forvente det. Noe annet ville antagelig føre til en skuffelse, da så mange faktisk returnerer. Dette kan være en måte å legge rammer på for sitt eget arbeid. Fokuset settes på de innsatte som er med på å skape en god arbeidssituasjon i fengselet, som ikke lager bråk og kvalme, i motsetning til de som gjør det bra eller dårlig utenfor murene.

Det at fengselsbetjenter kan vise tillit til noen innsatte innenfor murene kom spesielt til uttrykk en dag jeg befant meg på ankomstavdelingen sammen med en kvinnelig betjent. Vi kom da i snakk om oppgaven jeg skal skrive og hun mente at jeg bør snakke med noen innsatte også da de kan ha noen interessante synspunkter om betjenter. Litt senere gikk vi sammen ut i avdelingen. Hun viste meg også luftegården der innsatte kan gå som de selv vil. Etter hvert kom en mannlig innsatt ut og spurte om han kan ta seg en røyk sammen med oss. «Klart det», svarte betjenten og sa videre: «Dere kan jo prate litt uten at jeg er her». Betjenten gikk deretter inn på avdelingen igjen og døren ble stående åpen. Den innsatte virket litt pinlig berørt av situasjonen. Jeg tok derfor kontroll over samtalen, spurte litt om avdelingen og om hva slags inntrykk han har av betjentene. Vi ble stående og prate til han har røyket ferdig, og jeg gikk tilbake til betjentkontoret. Den kvinnelige betjenten så da spent på meg og spurte hva den innsatte hadde sagt. Jeg fortalte at han mente at betjentene er flinke i jobben sin. Det er ikke til å legge skjul på at hun ble overrasket; «De fleste mener jo at vi er late og gjør ingenting». Hun fortalte videre at den innsatte, som jeg pratet med, er en av de greie innsatte. Hun hadde ikke latt meg bli stående og prate alene med hvem som helst. Personlig følte jeg meg aldri utrygg, men fordi jeg kom inn i fengselet som en sivil person og forsker er det trolig at fengselsbetjentene vurderte min trygghet som sitt ansvar.

Til tross for at betjenten demonstrerte tillit kom det på et senere tidspunkt fram at hun hadde fulgt med fra vaktkontoret. Selv om hun ikke hørte hva som ble sagt hadde hun altså et blikk på situasjonen. Som beskrevet over spurte hun også meg hva den innsatte hadde fortalt. Der og da tenkte jeg ikke så veldig mye over det. I ettertid har jeg derimot blitt usikker på min egen rolle i denne situasjonen. Hvis den innsatte hadde sagt noe negativt om betjenter ville jeg da fortalt det videre? Jeg tror ikke det. Jeg tror at jeg valgte å dele informasjonen fordi jeg oppfattet situasjonen som kunstig. Fengselsbetjenten plasserte oss alene i luftegården, og den innsatte svarte kort og kjapt på spørsmålene mine. Han viste ingen interesse av å fortelle meg

så mye, antageligvis fordi vi nettopp hadde møtt hverandre. Selv mistenker jeg at også han opplevde situasjonen som kunstig – vi pratet fordi betjenten ba oss gjøre det.

Riktignok kan man stille spørsmålstegn ved fengselsbetjentens motiver. Brukte hun meg som et mellomledd for å få vite hva innsatte «egentlig» tenker om betjentene? Det kan tenkes at betjenten ønsket å teste både meg og den innsatte. Hun ville se hvilken «side» jeg valgte og avsløre innsattes meninger. I sin masteravhandling om fengselsbetjenter skriver Siv Hjeltnes (2001) at fengselsbetjentene kan ha et mål om å skape falsk tillit. De innsatte vil ofte stole på dem, i det minste til en viss grad, men denne tilliten vil ikke være gjensidig fra betjentenes side. Slik skaper altså betjentene en distanse til innsatte ved at tilliten bare skal gå en vei. I tillegg bevarer maktbalansen som den er ment å være.

«De har ikke stjålet epler hos naboen»

I likhet med Hjeltnes (2001) sine informanter uttrykte også betjentene jeg kom i kontakt med at det finnes en grense for hvor mye man kan stole på innsatte. For dem handler det om å ha en «sunn skepsis», og ikke ta noe for gitt:

Ingeborg: Nei, altså, dem kan man aldri stole fullt på. Du hørte jo at vi snakket om det kurset i sted, det om manipulerende innsatte. Man bør alltid være litt skeptisk. En innsatt kan jo finne på å si at den og den [betjenten] lovte meg det og det. Men du vet jo aldri. Plutselig kommer den [betjenten] senere og sier at han aldri har lovt noe som helst. Sånn er det.

Asbjørn: [...]det er jo klart, man må tenke på hvor man jobber her. De har ikke stjålet epler hos naboen, det har dem jo ikke. De er i stand til å gjøre ting som ikke vanlige mennesker gjør.

Ingeborg mener at fengselsbetjenter aldri skal stole fullt på innsatte. Hun har en holdning om at innsatte til stadighet vil forsøke å manipulere betjenter for å få det de ønsker. Det er et faktum som betjenter bør ta for gitt. For Asbjørn handler det om at alle fengselsbetjenter må være bevisste på hvor de jobber. Innsatte er ikke den vanlige mannen på gata. De sitter i fengsel for en grunn, og den grunnen bør aldri fengselsbetjenter glemme. Slik skapes det altså et betydelig skille mellom fengselsbetjenter og innsatte. Mens fengselsbetjenter er kropp-*med*-tillit, er innsatte kropp-*uten*-tillit, forklarer Ugelvik i boken «Fangenes friheter» (2011). Innsatte befinner seg på et sted de ikke ønsker å være, skriver han. De blir holdt innenfor murer og vegger, og låste dører som de ikke har nøkler til. Den manglende tilliten til innsatte preger i stor grad livene deres i fengselet hvor de for eksempel må spørre om tillatelse

før de kan gå gjennom de låste dørene. For kroppene-med-tillit er dessuten innsattes kropp farlige. De kan gå til angrep når som helst, uten forvarsel, og det kan skje fort. Kroppene kan også skjule andre trusler, som smittsomme sykdommer. Dette er informasjon som er taushetsbelagt fra helsepersonellens side og derfor vil betjentene ofte behandle alle innsatte som potensielle smittefarer. Til slutt kan innsattes kropp skjule narkotika og andre ulovlige gjenstander. Dette er hemmeligheter som fengselsbetjentene til stadighet jobber med å oppdage (Ugelvik, 2011, s. 221).

Selv om fengselsbetjentene har mulighet til å tilegne seg mye informasjon ser det ut til at betjentene umulig kan vite alt om innsatte. Slike begrensninger vil antagelig fengselsbetjentene selv være klar over og det kan være med på å redusere deres generelle tillit til innsatte. Asbjørn fortalte meg blant annet hvordan innsatte kan skjule sine aktiviteter i fengselet:

Det skjer nok mye her som ikke vi vet om. Det var mer før, før vi fikk opp disse kameraene i [et område i luftegården]. For der slåss de jevnlig tror jeg. Det lå hårtuster igjen og.. Og det var uten at vi visste om det.

For flere av informantene var det logisk at fengselsbetjenter ikke kan vite alt som foregår innenfor murene. De mente at innsatte sannsynligvis snakker om fremtidige kriminelle handlinger når betjenter ikke er til stede, at enkelte innsatte klarer å få tilgang til narkotiske stoffer og at det oppstår konflikter i innsatte-miljøet som de ikke får vite om. Noen få betjenter mente derimot at de har en god oversikt over miljøet. Disse informantene la vekt på at de har god kontakt med innsatte og tilbringer mye tid sammen med dem. Innsatte kommer til dem hvis de har problemer og forteller dem hva som skjer ute på avdelingen.

I følge Liebling m.fl. (2011) vil både betjenter og innsatte operere med *grader* av tillit, som igjen har en påvirkning på relasjonen mellom de to gruppene. Heller ikke innsatte vil stole hundre prosent på betjenter. Innsatte vil ofte være skeptiske til andre innsatte som tilbringer mye tid på vaktrommet. Det er nemlig ikke meningen at betjentene skal vite alt som skjer ute på avdelingen. Thomas Mathiesen forklarer i denne sammenheng at den viktigste normen blant innsatte er at en ikke skal tyste på andre innsatte (1965, s. 125). Betjenter kan også love en ting, men gjøre noe annet. I tråd med dette forteller informantene mine kan innsatte bli frustrert dersom betjenter går tilbake på ordet sitt. Betjentene prøver derfor å holde det de lover:

Meg: *Hvordan er det man får respekt av innsatte?*

Fredrik: *Ja, det er å gjøre det du lover blant annet. Hvis det er noen som spør om noe, og du sier «Det vet jeg ikke, det skal jeg sjekke», så gjør du det. Du prøver å gjøre det som du sier, og være real og allright. Samtidig så må du jo være bestemt! Ikke sant, vi har jo regelverket å forholde oss til.*

Når fengselsbetjentene snakker om det store bildet og forskjellen mellom betjent og innsatt vektlegger de med andre ord distanse og mangel på tillit og gjensidighet, men i praksis og i det daglige ser det ut til at bildet er mer komplekst. Fengselsbetjentene ønsker å gjøre som de lover selv om ikke det nødvendigvis skal tolkes som et tegn på gjensidighet. Fengselsbetjenter kan også stole på noen innsatte mer enn andre, samtidig som de ikke skal stole på noen innsatte hundre prosent. Her veksles det på nærhet og avstand. I sin masteravhandling «Sånn er det bare!» (2001, s. 110) beskriver Grøvdal fengselsbetjentenes logikk:

Det er som å si: Vi stoler ikke på fanger, men det gjelder å ha tiltro til den enkelte. Dette virker som en schizofren strategi. Dessuten er det vel ikke mulig å sette slike skiller, de blir fort teoretiske.

Fengselsbetjentene prøver å forene to prinsipper som er vanskelig, eller umulig, å forene. De skal ikke stole på innsatte, men ønsker på samme tid å gjøre nettopp det. Tillit kan dermed forstås bedre i det relasjonelle, i det konkrete møtet mellom betjent og innsatt. Her vil flere faktorer spille inn - hvilke erfaringer betjenten har med den innsatte fra før, hvilket inntrykk betjenten ønsker å gi og den innsattes reaksjoner. Det kan også se ut til at betjentene setter ulike profesjonelle grenser i forbindelse med tillit, på de ulike avdelingene. På rehabiliteringsavdelingen var det vanlig praksis at fengselsbetjentene spiste middag med innsatte. De ville også stadig ta i mot mat som innsatte hadde laget og ga uttrykk for at det var en positiv side ved jobben. På ankomstavdelingen fortalte derimot betjentene at de aldri spiser mat laget av innsatte. De vil riktignok ta i mot maten, men de vil ikke spise den. Årsaken til dette, forklarte de, er at innsatte kan finne på å «lure» dem og gjemme noe i maten som ikke burde være der. I slike situasjoner kommer grensen mellom det å være vennlig, men ikke en venn, tydelig frem. Fengselsbetjentene ønsker å vise høflighet ved å ta i mot maten, men vil heller ikke glemme hva innsatte kan være kapable til å gjøre. I følge Goffman trenger heller ikke en slik opptreden å være direkte relatert til innsatte. Han skriver at «når publikum er til stede, må de behandles hensynsfullt, ikke bare for sin egen skyld, eller utelukkende derfor, men for å sikre en fredelig og velordnet interaksjon» (1992, s. 147). Fengselsbetjenter skal

med andre ord sette grenser for tillit, men det bør helst ikke gå ut over den vennlige interaksjonen mellom dem selv og innsatte.

4.3 Kunnskap om innsatte

I tillegg til det å skape «riktig» kontakt med innsatte ga fengselsbetjentene uttrykk for at kunnskap om innsatte er en sentral del av arbeidet. Sikkerhetsmessig kan det være svært viktig å vite hvordan det går med hver enkelt innsatt. Dette kommer spesielt til syne under det fengselsbetjentene kaller overlapping - når betjentene som har gått tidligvakt setter seg ned og snakker med betjentene som skal jobbe seinvakt. Cecilie eksemplifiserer dette: «[H]vis jeg går tidlig da, de [betjentene som skal jobbe kveld] vil jo gjerne vite hvordan det står til med de innsatte på avdelingen. Så slipper de å få en overraskelse hvis de åpner en dør». Slike overraskelser kan omhandle alt fra en voldelig og sint innsatt, til en innsatt som er svært deprimert fordi kjæresten har slått opp. Det er neppe en overdrivelse å si at noen overlappinger kan bli svært detaljerte, da fengselsbetjentene mener at selv den minste hendelse kan ha en påvirkning på deres arbeid. En ustabil innsatt er ikke bare en trussel mot fengselsbetjentene, men også mot andre innsatte og for eksempel sosial- og helsearbeidere.

Mye informasjon om innsatte retter seg i tillegg mot deres progresjon i straffegjennomføringen. Alle fengselsbetjentene som ble intervjuet vektla betydningen av innsattes oppførsel i fengsel. Gunnar satte ord på det slik: «Det som egentlig er mest viktig for meg er hvordan du oppfører deg mot meg, mine kolleger og de andre fangene». Denne beskrivelsen passer godt overens med Sykes' teori om at betjentene tenderer å se på innsatte som menn i fengsler, i motsetning til kriminelle menn (1974, s. 56) Betjentene vil både lese, skrive og dele informasjon som handler om innsattes tilpasning til fengselshverdagen. Denne typen kunnskap er sentral fordi innsattes oppførsel kan gi en pekepinn på hva betjentene kan forvente på avdelingene sine og av den enkelte innsatt. Det er derfor ikke uvanlig at fengselsbetjenter leser seg opp på hvordan innsatte har oppført seg under tidligere fengselsopphold og i andre fengsler. Men under datainnsamlingen kom det stadig fram at betjentene ofte stiller seg annerledes i forhold til lesing av *dommer*.

Kunnskap om innsattes fortid

Fengselsbetjenter har full anledning til å lese utdrag av innsattes dommer og slik sette seg inn i den kriminelle handlingen. Gjennom datainnsamlingen ble det imidlertid klart at det er svært få fengselsbetjenter som gjør nettopp det. Det var kun én av de intervjuede betjentene som røpet at hun ofte leser dommer. Forklaringen hennes var at hun er en nysgjerrig person. Hun presiserte også at hun pleier å spørre innsatte hva de sitter for, for deretter å lese om det selv. Slik kan hun bevisst «teste» innsatte. Resten, blant annet Håvard, lar helst være:

Nei, altså, jeg leser egentlig ekstremt lite av det. Jeg har lest noen som ikke var helt bra. Men det er på en måte at jeg er ikke så interessert i å lese dommene. For meg så kan det være nok å vite at du sitter for det og du sitter for det. Jeg leser jo dommene til de jeg er kontaktbetjent for, de leser jeg dommene til. Men det er ikke noe sånn veldig nøye for meg da, om de sitter for det ene eller det andre. Hvert fall ikke gå i dybden liksom, og lese detaljene.

Begrunnelsen til informanten ser ut til å være tosidet. På den ene siden legger informanten vekt på at han ikke har noen interesse av det som står i dommene. Dette tyder på at informanten ønsker å ta en avstand til den kriminelle handlingen og heller fokusere på sine arbeidsoppgaver i forhold til den innsatte. Han leser dommene til sine kontaktinnsatte fordi han ser på det som en del av sitt arbeid. I «Retningslinjer for kontaktbetjentarbeid» (2002, s. 2) står det at kontaktbetjenter skal «gjennomføre kartlegging av problemer, behov og ressurser snarest mulig etter innsettelsen». Det er med andre ord forventet at kontaktbetjenter skal innhente mer informasjon om sine kontaktinnsatte enn de resterende innsatte på deres avdeling. Dette er for å tilpasse soningsforløpet i forhold til rehabilitering og etablere kontakt med eventuelle samarbeidspartnere, som for eksempel NAV.

På den andre siden henter betjenten til at han generelt ikke leser dommer fordi han har lest noen tidligere som han ikke syntes noe om. Andre fengselsbetjenter har beskrevet lignende erfaringer, der de rett og slett ikke har likt det de har lest. De forteller at noen dommer kan inneholde beskrivelser av kriminelle handlinger som kan være krevende å lese. Men flere betjenter gir også en annen grunn, nemlig at lesing av dommer kan føre til uprofesjonell atferd. En holdning som gjentatte ganger ble bragt på bane er nemlig at en ikke skal diskriminere innsatte (behandle dem ulikt) ut i fra deres kriminelle handling. Fredrik forklarer:

Klart, vi har jo en viss peiling på hva de forskjellige sitter for og sånn, men vi sitter ikke og leser detaljer, det.. For da kan du fort.. Spesielt sedelighetssaker da, jeg har jo unge selv, ikke sant, og det har de fleste her. Så for å kunne gjøre en allright jobb så bør du prøve å distansere deg litt fra saken. For alle i Norge skal jo ut igjen en dag, ikke sant. Jo bedre vi behandler dem, jo bedre rustet er dem for så vidt til å komme ut. Kan jo bli naboen min. Jeg kan jo møte dem senere. Hvis jeg har vært en ordentlig møkkamann, så kan jo det straffe seg.

Det gjøres her en kobling mellom lesing av dommer og behandling av innsatte. Ved å lese dommer og lære seg detaljer om saken risikerer fengselsbetjenter å bli påvirket av det, og videre bli uprofesjonelle i deres yrkesutøvelse. Dette vil i så fall bryte med normalitetsprinsippet som blant annet blir fremhevet i Stortingsmelding 37. Prinsippet går ut på at innsatte skal ha de samme rettighetene som vanlige borgere og at det er selve frihetsberøvelsen som skal være straffen (Stortingsmelding 37, 3.5) Som Fredrik påpeker vil alle innsatte slippe ut i samfunnet igjen og det er slik ingen fordel å behandle dem dårlig og fordømme dem. Det vil kun gjøre dem mindre rustet til et liv uten kriminalitet. Han bruker også en setning som jeg hørte opptil flere ganger, at «han kan jo bli naboen min». Uansett forbrytelse og uansett kategori den innsatte hører til, er alle like med tanke på at de skal tilbake til samfunnet. Hvis betjenter har behandlet enkelte innsatte dårlig kan det være til fare for både en selv og resten av samfunnets medlemmer.

Det virker likevel motstridende at fengselsbetjenter leser seg opp på innsattes oppførsel i andre fengsler, men unngår å lese dommer. Det kan tenkes at også kunnskap om innsattes tidligere fengselsoppførsel kan gjøre betjenter forutinntatte og at det vil prege betjentenes oppførsel overfor dem. En innsatt som har laget mye oppstyr tidligere vil antagelig komme over mindre imøtekomende betjenter i sitt nye fengsel. I det minste vil betjentene være ekstra varsom. Dette er et dilemma som jeg tror flere fengselsbetjenter vil møte i løpet av sin karriere. Hvor mye bør de vite om den enkelte innsatt, hvor skal de sette grensen? Som vi skal se på videre kan det se ut til at det finnes negative aspekter ved både å unngå kunnskap om innsatte og å tilegne seg mye kunnskap.

Et dilemma: Å ha eller ikke ha kunnskap

Ingen av betjentene uttrykte seg om at å lese dommer, i seg selv, er uprofesjonelt på noen måte. Dette var heller ikke et inntrykk jeg fikk mens jeg observerte i avdelingene. I stedet er det altså det å la seg påvirke av innsattes kriminelle fortid som vil bryte med betjentenes syn

på profesjonalitet. Det var riktignok én av betjentene som kommenterte at å unngå lesing av dommer kan ha en negativ side:

Og det har sine ulemper det og, for eksempel med han som stakk av herfra og alt dette her, så er det liksom.. ja, sånt som vi burde ha visst på en måte. Men som vi kanskje ikke tenker over i det daglige. Det er fordi det blir hvordan fangen er som er det viktige på en måte i det daglige. Det kan vi jo fort la oss lure av.

Fengselsbetjenten refererer her til en rømning som fant sted ved et av fengslene, før datainnsamlingen til oppgaven startet. Dette var selvsagt et samtaleemne som gikk igjen i fengselet da rømninger fra norske fengsler skjer relativt sjelden. Det er i ettertid av denne hendelsen at fengselsbetjenten mener de kanskje kunne vært mer forberedt og mer informert om den innsatte, men fordi fokuset ofte er på hvordan innsatte oppfører seg der og da, og i det daglige, kan slike risikoer havne i bakgrunnen.

I tråd med Liebling m.fl. (2011) kan slike hendelser, som rømninger, bringe fram nettopp hvilke grenser som eksisterer mellom fengselsbetjenter og innsatte. I deres forskning om fengselsbetjenter fant de at fengselshverdagen og relasjonen mellom betjenter og innsatte vanligvis vil fortsette som normalt uten at det blir referert til på noen eksplisitte måter. Men når en hendelse skjer som påvirker denne grensen kan det oppstå vanskeligheter. Det er da fengselsbetjentene går tilbake til sine roller som fangevoktere. De skriver (Liebling m.fl., 2011, s. 114):

These situations were like the cinema projector breaking down in the middle of the film: for a while, you can be immersed in the story on the screen, but when the picture breaks and the lights come on, you remember that the screen was showing only a superficial fiction, and you are brought back to reality.

Det er nettopp hendelser som rømninger, slåsskamper og vold mot ansatte som bringer fengselsbetjenter tilbake til virkeligheten. De blir påminnet om at sikkerhet er deres aller viktigste oppgave og de tar igjen på seg den harde og tøffe kontrollørrollen. I og med at majoriteten av informantene fortsatt fortalte at de unngår å lese dommer selv etter rømningen som fant sted ved ett av fengslene, kan det virke som at fordelene ved manglende kunnskap prioriteres over de eventuelle ulempene. Slik jeg tolker det kan det også knyttes til betjentenes forståelse av dynamisk sikkerhet. Dette begrepet går ut på at mellommenneskelige relasjoner og reduksjon av innsattes følelse av krenkelse fremmer opprettholdelse av sikkerhet.

Strategien der fengselsbetjenter unngår kunnskap om innsattes fortid virker å være vanlig i fengslene. Men er denne strategien effektiv? For det første vil betjenter ofte være klar over hvilken kategori den innsatte hører til fordi det kan være relevant i forhold til opprettholdelse av ro og orden i avdelingen. Sedelighetsforbrytere kan for eksempel møte svært negative reaksjoner fra andre innsatte og deres kategori kan dermed være noe som betjenter bør være obs på. Asbjørn forteller om en egen erfaring der han fikk vite hvilken kriminell handling en innsatt sonet for:

[J]eg har jo opplevd at jeg har følt på det at jeg har vært uprofesjonell mot en innsatt, på bakgrunn av hva han satt for. Og da hadde jeg ikke lest dommen engang. Det var en åtteårs dom for sedelighet, misbruk av sine egne barn. Og det sier seg selv at det ikke er hva som helst. Da følte jeg på at jeg syns det var ubehagelig.

Eksempelet som fengselsbetjenten gir her viser hvordan selv kategorien som innsatte hører til kan ha betydning for hans profesjonelle yrkesutøvelse. Det at fengselsbetjenten gjør en slik vurdering kan tyde på at hans erfaringer har gjort han bevisst på hvor mye informasjon han bør tilegne seg. Men han eksemplifiserer også hvordan betjenter ikke alltid har mulighet til å skjerme seg fra kunnskap om innsattes fortid. Han kan ikke kontrollere hva andre betjenter snakker om eller hva de regner som viktig for opprettholdelse av orden i fengselet.

Fengselsbetjenter vil også ofte komme over sensitiv informasjon om innsatte gjennom deres arbeidsoppgaver. Når innsatte først ankommer fengselet vil deres personopplysninger registreres i datasystemet. Dette er informasjon som kan knyttes til den enkelte innsatte som navn, alder, kjønn, og etnisitet. Etter hvert vil det også bli registrert flere opplysninger om dem. Gjennom datasystemet får for eksempel ansatte i kriminalomsorgen oversikt over hvilke personer som kan besøke innsatte og hvem innsatte kan ringe til. Kompis-Kia er trolig det mest sentrale datasystemet for fengselsbetjentene. «Kompis» står for kriminalomsorgens produktivitetsfremmende informasjonssystem og kan beskrives som et journalsystem for ansatte. I følge kriminalomsorgen er det riktignok ikke et saksbehandlingssystem da det bare er resultatene fra saksbehandling som kommer fram her¹⁰. Det er gjennom dette systemet at fengselsbetjenter følger med på innsattes soningsforløp og kan for eksempel finne ut om en permisjonssøknad er blitt godkjent eller ikke. Det er også her betjentene kan lese hendelsesrapporter og journaler om innsatte dersom de tidligere har brutt noen alvorlige regler.

---

¹⁰ Kriminalomsorgens sentrale datasystemer: <http://www.kriminalomsorgen.no/kriminalomsorgens-sentrale-datasystemer.4454702.html>

Det å innhente opplysninger gjennom datasystemene er gjeldende i flere aspekter ved fengselsbetjentenes arbeid. Kompis-Kia/reskontro kan blant annet brukes for å sjekke hvorvidt innsatte har nok penger til neste handling. Rapporter og journaler kan leses for å få kunnskap om innsatte progresjon rundt rehabilitering og fengselsbetjentene kan kontrollere når innsatte avla siste urinprøve. Mens jeg observerte i fengslene ble det tydelig at betjentene ofte benytter seg av Kompis-Kia, spesielt når innsatte kommer inn på vaktrommet med ulike spørsmål. Jeg opplevde også at betjentene benyttet seg av systemet dersom de var nysgjerrige på hendelser. Hva skjedde egentlig under slåsskampen i dag? Hvilke innsatte har fått negative sanksjoner? Til tross for at mange betjenter unngår dommer kan det derfor se ut til at de forsøker å kompensere for dette ved å prate med kollegaer og generelt være oppdaterte. Slik de minne hverandre på at innsatte ikke har «stjålet epler hos naboen».

Utfordringer ved sensitiv informasjon

Noen former for kunnskap om innsatte kommer fram gjennom betjentenes kontrolloppgaver, nærmest som en utilsiktet konsekvens. Dette inkluderer blant annet visitering av innsattes kropper og celler, det å ta i mot besøkende og ha oversikt over hvem innsatte har kontakt med. Som Fredrik uttalte: «Vi hører jo på alle telefoner, vi leser alle brev, så vi får jo et brukbart bakgrunnsbilde». Jeg ble stadig vitne til at betjentene åpnet innsattes post på vaktrommet for så å levere det til mottakeren. Ofte kunne det ta lang tid før en betjent endelig satte seg ned og bega seg ut på oppgaven. Men leveringen ble gjerne utført med et smil og en lignende uttalelse som «For en luksus, her trenger du ikke å åpne brevene selv engang!». Jeg spurte av og til betjentene hva de tenker om denne delen av arbeidet, som å lese brev og avlytte telefoner. Svarene jeg fikk kan deles inn i to kategorier: «Det er bare noe som må gjøres» eller «Det kan jo være litt festlig». Til tross for at slike arbeidsoppgaver dreier seg om å avdekke ulovlige handlinger, eller planleggingen av dem, kan betjentene få utdypende kunnskap om innsattes familie- og kjæresteforhold.

Mens betjentene åpnet posten til innsatte viste de med andre ord ikke noen spesiell interesse for informasjonen. Enten ser de på det som noe som bare må gjøres og vil siden legge det fra seg, eller så fokuserer de på det morsomme ved det. Det kan tenkes at betjentene reagerer på denne måten fordi det er problematisk å tilegne seg slik kunnskap. De innsatte vet riktignok at både telefoner og brev vil bli overvåket, men betjentene må likevel gå gjennom informasjon som innsatte helst skulle ønske at de ikke trengte. Grøvdal (2001) redegjør for lignende

ubehagelige arbeidsoppgaver. Hun forteller blant annet om en fengselsbetjent som ikke syntes at det var noe allright å visitere innsattes celler. Grøvdal ble selv med på disse cellevisitasjonene og følte at hun måtte be om unnskyldning til den innsatte.

Fengselsbetjentene har derimot ikke denne muligheten og Grøvdal mener at forskjellen mellom henne og han var at betjenten ikke kunne tillate seg til å tenke over ubehaget (Grøvdal, 2001, s. 149). Basberg (1999) fant på tilsvarende måte ut at betjentene hadde vanskelig med å uttrykke at de synes enkelte arbeidsoppgaver var ubehagelige. Dette kan trolig knyttes til at det er ulike normer som gjelder i disse områdene. Det å lese gjennom andres brev vil være en krenkende atferd på hjemmebane, men på arbeidsplassen har ikke betjentene noe annet valg enn å gjøre kontrolloppgavene.

I boken «Interaction ritual» peker Goffman (1967) på nettopp slike situasjoner der aktører gjør brudd på vanlige høflighetsregler i samfunnet. Å bryte slike regler vil mest sannsynlig føre at aktøren blir skamfull og får dårlig samvittighet. Det er da det gjelder å «save face» eller «redde ansikt». Aktøren vil forsøke å gi inntrykk av at han slettes ikke har tapt ansikt og oppføre seg deretter. I dette ligger et premiss om at aktøren viser en form for selv-respekt – han må leve opp til inntrykket om at han ikke har tapt ansikt. En annen måte aktører kan «redde ansikt» på er at noen andre i det sosiale møtet «gir ansiktet» til han. Akkurat som enhver person er forventet å ha selv-respekt er det forventet at man gjør en innsats for å spare følelsene til andre. En person som er vitne til en annens ydmykelse og ikke gjør noe med det kan bli betegnet som «hjerteløs». Goffman skriver (1967, s. 11):

The combined effect of the rule of self-respect and the rule of considerateness is that the person tends to conduct himself during an encounter so as to maintain both his own face and the face of the other participants. This means that the line taken by each participant is usually allowed to prevail, and each participant is allowed to carry off the role he appears to have chosen for himself.

Fengselsbetjenter som bryter det som regnes som vanlige høflighetsregler vil altså handle på en måte som gir inntrykk av at de ikke har tapt ansikt. Innsatte på sin side, vil hjelpe dem med å nå dette målet. De flirer når betjentene kommer med en spøk om å lese brevene deres og vil antageligvis ikke gjøre situasjonen mer pinlig. Det er også trolig at betjentene ønsker å legge fra seg det ubehagelige ved situasjonen. Med Grøvdals ord spør det om betjentene ville holdt det ut dersom de tar alle de krenkende arbeidsoppgavene inn over seg på daglig basis (2001, s. 149).

5 Fengselsbetjentenes områdeatferd

«Områdeatferd» er et begrep hentet fra Erving Goffmans (1992) bok «Vårt rollespill til daglig». Med dette viser han til at en persons opptreden vil være knyttet til området han eller hun befinner seg. Når personer skal fremføre sin opptreden vil de forsøke å gi inntrykk av at de følger visse normer som hører til dette området. Fokuset i dette kapitlet blir å se hvordan fengselsbetjenter tilpasser sin atferd til områder innenfor fengselet. Et viktig skille her går mellom steder der innsatte befinner seg og steder som innsatte ikke har tilgang til. Det er nettopp innsatte som er fengselsbetjentenes viktigste publikum og de vil ha stor påvirkning på betjentenes opptreden. Jeg vil derfor ta utgangspunkt i Goffmans analyse av områdeatferd for å se nærmere på betjentenes handlingsmønstre på vaktrommet, på gangen i avdelingen og i innsattes celler. Hvilke normer for profesjonalitet gir betjentene inntrykk av å følge i disse områdene? Og hvilken rolle kan vaktrommet sies å spille i forhold til opprettholdelse av normene?

5.1 Skillet mellom front- og backstage

Goffmans (1992) bruk av teatermetaforer kommer tydelig fram i hans skille mellom områdene «frontstage» og «backstage». Frontstage, eller fasadeområdet, kan bli betraktet som selve scenen hvor aktørene opptrer. Her gjelder det å kontrollere inntrykkene man gir til publikum og få gjennomslag for sin egen definisjon av situasjonen. Hensikten er å iscenesette en ønskelig «personlig front» overfor andre aktører og innenfor den fysiske setting der situasjonen spilles ut (Aakvaag, 2008, s. 75). Vi kan se for oss at en fengselsbetjent som går ut i gangen på avdelingen ønsker å gi et visst inntrykk til de innsatte. For en ekstrabetjent handler det kanskje om å bli oppfattet og respektert på lik linje med fast ansatte betjenter. Da gjelder det å kontrollere inntrykket man gir, få fram at man ikke lar seg manipulere, og at man er en person som har en god forståelse av reglene på avdelingen.

Det er også forventet fra ledelsens side, at fengselsbetjenter skal opptre på en bevisst og kontrollert måte i møte med innsatte. Fengselsbetjenter skal nemlig være gode eksempler ovenfor innsatte. I «Alminnelig tjenesteinstruks for fengselsvesenets tjenestemenn» (1962), som aspiranter har på pensum, er slike forventninger redegjort for. Under tittelen «opptreden overfor de innsatte», står det eksempelvis at fengselsbetjenter skal opptre med ro og besindighet, ikke bruke usømmelig tale, vise høflighet og medmenneskelig forståelse, og også

demonstrere fasthet og alvor (1962, 4.2). Fengselsbetjentene må med andre ord være bevisste på når innsatte er i nærheten og tilpasse sin atferd deretter. I og med at gangen og innsattes celler er området hvor betjenter oftest møter sitt publikum (innsatte), og gjør sin opptreden kan dette området betraktes som betjentenes frontstage.

Backstage, eller bak kulissene, er i følge Goffman stedet der forestillingen forberedes. Skuespillere er avhengig av et sted bak scenen hvor de kan sminke seg, øve på replikker og finne riktig størrelse på kostymet. Dette området er adskilt fra fasadeområdet og publikums adgang er forbudt eller begrenset. Goffman (1992, s. 96) skriver:

Et «bakside-område» eller «bak kulissene» kan defineres som et sted, i forhold til en bestemt opptreden, hvor det inntrykk man søker å gi med opptredenen blir åpent motsagt, som en selvfølgelig ting.

Publikum skal med andre ord ikke få adgang bak kulissene nettopp fordi det er her skuespillerne motsier deres fremførelse på scenen. Skuespillerne kan for eksempel finne på å flire av deres egen forestilling og peke ut svakheter ved kulissene. Det er altså av hensyn til forestillingens troverdighet at frontstage og backstage holdes atskilt (Aakvaag, 2008, s. 75). I fengselet kan alle steder hvor innsatte ikke befinner seg bli betraktet som betjentenes backstage. Men i og med at betjentene tilbringer mest tid på vaktrommet er det mest nærliggende å kalle dette rommet for deres backstage. Det bør riktignok påpekes at innsatte ofte får adgang til dette rommet. Fengselsbetjentene har likevel mulighet til å stenge av dette rommet når de selv måtte ønske det.

Fengselsbetjenter som grensekontrollører

Fengselsbetjenter kan bli omtalt som grensekontrollører på flere måter. Først og fremst fordi de skal kontrollere grensen mellom fengselet og samfunnet utenfor. Deres viktigste jobb er nettopp det å hindre innsatte fra å rømme. Fengselsbetjentene forteller selv at de er representanter for staten og at det er deres ansvar å holde kriminelle innesperret. Men betjentene kontrollerer også grensene innad i fengselet. Det er de som bærer nøkler, låser alle dører, og som følger innsatte fra punkt A til punkt B. Mange av områdene i fengslene er i tillegg kameraovervåket slik at betjentene skal ha fullstendig kontroll på hvor innsatte er til enhver tid.

Innsattes bevegelse mellom grensene innad i fengselet er til sammenligning svært begrenset. På basisavdelingen fikk eksempelvis ikke innsatte lov til å bevege seg mellom de to gangene. Innsatte som hadde celle i den ene gangen kunne ikke gå og besøke noen med celle i en annen gang. Den eneste måten disse innsatte kunne treffe hverandre på avdelingen var om de gikk inn på vaktrommet samtidig og snakket med hverandre foran betjentene. På basisavdelingen ble i tillegg innsattes adgang inn til vaktrommet begrenset ved bruken av en benkeplate. Innsatte hadde riktignok mulighet til å stå helt fremst i vaktrommet, men skulle ikke gå forbi benkeplaten. Denne var laget slik at platen var en forlengelse av skrivebordet og som kunne tas opp og ned. Dersom den var nede var det et tydelig tegn til innsatte at de ikke fikk lov å komme inn på vaktrommet. Det var slettes ikke umulig for innsatte å ta opp denne benken på egen hånd, men det kunne bety en muntlig advarsel fra betjentenes side.

En dag jeg var på denne avdelingen sammen med to fengselsbetjenter ble jeg ekstra oppmerksom på hvordan denne benkeplaten kunne brukes. Vi hadde sittet og snakket sammen en stund før en innsatt kom inn på vaktrommet. Benkeplaten stod da oppe og han stilte seg slik at han fikk den rett bak seg. Han ble stående stille fram til han hadde oppmerksomheten til begge betjentene. Han spurte da betjentene om de hadde hørt noe om søknaden hans til et annet fengsel. «Nei, vi har ikke fått svar enda», svarte den ene betjenten som var lengst fremme i vaktrommet. Den innsatte hisset seg raskt opp og ble tydelig oppgitt. Han hevet stemmenivået sitt og veivet med armene. Han skjønte ikke hvorfor det kunne ta så lang tid. Betjenten fortalte rolig at han skulle få beskjed når de visste noe, men akkurat nå var det ikke noe annet å gjøre enn å vente. Uten å si noe mer gikk den innsatte tilbake til avdelingen igjen. Betjenten fulgte etter og la ned benkeplaten med et smell.

I denne situasjonen holdt altså fengselsbetjenten seg rolig og besinnet i møte med en frustrert innsatt. Det kan tenkes at han ville vise den innsatte at situasjonen ikke var noe å bli oppspilt over. Men da den innsatte hadde gått ut av vaktrommet og ikke lenger var til stede, la han ned benkeplaten på en noe demonstrativ måte. Betjenten gir et klart signal til de andre innsatte - han ønsker ikke å ha dem inne på vaktrommet. Det kan videre tenkes at han også ville gi et signal til den andre betjenten som var på kontoret. Det eksisterte nemlig uenigheter om hvor streng betjentene skulle være på denne grensen mellom vaktrommet og avdelingen.

Benkeplaten ble til stadighet tatt opp og ned av de ulike betjentene. Noen av betjentene pleide å se mellom fingrene hvis innsatte tok den opp selv og spaserte inn på vaktrommet. Andre betjenter derimot var raske med å hindre innsatte fra å komme inn.

De andre avdelingene hadde ikke en tilsvarende bom, men alle betjenter har likevel mulighet til å låse dørene som skiller vaktrommet fra avdelingen. Jeg ble ofte vitne til at betjentene låste døren når de skulle snakke om innsatte eller rett og slett ikke ville bli forstyrret. Under overlappinger var det nærmest et ritual. Hvis døren ikke var blitt låst og en innsatt åpnet den ville så å si alltid en betjent reise seg for å låse døren etter at han hadde gått ut igjen.

Betjentene kontrollerer slik grensen mellom deres backstage og frontstage. Mens innsatte er nødt til å be om tillatelse dersom de vil gjennom låste dører har betjentene til enhver tid mulighet til å gå inn på avdelingen og låse opp celledører. I motsetning til Foucaults (1999) beskrivelser av Benthams Panopticon, hvor det sirkelformede fengselet gir vaktholdet innsyn til alle celler, kan ikke betjenter i norske fengsler se hva innsatte gjør til enhver tid på avdelingen. Men det kan argumenteres for at Panopticonets hovedmål til en viss grad likevel er bevart - innsatte vet at de kan komme under oppsyn når som helst. Uten forvarsel kan en fengselsbetjent låse opp luken på celledøren og titte inn.

Betyr dette at innsatte ikke har sine egne backstage-områder? Wacquant kommer inn på dette, når han skriver: «One of the most degrading aspects of penal confinement is the denial of any 'backstage', of any 'territory of intimacy' to speak like Goffman» (2002, s. 328). Innsattes privatliv reduseres med andre ord betraktelig i fengselet. Deres frihet til alenetid, intimitet, anonymitet og tilbakeholdenhet blir under betjentenes kontroll hvis det i det hele tatt blir innfridd (Cohen og Taylor, 1981). I sin redegjørelse av totale institusjoner forteller Goffman at det finnes mange «forbudte steder» hvor innsatte overhodet ikke kan oppholde seg (1991, s. 166). Et eksempel på et forbudt område kan være de ansattes kantine. Her ville det blitt kaos dersom en innsatt plutselig kom inn. I en slik situasjon ville det vært ansatte som ikke har gjort jobben sin og låst dørene bak seg. Andre steder trengs det ingen spesiell tillatelse å være, skriver Goffman, men innsatte er under ansattes vanlige kontroll og restriksjoner. Et naturlig eksempel på slike områder er gangen på avdelingene og luftegården. Her vil ansatte stadig telle innsatte og følge med på innsattes atferd. Til slutt er det noen få steder hvor ansattes autoritet ikke råder. Slik jeg tolker det er derimot slike områder mer vanlige ved hospitalene som Goffman beskriver og finnes ikke i fengsler. Et av eksemplene hans er nemlig at pasientene setter seg under et tre, ute i hagen foran den totale institusjonen (Goffman, 1991, s. 168).

I fengselet kan det argumenteres for at innsattes «frihet» og backstage blir likestilt med deres motmaktstrategier, der de skjuler sine handlinger for personalet. Ugelvik (2011) forteller blant

annet om den hemmelige fangematen. Noen av de innsatte som Ugelvik kom i kontakt med på Oslo fengsel ville steke, koke og varme opp mat på cellene, noe som tilsa en høy risiko for dem. Dersom de ble oppdaget ville det bety refs og overflytting til en mer restriktiv avdeling. Den mest vanlige varianten var at de innsatte ville forsøke seg på en hjemmelaget vannkoker. Betjentene forteller han videre, var klar over at det skjedde. I blant fant de apparatene, men som en hovedregel gjorde de det ikke (Ugelvik, 2011, s. 195). Dette kan tyde på at betjentene gjorde en innsats på å ta de innsatte i fersk gjerning, men de kunne nok ha gjort en enda større innsats. Til en viss grad kan det hevdes at betjentene er villige til å gi innsatte en form for backstage.

5.2 Uformelle regler på gangen

Fengselsbetjentene går veldig ofte ut på gangen dersom de har et ærend. De gjør det enten fordi de skal snakke med innsatte om noe spesifikt, visitere en celle, låse inn innsatte for kvelden eller lignende arbeidsoppgaver. Det er da betjentene kan finne på å stoppe opp for å småsnakke med innsatte og høre hvordan det står til, før de så går videre. Under datainnsamlingen var det derimot betraktelig sjeldnere at betjentene gikk ut i avdelingen kun for å sosialisere med innsatte. En grunn til dette kan være at innsatte ikke gir uttrykk for å ønske mye kontakt med betjentene. Lauesen (1999b) viser hvordan de innsatte likestiller mer kontakt fra betjentenes side med økt kontroll og overvåkning. Innsatte mener at betjentene slettes ikke ønsker sosial kontakt, men vil benytte muligheten til å overvåke dem. Det er derfor Lauesen stadig kunne høre advarselen «betjent på gangen» når en betjent gikk ut i avdelingen, før det ble stille og alle innsatte forsvant.

Minke forteller i sin doktoravhandling «Fængslets indre liv» at avdelingene hun observerte ved kunne deles opp i «fangeland» og «betjentland» (2012, s. 143):

[...] en imaginær grænse markerede overgangen fra det ene område til det andet. Denne imaginære grænse blev tydelig for enhver, når den blev krydset, fordi aktørerne reagerede med skærpet årvågenhed, eventuelt efterfulgt af forskellige handlemønstre.

Det går med andre ord ikke upåaktet hen når en innsatt trer inn på vaktrommet til betjentene, eller når betjentene går ut på gangen i avdelingen. Aktørene blir mer oppmerksomme, og vil tilpasse sitt eget handlingsmønster til situasjonen. Minke fant blant annet at innsatte brukte å ta med en annen innsatt når de skulle gå inn på vaktrommet. Dette var for å sikre at ikke andre innsatte på avdelingen skulle tro at han delte deres hemmeligheter med betjentene.

Fengselsbetjentene på sin side holdt seg stort sett inne på vaktrommet. Minke mener at dette kan ha sammenheng med innsattes reaksjoner. På samme måte som Lauesen fant hun at når betjentene trakk over grensen til «fangeland» ville innsatte kalle på hverandre og advare om at betjenten var på vei ned gangen.

Selv om det ikke ble observert lignende advarsler under forskningen på de to fengslene uttrykte flere av betjentene at de er bevisste på egen ferdsel i gangene. Da jeg befant meg på vaktrommet ved ankomstavdelingen begynte to fengselsbetjenter å snakke om akkurat dette. Den mannlige betjenten fortalte: «Jeg mener at man ikke skal være for mye ute i fellesskapet, sånn at man blir å snakke med innsatte som egentlig ikke er så interessert i å snakke. Det er mye bedre at vi betjenter er inne på kontoret, og så kan de komme hit hvis det er noe. Er du ikke enig?» Den kvinnelige betjenten nikket og den mannlige betjenten fortsatte: «Det finnes en grense på hvor mye man skal by på seg selv. Du kan jo tenke deg.. Det er mye vi må gjøre som er nedverdiggende for innsatte, som å visitere dem og rommet deres, ta urinprøver, være med på celleaksjon. Også skal vi da insistere på å være gode venner med dem etterpå? Det blir ikke helt riktig». I likhet med flere andre viste disse betjentene en forståelse for at innsatte kan ha en grense for hvor mye kontakt de ønsker med betjenter. En uformell regel ved fengslene virker derfor å være at betjenter ikke skal jakte på gode relasjoner med innsatte. Det skal skje av seg selv og over tid.

De innsattes forventning om at betjentene ikke alltid skal delta i deres fellesskap kom spesielt til syne en dag jeg var på rehabiliteringsavdelingen. Det var min tredje dag på denne avdelingen og jeg stod sammen med betjentene inne på vaktrommet. En innsatt kom så inn på vaktrommet, rettet blikket mot betjentene og uttalte: «Nå er det vår tur til å snakke litt med den unge damen». Den innsatte snudde seg mot meg og spurte om han kunne by meg på en kopp kaffe og krokan is. «Det høres ut som en god ide!» sa en av betjentene som var fast ansatt på avdelingen. Jeg var enig med betjenten, og ble med den innsatte ut til sofaen i fellesskapsarealet. Han inviterte så flere innsatte til å sette seg ned, som visstnok også hadde lyst til å stille meg spørsmål om prosjektet mitt. «Det er lenge siden vi har vært utenfor fengselet, så vi er veldig interessert i alt du kan fortelle oss», fortalte den innsatte som først hadde invitert meg. Jeg ble sittende og snakket med dem i en halvtimes tid før jeg vendte tilbake til vaktkontoret.

I denne situasjonen ble det tydelig at den innsatte behandlet meg som sin gjest. Han inviterte meg på kaffe og is, og viste meg også hvor jeg kunne sitte. Han bestemte selv hvem han ville

invitere og betjentene var ikke blant disse. Slik tok han kontroll over gangen og fellesskapsarealet, og markerte området som sitt eget. På den andre siden passet også fengselsbetjenten på at han selv tok til ordet og godkjente situasjonen. Han brukte aldri ordene «Det skal du få lov til», men antydningen lå der likevel.

Interaksjonen mellom betjenter og innsatte kan på mange måter minne om taktikker i et spill, som McDermott og King (1988) skriver. I følge dem vil mange fengselsbetjenter, spesielt aspiranter, oppdage at et avslag kan virke fornærmende for innsatte. Betjentene vil derfor utvikle taktikker for å redusere dette presset. I deres intervjuer hadde en fengselsbetjent i denne sammenheng fortalt (McDermott og King, 1988, s. 363):

«I tell them you play ball with me and I'll play ball with you. Of course, I don't tell them it's my ball and they can only play when I want them to».

I denne uttalelsen gjør fengselsbetjenten det klart at han er villig til å være medgjørlig, men at han likevel ikke gir slipp på kontrollen. Sett fra et betjentperspektiv kan altså innsatte gjøre fellesskapsarealet til deres eget område, men til syvende og sist er det kun fordi de selv tillater det. Det er tross alt betjentene som eier spillet.

Cellene er innsattes plass

En uformell regel som kan se seg sentral på gangen er at fengselsbetjentene alltid skal banke på og vente noen sekunder før de låser opp og åpner en celledør. Noen betjenter er riktignok mer nøye på dette enn andre (Ugelvik, 2011, s. 169). På samme måte er noen betjenter mer nøye med å sette tingene forsiktig tilbake på plass etter at de har visitert cellen. CD-coveret blir forsiktig lukket igjen og plassert tilbake til hyllen, senga blir redd opp slik den var før betjenten løftet på den, og papirer som har falt på gulvet settes tilbake på skrivebordet. Det er liten tvil om at betjenter som ikke følger disse uskrevne reglene kan møte på irritable innsatte. Cellene er på mange måter det nærmeste innsatte kan komme til å ha et hjem, kanskje over en årrekke. Ugelvik (2011) fant at innsatte kan bruke mange krefter på å lage en illusjon av eierskap til cellen, til tross for cellens begrensninger. De kan henge opp bilder av venner og familie, de kan gjøre om skrivebordet til et spisebord, og de kan styre hvilke andre innsatte som får tilgang til cellen. Innsatte med lengre straffer har ofte en tendens til å sette et mer personlig preg på cellen deres og ta bedre vare på tingene sine (Baer, 2005).

Fengselsbetjentenes varsomhet i forhold til cellene kan knyttes til Goffmans begrep om «decorum», eller «sømmelighet» (1992, s. 93). Sømmelighet retter seg mot de opptredendes atferd når de ikke nødvendigvis samtaler med publikum, men blir sett eller hørt av publikum. Sømmelighet kan både handle om at de opptredende ønsker å vise respekt for et område eller at de vil gi et godt inntrykk for publikum, unngå sanksjoner fra dem og lignende. Flere av fengselsbetjentene jeg kom i kontakt med kommenterte at cellene er innsattes plass. Det er der innsatte kommer nærmest et privatliv og de trækker derfor varsomt over dørkanten. Betjentene respekterer med andre ord innsattes (begrensede) backstage.

I motsetning til Ullersmo fengsel hadde i tillegg Hedmark fengsel, avdeling Hamar såkalte dobbeltceller hvor to innsatte delte celle. En utfordring med disse rettet seg mot eierskap til cellene. Fengselsbetjentene ga uttrykk for misnøye i forhold til de gangene det ble funnet ulovlige gjenstander på en av dobbeltcellene. Den ene innsatte ville selvfølgelig alltid skyldes på den andre og motsatt. Misnøyen fra de innsattes side gikk ut på mangelen på privatliv. Toalettet på cellen utpekte seg som det største problemet. Det var derfor stor bevissthet på hvem som «bodde» på dobbeltceller og når de kunne flyttes til enkeltcelle. Det var vanlig praksis at nyankomne innsatte begynte på dobbeltcelle før de siden ble flyttet. Selv mente fengselsbetjentene at det ikke var noen fordeler med å ha dobbeltceller og de forsøkte derfor å være rettferdig med tildelingen av disse.

Som Goffman (1992) er inne på kan det være vanskelig å få øye på normene for sømmelighet på en arbeidsplass. Dette er fordi slike normer ofte blir tatt for gitt og blir synlig først når de brytes. Even forteller hvordan han selv brøt en regel på gangen:

Når jeg var helt ny, en av mine første vakter, da er du jo spent ikke sant. Første gangen du skal inn og lurert på hvordan en kriminell ser ut ikke sant. [humrer] Så det blir jo, du er veldig spent og vet egentlig ikke hvor du er i bygget omtrent. Og da husker jeg, vi skulle låse ut igjen, og da visste jo jeg at alle skal låses ut for det skal telles. Men de kan jo være på cella hvis de vil, de har jo hybellås så de kan låse seg inne sånn at andre innsatte ikke kommer seg inn til dem. Og da var det noen andre innsatte som hadde tatt en Post-it lapp og posta på døra til en annen innsatt at «jeg vil sove etter lunsjen, så ikke åpne døra mi, bare la meg sove». Og da trodde jo jeg det var han som hadde satt den på, men det var noen andre innsatte som hadde satt den på døra. Så jeg hoppet jo over han. Og så gikk det jo et kvarter før han ringte på og var ganske forbanna da, fordi han hadde [humrer] mistet et kvarter av fellesskaps-tiden sin. Fordi jeg tenkte jeg skulle være grei og ikke vekke han.

Alle fengselsbetjenter kan la seg lure. Som nevnt i forrige kapittel har mange betjenter en innstilling om at innsatte alltid vil prøve seg. En innsatt kan for eksempel påstå at en annen betjent har sagt ja når svaret egentlig var nei. Men noen innsatte kan også finne på å lure betjenter slik at det går ut over andre innsatte, slik tilfellet var i historien ovenfor. Fra de innsattes ståsted er det da betjentenes jobb ikke å la seg lure av andre innsatte og være streng på reglene som gjelder. Selv om innsatte ofte kan legge press på betjentene om at de skal være medgjørliche kan det likevel være i deres egen interesse at betjenter noen ganger står i mot presset.

Even forsøkte selv å vise sømmelighet overfor en innsatt som ønsket å sove lenge. Dette slo riktignok ut feil da det viste seg at han var blitt lurt av andre innsatte. Den uformelle regelen som han i realiteten brøt var derfor at betjenter kun skal knytte innsattes eierskap til det som finnes inne på cellen. Alt det som befinner seg utenfor, som en Post-it lapp, eies i prinsippet av fellesskapet. Slike gjenstander er sårbare for manipulasjon. På tilsvarende måte vil innsatte forvente at fengselsbetjenter ikke slipper andre innsatte inn på deres celle uten godkjenning fra dem selv. Påstander om tyveri vil følgelig bli ansvaret til betjenten som låste opp celledøren. Uformelle regler i forhold til innsattes celler kan riktignok av og til bli satt til side for formelle regler. Hvis betjentene er mistenksomme på at innsatte gjør noe ulovlig innenfor celledøren forsvinner regelen om at de skal banke på og vente noen sekunder før de låser opp. Da gjelder det å få opp døren raskest mulig. Når betjentene skal visitere en celle kan de også haste med å få den innsatte ut slik at han ikke får mulighet til å gjemme noe. Varsomhetens prinsipp forsvinner, i det minste for et øyeblikk. Den asymmetriske maktfordelingen blir også tydelig. Når betjentene legger uformelle regler til side er det en bekreftelse av makten deres. Når innsatte gjør det samme kan det derimot bli tolket som en form for motmakt.

Kollega på gangen

Minke (2012) antyder i sin beskrivelse av en imaginær grense er det ikke bare innsatte som blir mer oppmerksomme når betjenter går ut i «fangeland», men også andre betjenter. *Alle* aktørene viste skjerpet årvåkenhet når grensen ble krysset. Gjennom intervjuene med betjentene ble det tydelig at en fengselsbetjent som bare forsvinner er ingen god kollega. På samme måte som med fjellvettreglene bør man alltid fortelle noen hvor man går. I intervjuet forteller Cecilie at det har med sikkerhet å gjøre:

Det er jo noen ganger jeg er opptatt på ett sted og så forsvinner den andre et annet sted [humrer]. Men vi prøver så godt vi kan å melde fra om hvor vi går. Og ha litt kontroll på hverandre sånn at vi kan komme til unnsetning dersom noe skulle skje. Men jeg har jo opplevd det gjennom karrieren jeg, at jeg for eksempel har vært på toalettet og når jeg da kommer tilbake til vaktboksen så er den tom. Så tenker jeg «hvor faen er den andre?» Men da må jeg nedover korridoren og finne ut det. For å sette saken på spissen så kan jo en i verste fall ha blitt tatt, og så står det noen på en måte og venter på meg når jeg kommer ut.

Informanten fortalte meg også at hun pleier å gå forbi innimellom og se inn hvis en kollega er inne på en celle med en innsatt. For betjenten handler det om å være forberedt på at det kan «smelle» når som helst og da kommer alltid kollegaens sikkerhet foran alt annet. På tilsvarende måte vil fengselsbetjenter ofte være bevisst på hvor de stiller seg hvis de går inn på en celle. Da handler om å være bevisst på sikkerhet og eventuelle fluktveier.

Flere av betjentene la vekt på at under en konfrontasjon mellom en innsatt og en betjent skal ikke kollegaen være langt unna. En slik episode oppstod en dag jeg befant meg på basisavdelingen. Jeg satt inne på vaktrommet og hadde en samtale med en kvinnelig fengselsbetjent som var fast på avdelingen. Plutselig ble betjenten stille og festet blikket sitt på gangen i avdelingen. En ekstrabetjent stod med armene i kors og snakket med en innsatt. Vi kunne høre at den innsatte ble høylytt og den kvinnelige betjenten reiste seg. Hun stilte seg så ved siden av den åpne døren ut til gangen og observerte situasjonen. Etter en stund kom ekstrabetjenten tilbake inn på vaktrommet og den kvinnelige betjenten satte seg igjen.

Den kvinnelige betjenten valgte altså ikke å bryte inn i situasjonen. Men hun valgte heller ikke å fortsette samtalen med meg som om ingenting skjedde. Det var nesten som at hun plutselig våknet til live og la alle krefter i det å tolke situasjonen. I følge betjentene handler det om å ha en kollega i ryggen, men han eller hun skal ikke nødvendigvis bryte inn:

Håvard: Det er vanskelig å si hva du gjør, for det er jo hele tiden situasjonsavhengig. Men hvis det er noen som står oppi hverandre og kjefter, så er det jo ikke sånn at jeg går tilbake til vakta og «ja, dem står bare og kjefter». Vi må jo blande oss da. Man må liksom se an «hva er det for noe?». Det er heller ikke riktig å.. Hvis vi later som at det er en betjent og en innsatt som står og kjefter, også skulle jeg komme inn og på en måte bare dyttet den innsatte inn på cella og låst han inn. Det er jo ikke smart for han kollegaen min. Da ser det ut som at han ikke klarer noen ting. Man må liksom se an hele greia.

Alle fengselsbetjentene ga uttrykk for en slik mening da jeg spurte dem om hva de gjør dersom en kollega kommer i konflikt med en innsatt. Det handler om å se an situasjonen og tilpasse dine egne handlinger til den. Det er her både erfaring og kunnskap kommer inn. Som Håvard setter ord på kan en kollega miste respekt dersom man tar over og «dytter den innsatte inn på cella». På lignende måte skal ikke betjentene kritisere kollegaer foran innsatte. Å legge lokk på eventuell kritikk kan være spesielt viktig i forhold til ekstrabetjenter og aspiranter. Innsatte kan ofte være ute etter å «teste» dem. Da bør ikke en fast betjent alltid komme til utsetning da ekstrabetjenter og aspiranter må lære å takle konfrontasjoner på egen hånd.

Daniel: Man forventer jo at man følger regelverket og backer hverandre opp. Det forventer man. Og hvis noen tar en avgjørelse, at de andre støtter den. At ikke med det samme du har gått så gjør dem det stikk motsatte, ikke sant. Den er på en måte en uskreven regel det, at hvis en har bestemt noe, så følger vi andre det liksom. Og er det gærent da, så får man heller ta det i ettertid da. I hvert fall ikke stille seg opp foran, for eksempel en aspirant da, og si «det her gjør du feil » foran innsatte. Det blir gærent. Da vil jo for eksempel aspiranten eller vikaren tape veldig ansikt, hvis du overkjører dem.

5.3 «Vaktromskultur»

Når fengselsbetjenter er på vaktkontoret, uten innsatte til stede, vil de ofte oppføre seg på en annen måte enn de gjør ute på gangen. Det er blant annet her de kan snakke om innsatte og tidligere hendelser på fengselet, rette på fengselsuniformen, avlytte innsattes telefoner og gi råd til nyansatte. I sin redegjørelse av begrepet backstage bruker Goffman (1992) eksempler fra sin forskning på et hotell på Shetlandsøyene. Når personalet var på kjøkkenet, borte fra hotellets gjester, tok de ikke hensyn til normene for god hotellservice. De tørket våte sokker over dampende gryter, de spiste brød og kaker som ikke var bra nok for gjestene, og de hastet med vasking og tilberedelse av mat (Goffman, 1992, s. 100). Personalet oppførte seg med andre ord på en måte som ikke ville vært akseptabelt på et annet område. Det er ikke vanskelig å se parallellene mellom Goffmans redegjørelse og fengselsbetjentenes atferd på vaktrommet. Når innsatte ikke er til stede trenger ikke fengselsbetjentene lenger å holde på det inntrykket de ønsker å gi dem. Betjentene kan slappe mer av, snakke om dagens opptreden og fortelle hva de egentlig mener om både innsatte og fengselssystemet.

En av fengselsbetjentene jeg kom i snakk med under forskningen brukte begrepet «vaktromskultur» da han skulle forklare stemningen på vaktrommet. Han snakket da om alle historiene som fengselsbetjenter deler, den spesielle formen for humor som de har, og småpratene generelt. Mange vaktrom er i tillegg utformet på en slik måte at det legges til rette for at betjentene både kan jobbe og slappe av. Alle vaktrommene jeg besøkte hadde skrivebord og sofaer eller behagelige stoler. Formelle dokumenter stod side om side med forskjellige aviser og blader, og på veggene kunne det henge både rutinebeskrivelser og morsomme utklipp fra aviser. Men til hvilken grad kan egentlig fengselsbetjentene koble av på vaktrommet? Det kan argumenteres for at fengselsbetjenter ikke «slipper rollen» i den grad som Goffman beskriver. På vaktrommet er fremdeles fengselsbetjentene blant andre betjenter, og deres handlinger og samtaler må tilpasses det organisatorisk akseptable.

En uformell regel som er særlig gjeldende inne på vaktrommet er at betjenter ikke skal legge igjen arbeid til de neste som kommer på jobb. Dette var også den regelen som oftest ble brutt. Stadig hørte jeg betjenter klage på at de som hadde gått tidligvakt ikke hadde gjort alle arbeidsoppgavene, som for eksempel å dele ut handlevarene eller sakspapirer til innsatte. Denne regelen kunne imidlertid stride mot en annen holdning som var vanlig på vaktrommene - fengselsbetjentene trenger på ingen måte å arbeide hele tiden. En fengselsbetjent kan fint sitte tilbakelent på stolen inne på vaktrommet uten at noen øyenbryn heves. Hvis mulighetene tillater det kan han til og med bli sittende her i flere timer.

I følge Goffman (1992) er «liksom-arbeid» en form for sømmelighet som er forsket på ved flere sosiale organisasjoner. Dette handler om at arbeidere ikke må la deres publikum eller ledere se dem stå og henge uten mål og mening. Når ledere dukker opp vil arbeidere derfor forsøke å gi inntrykk av at de jobber hardt. Et interessant aspekt ved forskningen på de to fengslene var at det ikke ble vist tegn til slik «liksom-arbeid». Når vaktledere kom inn på vaktrommet fortsatte betjentene å sitte tilbakelent på stolen sin og småsnakke med kolleger. Dersom de leste nyheter på datamaskinen kunne de kanskje snu seg rundt, men det var aldri noe forsøk på å legge ned internettsiden. Det eksisterer trolig derfor en viss forståelse for at det ikke er noe svakhetstegn å slappe av foran hverken innsatte eller ansatte høyere oppe i hierarkiet. Fengselsbetjentenes evner blir derimot testet i det øyeblikket det smeller, når alarmen går og slåsskamper begynner.

Småprat og historier på vaktrommet

En kvinnelig ekstrabetjent forklarte hvordan betjenter kan gi inntrykk av å være late, men at det ikke nødvendigvis trenger å være hele historien: «Mange betjenter er sånn at man ikke ser på dem hvor klar de egentlig er før det smeller. Det var to betjenter på den avdelingen jeg jobber på. De satt med beina på bordet, snusen under leppa og kaffekoppen i hånda. Så ble det bråk på avdelingen og da hoppet de plutselig opp, og på en-to-tre har de trukket i alarmen og fått den innsatte ned i bakken. De andre innsatte bare: «woooow». De ble imponert. Sånt får man respekt av». Ekstrabetjenten hadde ikke selv vært til stede da det skjedde, men blitt fortalt om det i ettertid. Det at ekstrabetjenten har bitt seg merke i denne historien kan peke på at det ikke bare var innsatte som ble imponert, men også andre fengselsbetjenter.

I sin doktoravhandling om politiet skriver Gunnar Ekman (1999) at politibetjenter blir møtt med svært mange tekster, forskrifter, lover og regler. Det eksisterer også en forestilling om at det er tekster som styrer organisasjonen. En grunn til dette er at politiet skal håndtere bruken av legitim vold, og denne bruken må presiseres og redegjøres for på forhånd. Men til tross for alle de formelle kravene mener Ekman at det er den uformelle praten i oppholdsrommet og i politibilen som setter retningslinjer for hva politibetjenter selv betrakter som viktig og «riktig» politiarbeid. Det er her betjentene småprater, forteller historier, og deler erfaringer. Det er også slik normer for riktig politiarbeid opprettholdes innad i betjentmiljøet. Småpraten reproducerer normene, og småpraten sanksjonerer også de som har brutt normene (Ekman, 1999, s. 203).

Småprat og historier på arbeidsplassen kan være av spesiell viktighet for nye politibetjenter. Ekman skriver at: «Polisärare småpratar med polisaspiranterna om bl.a. 'farliga' situationer i polisarbetet. Genom att äldre poliser betraktas som förebilder överförs normer från en polisgeneration till en annan» (1999, s. 204). Det er med andre ord de eldre og mer erfarne betjentene som gjerne deler erfaringer med den yngre generasjonen. Det er nettopp de som har flere historier å fortelle. På tilsvarende måte argumenterer Connie Fletcher (1996) for at historiefortellinger er en essensiell del av politibetjentes «verktøy». De brukes gjerne som en advarsel eller en form for opplæring for nye ansatte. Det kan derfor være gunstig å se nærmere på hvilke fortellinger som går igjen, da det gir en pekepinn på hvilke holdninger som står sterke innenfor politikulturen (Fletcher, 1996).

Mens jeg observerte på vaktrommene fikk jeg ofte høre ulike historier om tidligere fengselsbetjenter som har gjort noe «riktig» eller «feil». Jeg fikk høre om fengselsbetjenten som var så sterk at han kunne bære rundt på innsatte uten noen problemer. Jeg fikk også høre om betjenten som ved en feiltakelse klarte å trykke på sambandet da han snakket om andre betjenter slik at meldingen gikk ut til alle ansatte. Slike historier kom riktignok ofte med en advarsel om at de kan være noe overdrevne og bør tas med en klype salt. I følge betjentene er noen historier blitt mer vanlige enn andre, men ikke nødvendigvis like sanne:

Gunnar: Det er jo ikke alle som er.. Alle skal jo være sanne, men det er ikke alle som er det heller, ikke sant [humrer]. For det blir litt sånn myter av ting, også er det det at gode historier blir ofte en.. «Don't kill a good story with facts » er det noe som heter vel [ler]. Det var en presse i England som brukte det. Altså, for nye [ansatte] så sier det lille granne om ting, og hvordan man gjør ting. Så det er litt læring i det og, faktisk. Det er ikke bare gode historier for historiens skyld. Det forteller litt om hvordan vi gjør ting og hva vi forventer av folk. Det er alltid en liten, liten sånn snev av alvor i det og, på en måte.

Det virket å være en enighet blant fengselsbetjentene om at ekstrabetjenter har et spesielt behov for en slik «indirekte yrkessosialisering». Aspiranter tar ofte en streng tilnærming til innsatte i begynnelsen. De ser betydningen av å kunne si nei og liker å følge regelboka fra punkt til prikke. De tar seg derfor tid til å etablere autoritet først, før de eventuelt får en god relasjon til innsatte. Sommervikarer derimot kan havne i den fellen at de forsøker å gjøre som de fast ansatte fengselsbetjentene. Dette kan bli problematisk da sommervikarer ikke stiller likt med de andre betjentene, sett fra innsattes perspektiv. Fredrik kommer med et eksempel:

Fredrik: Altså, da jeg jobbet på [et annet fengsel], da var det en [fast] betjent som gikk inn i avdelingen. Det var bare afrikanere der. Også stiller han seg opp nederst i gangen, også ser han nedover og skriker rett ut «Faen, har det brent her?». Og alle sammen bare ler seg i hjel, og «Det er bare han» vet du, og det er helt greit. Da var det ingen som bryr seg når han sa det. Hadde det vært en annen som hadde sagt det så hadde han antakelig fått juling. Og sånn er det litt, det er noen som har den evnen at de kan si nesten hva som helst, uten at det.. men det er litt i forhold til hvordan du er. Og andre kan jo ikke si noen ting før det smeller omtrent. Det har litt med hva slags forhold du har til innsatte.

Meg: Så det gjelder litt å vite..

Fredrik: Ja, du må kjenne din besøkestid. Vi har jo hatt eksempler her hvor noen sommervikarer har prøvd seg på samme måten som en del av de litt mer erfarne. Det har jo gått gærent i forhold til.. ja, ikke vært så bra. Dem [sommervikarene] har ikke hatt så god sommer [humrer].

Fengselsbetjenten som Fredrik forteller om var altså en godt kjent fengselsbetjent som innsatte tydeligvis likte. Kommentaren som han kom med «Faen, har det brent her?» kan tolkes som både rasistisk og diskriminerende, i og med at vitsen rettet seg mot de afrikanske innsatte. Men fordi de innsatte kjenner han godt og vet at han bare er sånn, forteller Fredrik at alle innsatte bare flirte. En sommervikar ville til sammenligning trolig ikke fått den samme reaksjonen. Det er ikke til å se bort i fra at dette er en historie som deles med nye ekstrabetjenter på fengselet. På denne måten lærer ekstrabetjentene at de ikke nødvendigvis bør «herme» etter mer erfarne betjenter, men det er ingen som trenger å si det rett ut til dem. Finstad kommer inn på det samme når hun skriver at humor i politiet kan brukes for å trekke opp grenser i forkant: «Det er bedre å klargjøre grensene på en jovial, framfor en sur og kritisk måte» (2000, s. 300).

Historiene som deles mellom betjenter skal følgelig ikke snakkes om foran innsatte. De hører hjemme i fengselsbetjentenes backstage, noe som betyr at de oftest blir fortalt inne på vaktrommet. Et par fengselsbetjenter la derfor også vekt på at historiene heller ikke skal deles med utenforstående da de kan bli misforstått. Gunnar forteller videre:

Det er mange historier som er tragiske, ikke sant, av sånn type «Hvem av fangene våre i dag er det som er unnfanget på besøksrommet» for eksempel. Det er alltid en gjenganger. Det er mye rart og det er mye historier som ikke egner seg for offentligheten i det hele tatt. Der skal dem heller ikke være i det hele tatt. Det er interne fengselshistorier. Og dem er en del av.. Jeg tror dem er en sånn del av en mytologi som vi har, eller en sånn felleshistorie på en måte da, som sier noe om hvordan det er å være i fengsel og hvordan du skal reagere på ting.

Informanten peker på at historiene gir fengselsbetjentene en tilknytning til hverandre – det gir dem en «felleshistorie». Opprettholdelse av gjensidig familiaritet mellom gruppemedlemmene er i følge Goffman (1992) et sentralt aspekt ved backstage. Opptredende som skal gi et felles inntrykk overfor publikum vil nemlig ofte ha et fortrolig forhold til hverandre. Et slikt forhold kommer imidlertid bare fram når publikum ikke er til stede, da det kan stride mot inntrykket man ønsker å gi (1992, s. 108). I og med at fengselsbetjentenes småprat kan rette seg mot både innsatte og andre ansatte kan det være viktig for betjentene å sikre at innsatte ikke kan høre hva som blir sagt. Her spiller taushetsplikten en sentral rolle. Hvis betjentene snakker om en innsatt og nevner personidentifiserende informasjon vil taushetsplikten bli brutt dersom andre innsatte overhører det.

Den gjensidige familiariteten kommer også til syne ved det at fengselsbetjentene ofte ikke ønsker å vise at de har det veldig gøy på jobben hverken overfor innsatte eller ansatte med stjerner på skulderen. Dette kan trolig gi et feil inntrykk. Even forteller at flere historier er av en underholdende karakter og ofte kan de rette seg mot ekstrabetjenter:

Så er det jo masse historier om folk [ekstrabetjenter] som har tatt med magnetene på lading. Vi har jo sånne magneter som vi flytter så vi ser om innsatte er inne eller ute. Så er det noen som hadde fått sagt til en av vikarene [...] at på slutten av dagen så må du ta med de magnetene inn til sentralen på lading. Så de hadde jo tatt med magnetene inn til sentralen. Så har jeg også hørt om noen som har stått vakt ved søplebøtta og.. [ler]. Det er mye forskjellig da. Men det er veldig artig da [humrer].

Det å gjøre «practical jokes» på nyansatte er en anerkjent praksis på flere arbeidsplasser og fengsler er visst ikke noe unntak. Men dette er sider ved fengselsbetjentyrket som skal være forbeholdt fengselsbetjenter og ikke personer på utsiden av denne gruppen. En betjent som forteller slike artige historier til innsatte vil antageligvis bli møtt med negative sanksjoner fra andre gruppemedlemmer. Det vil bryte med premisset om gjensidig familiaritet og lojalitet som råder backstage.

6 Grenser for skjønn?

Målet for dette kapitlet er å se på hvordan fengselsbetjenter bruker skjønn og hvordan informantene selv mener at det bør brukes. I tråd med Finstad (2000) skal det legges vekt på at skjønn ikke bare er et resultat - det beskriver en hel prosess. Fengselsbetjenter gjør stadig vurderinger og tolkninger i deres samhandling med innsatte. Spørsmål som de ofte stiller er: Hvem er den innsatte? Hvordan står han i forhold til sikkerhet i fengselet og egen rehabilitering? Og hvilke belønninger og reaksjoner innad i fengselet kan påvirke hans atferd? I tillegg vil fengselsbetjenter, som Liebling m.fl. (2011) påpeker, være nødt til å vurdere hvordan de skal anvende regler. I praksis er det umulig for betjenter å følge enhver regel til punkt og prikke. Det ville i det minste gjort livet innenfor murene svært vanskelig for alle parter. Fengselsbetjentene må derfor vurdere hvilke regler de skal anvende, hvilke de ikke skal anvende, og hvilke de skal «tøye» og når. De er nødt til å bruke skjønn (Liebling m.fl. 2011, s. 123).

Spørsmålene jeg ønsker å stille er: Hvordan begrunner betjentene deres skjønnsutøvelse? Og hvilke utfordringer kan knyttes til skjønn? Jeg vil også drøfte hvorvidt fengselsbetjenter kan bli «korrupte» i Sykes' betydning av ordet. Mot slutten av kapitlet skal det fokuseres på fengselsbetjenter som bryter profesjonelle grenser. Hvilket syn har fengselsbetjenter på disse personene? Og bør det settes grenser for betjentenes skjønnsutøvelse?

6.1 Mellom omsorg og sikkerhet

Det har blitt skrevet mye om fengselsbetjentenes motstridende arbeidsoppgaver med vekt på kontrasten mellom rehabilitering av innsatte og opprettholdelse av sikkerhet¹¹. På den ene siden skal fengselsbetjenter hjelpe innsatte gjennom soningsprosessen. De skal være personer som innsatte kan åpne seg for, som hjelper dem med søknader og overføringer og som viser hensyn dersom de går gjennom en vanskelig periode. Det er i denne sammenheng at Basberg peker på at rehabilitering forutsetter omsorg (1999, s. 22). På den andre siden skal betjenter opprettholde sikkerheten i fengselet. Her er den viktigste arbeidsoppgaven å hindre innsatte fra å rømme og på denne måten beskytte samfunnet. Betjentene skal låse alle dører, stadig telle innsatte og vite med hundre prosent sikkerhet hvor innsatte befinner seg.

---

¹¹ bl.a. Basberg, 1999; Hjeltnes, 2001; Melby, 2007

Det er vanskelig å se på betjentenes skjønnsutøvelse uten å ta hensyn til denne dobbeltheten. Som Gunnar fortalte: «Jeg er nok kanskje streng på det grunnleggende, altså den ytre rammen, men så er jeg nok også villig til å finne litt løsninger hvis det er noe som kan smyges til innenfor». Fengselsbetjenter skal altså forholde seg til den ytre rammen, reglene som går på sikkerhet, rutiner og tider. Men de skal også kunne bistå og hjelpe innsatte uten at de nødvendigvis trækker utenfor rammen.

Omsorg og de små tingene

Innsattes hverdag er veldig styrt. De blir fortalt når de kan spise, når de kan lufte seg og når de skal låses inn på cellen sin. De blir også underlagt regler som legger seg enda mer på detaljnivå. Innsatte får for eksempel bare ha opp til fem, eller enda færre, håndklær inne på cellen. På varme sommerdager kan det sannsynligvis bli en utfordring å vente på den dagen håndklærne endelig vaskes. Innsatte får heller ikke lov til å låne en saks over en lengre periode. Den skal alltid leveres tilbake til betjentene når man er ferdig. Noe annet kan føre til innlåsing fram til saksen er funnet igjen. Det er også bare et visst antall innsatte som får være med på gudstjeneste på søndager. Hvis man er for sent ute til å melde seg på får man ikke delta. Summen av all denne kontrollen kan føre til frustrasjon blant innsatte. I følge betjentene vil det i tillegg føre til at innsatte blir mer opptatt av å bry seg om de små tingene. Det å fikse den ødelagte skapdøren kan bli til et heldagsprosjekt, eller de kan bruke flere timer og dager på å skrive en enkelt søknad.

Når jeg spurte fengselsbetjentene om hva de mener er en god dag på jobb refererte de ofte til disse små tingene:

Gunnar: [D]et å gjerne kunne hjelpe en person med et eller annet, om det er små praktiske ting eller om det er større ting som å ordne opp i ting ute eller hva det er, så syns jeg det er helt toppers. Hvis man får til det og innsatte ser at man har nytte av det, så syns jeg det er kanskje det beste med hele jobben.

Cecilie: Daglige rutiner er en ting, men hvis du føler at du får gjort litt mer.. det lille ekstra for en eller flere innsatte, så er det jo kjempe bra. Ting som dem setter pris på, som for eksempel at man kan gå på lageret og hente noe dem gjerne vil ha opp eller.. ja, det trenger ikke være all verden. Hvis man også har mulighet til å ta ut en isolant på ekstra luft for eksempel, og sitte og snakke med han en stund i stedet for å bare sette han inn i buret og gå inn i vaktboksen og fortsette der man slapp [humrer].

Fengselsbetjentene beskriver her hvordan de kan gjøre enkle grep for å hjelpe innsatte i hverdagen. Det er med andre ord ikke de store målene, som rehabilitering, som gjør at fengselsbetjentene har en god dag på jobb. Rehabilitering er fjernt. Det er ikke noe man kan se med det blotte øyet. Dessuten vil fengselsbetjentene ofte være vitne til at flere gjengangere returnerer til fengselet, år etter år. Eller så får de kanskje aldri vite hvordan det gikk med de innsatte som ble løslatt og aldri returnerte. På samme måte som innsatte blir dermed betjentene opptatt av «de små tingene» innenfor murene. Under datainnsamlingen ble dette ofte bekreftet da betjentene stadig vekk brukte deres skjønn i forhold til de små tingene.

Et eksempel jeg vil trekke fram her skjedde mens jeg observerte ved restriksjonsavdelingen. Fengselsbetjentene hadde akkurat låst inn alle varetekts-innsatte på den ene gangen. Det var stille og rolig, og jeg ble sittende og se på overvåkningskameraene inne på vaktrommet. På en av skjermene kunne jeg se at to innsatte likevel satt inne på røykerommet. En mannlig betjent stikker så hodet inn til vaktrommet og forteller kollegaen at han skal låse ut en innsatt slik at han får være med gangguttene. På skjermen ser jeg derfor at en innsatt blir låst ut og fulgt bort til røykerommet. Den innsatte setter seg ned og begynner å prate med gangguttene. Betjenten som fulgte han kommer tilbake til vaktrommet og jeg spør hvorfor ikke alle innsatte er innelåst. Han forklarer at gangguttene alltid får lov til det, at det er et av privilegiene ved å være ganggutt. Men han valgte å være snill med en annen innsatt. I det siste har den innsatte hatt et behov for å snakke, men betjentene har ikke alltid tid til det. Derfor syntes betjenten at det er greit at han får litt tid sammen med gangguttene. Den innsatte blir visst veldig rastløs når han er innelåst og har det generelt vanskelig.

Basberg (1999) gir flere lignende eksempler fra sine observasjoner på Bredtveit Fengsel. Fengselsbetjentene slipper for eksempel enkelte innsatte ut i gangen når det egentlig skal være innlåsing eller de lar en innsatt få tid alene i luftegården. Det er ikke vanskelig å se at slike skønnsvurderinger er knyttet til relasjonen mellom betjent og innsatt. Beslutningen blir ikke gjort i hastverk fordi betjenten ikke har tid til å tenke seg om. Det blir heller ikke gjort fordi betjenten prøver å ta snarveier eller spare tid. Fengselsbetjenten, i situasjonen beskrevet ovenfor, ga seg selv i stedet en ekstra arbeidsoppgave. Han kunne gått direkte tilbake til vaktrommet, men han valgte heller å låse ut en innsatt som han vet har det vanskelig. I denne sammenheng drøfter Basberg to mulige årsaker til hvorfor betjentene velger å bryte slike regler. Årsaken hun legger mest vekt på er at betjentene ønsker å vise omsorg overfor den innsatte. De er omsorgsrasjonelle fordi de setter seg inn i den innsattes situasjon, de tar

innsatte på alvor og er villige til å bryte regler for å imøtekomme deres behov (Basberg, 1999, s. 62). Men hun spør også om ikke fengselsbetjentene kan gjøre regelbrudd fordi de ikke bryr seg og fordi de ikke klarer å sette grenser for den innsatte.

Slik jeg tolker Basberg trenger ikke nødvendigvis det ene motivet å utelukke det andre. Når fengselsbetjenten låser ut den innsatte viser han en form for forståelse for at den innsatte har det vanskelig og at han selv har mulighet til å hjelpe. Han vet også at den innsatte kommer overens med gangguttene, at betjentene har mulighet til å følge med på situasjonen på overvåknings-kamera, og at det blir å være stille og rolig på gangen ettersom de andre innsatte er innelåst. Han bryr seg med andre ord kanskje ikke så mye om regelbruddet fordi det er en av «de små tingene» og det går ikke ut over sikkerheten i noen stor grad.

Sikkerhet kommer først

Da jeg snakket med fengselsbetjentene ble det tydelig at de laget en distinksjon mellom regler som rettet seg mot sikkerhet og regler som ikke er like viktige:

Daniel: For eksempel sånne regler på at man må ha kontroll på hvor folk [innsatte] befinner seg, det vil jo være viktig i et fengsel. Men at de for eksempel tar en telefon, som egentlig burde tas på dagtid, det er jo ikke så viktig det, kontra det å vite hvor innsatte er. Så det vil det være forskjell på.

Berit: Sånn som en telefon.. jeg pleier å følge rutiner og regler til punkt og prikke, men hvis jeg ser at klokka er ett på tida så sitter jeg ikke der og gnager til klokka er ett. Det gjør jeg ikke. For det ser ikke jeg på som en så seriøs ting som et eventuelt sikkerhetsbrudd kan være da. Jeg setter ingen i fare.

Begge betjentene bruker her eksempler om regler rundt innsattes telefontid når de skal vise til hvorfor noen regler ikke er like viktige å opprettholde som andre. Daniel henviser til en regel som sier at innsatte kan ringe til advokater og ulike sosialkontorer, som NAV, på dagtid. Men det å la innsatte ta en slik telefon på kvelden er ikke et like alvorlig regelbrudd som det å ikke vite hvor innsatte befinner seg. Berit gjør et lignende resonnement. Regelen hun viser til handler om at innsatte kan ringe disse sosialkontorene fra klokken 13 på hverdager, men dersom en innsatt kommer til henne ett minutt før klokken er 13 og spør om å låne telefonen sitter hun ikke og teller ned de seksti sekundene. Da gir hun han telefonen med en gang.

Fengselsbetjentene ser altså på sikkerhet som noe absolutt, noe som ikke skal rokkes ved. Hjellnes (2001) knytter frasen «sikkerhet kommer først» til forestillingen om at

fengselsbetjenter representerer fengselsvesenet. Det er deres oppgave å ivareta selve straffeideologien og beskytte samfunnet, og disse forventningene manifesterer seg i sikkerhetsoppgavene. Begrepet «sikkerhetsbrudd», som Berit bruker, peker også på et viktig poeng. Fengselsbetjenten gir på denne måten uttrykk for at det ikke er noe som heter å tøyne en sikkerhetsregel. Enten følger man regelen eller så bryter man den. Dette er en holdning som kom fram blant alle fengselsbetjentene jeg snakket med, uansett hvilken avdeling de tilhørte og uavhengig av hvor lenge de hadde jobbet i fengselsvesenet. Når det kommer til sikkerhet eksisterer det en klar grense mellom riktig og galt. I deres artikkel om grenser innenfor sosialarbeid skriver Doel m.fl. (2010) at når personer betrakter grenser som en skarp linje eller strek er de mer villig til å se behovet for en detaljert regelbok. Dette passer godt med betjentenes syn på opprettholdelse av sikkerhet. Her er det lite slingringsmonn og det er forventet at alle betjenter skal følge regelboka.

Til tross for at fengselsbetjenter ser betydningen av de strenge sikkerhetsreglene ønsker de samtidig å ha mulighet til å bruke skjønn på andre områder. Mulighetene til dette vil riktignok variere fra avdeling til avdeling. På rehabiliteringsavdelingen hadde både innsatte og ansatte mulighet til å tilbringe mer tid i fellesskapsarealet enn på de resterende avdelingene. Innsatte hadde også en egen luftgård som de kunne bruke etter eget ønske uten at betjentene måtte holde nøye oppsikt. Basisavdelingen hadde til sammenligning flere innsatte og fengselsbetjentene brukte mer tid på å låse innsatte inn og ut av cellene. Fengselsbetjentene her brukte derfor mer tid på sikkerhetsrutiner. Som Cecilie forklarte: betjentene går dit «der det brenner mest». Kontrollørrollen tar på denne måten presedens over omsorgsrollen. I denne sammenheng uttrykte en kvinnelig betjent ved basisavdelingen frustrasjon over at de ikke har nok tid til å skape bedre relasjon til innsatte:

[M]åten ting er bygd opp på her, med så mange innsatte og du ikke får tid til å bli kjent med dem, og du får ikke tid til å gjøre den jobben som man gjerne vil gjøre. Da blir det mye mas og kjas. Man mister liksom litt den omsorgsbiten som jeg hadde før jeg begynte.

Det kan altså bli en utfordring for betjentene å utføre motstridende arbeidsoppgaver som sikkerhet og omsorg. Den kvinnelige betjenten sikter til at et stort antall innsatte og for lav bemanning fører til en reduksjon av omsorgsoppgaver. Hammerlin og Mathiassen (2006, s. 82) fikk et lignende resultat i deres fengselsforskning der de skriver at «[t]idsnød, for lite ressurser, dårlig kommunikasjon og «for mange baller i lufta» ble oppsummert som begrensninger for tjenestemannen for å kunne utøve ønsket funksjon».

Fengselsbetjentene har en tendens til å se på kontrolloppgaver og omsorgshandlinger som separerte arbeidsoppgaver der omsorg nærmest blir en slags overskuddsaktivitet. Men i arbeidsoppgavene hender det imidlertid at kontroll og omsorgshandlinger glir over i hverandre. Betjentene kan vise omsorg, også når de gjør kontrolloppgaver. Basberg forteller blant annet hvordan betjenter prøver å være omsorgsfulle og så lite krenkende som mulig når de skal kroppsvisitere innsatte eller ta urinprøver (1999, s. 98). Grøvdal (2001) kommer inn på det samme. Hun forteller om en kvinnelig betjent som hadde til oppgave å være vakt utenfor besøksrommene på Oslo Fengsel. Dette innebærer at betjenten skal gå forbi rommene og kikke inn av og til for å kontrollere at det ikke skjer overgrep eller at de besøkende gir narkotiske stoffer til innsatte. Den kvinnelige betjenten fortalte da at hun nektet å kikke inn på rommene fordi hun mente at de fortjente litt privatliv (Grøvdal, 2001, s. 158).

Det at fengselsbetjentene gjør skjønnsvurderinger også under kontroll og sikkerhetsoppgaver kan tyde på at heller ikke disse reglene er unntatt tolkning. Den kvinnelige betjenten, som Grøvdal forteller om, så altså på innsattes og besøkendes rett til privatliv som viktigere enn regelen om å kikke inn. Fengselsbetjentene vil altså stadig forhandle seg fram til hvilke regler og rutiner som skal følges fra punkt til prikke, og hvilke som tillater mer slingringsmonn. Det er her forskjellene mellom betjenter kommer mest til syne. Men på samme tid ga den kvinnelige betjenten, i Grøvdals beskrivelse, uttrykk for at hun aldri ville forlatt vaktholdet utenfor besøksrommet. Her gikk det med andre ord en grense. Hun ville ikke forlate sin aller viktigste oppgave, nemlig det å holde oppsyn på hvor innsatte befinner seg. Alle fengselsbetjentene er slik enige om at sikkerheten og rammen rundt alltid skal stå der. Men hvor omfattende denne rammen skal være er det tydeligvis flere uenigheter om.

6.2 Hverken ja- eller nei-betjent

Under datainnsamlingen ble det stadig diskusjoner blant betjenter om hvordan ulike regler skal tolkes og anvendes. Bør en innsatt som er ny på avdelingen få lov til å kjøpe tobakk selv om handledagen var i går? Skal man skrive en rapport på en rappkjeftet innsatt som tross alt fikk dårlige nyheter på telefonen i dag? Som nevnt tidligere mente Doel m.fl (2010) at personer som ser på handlinger som enten rett eller galt er mer villige til å anerkjenne behovet for en streng regelbok. De forteller imidlertid videre (Doel m.fl., 2010, s. 1880):

Those who view boundaries as shifting areas of shadow, where flexibility can *become* transgression, will be more inclined to a set of guidance based on general principles that require interpretation in the light of the particular circumstances.

Alle situasjoner som betjentene kommer over vil være ulike og skjønn blir dermed uunngåelig (Liebling, 2011). En av informantene mine kom inn på akkurat dette. Hun fortalte at hun umulig kan fortelle andre betjenter om de har handlet rett eller galt når hun selv ikke har vært i situasjonen. Betjentenes bevissthet på at alle situasjoner er ulike er trolig grunnen til at de sjeldent refererer til regelboka eller de yrkesetiske retningslinjene. Retningslinjene kan riktignok ligge i bakhodet, men det vil sjeldent inneholde en fasit for hvordan de skal takle ulike situasjoner.

Selv om skjønnsvurderinger innebærer en tolkning av spesifikke situasjoner gjøres det likevel ikke i et tomrom, som Finstad (2000) bemerker. Det er mange faktorer som spiller inn: relasjonen mellom betjent og innsatt, deres alder og kjønn, hvordan de kommuniserer og deres reaksjoner (Finstad, 2000, s. 208). I tillegg vil holdninger og normer i betjentkulturen ha en innvirkning. Da jeg spurte informantene om de hadde kommet over betegnelse ja- og nei-betjent før, svarte alle bekreftende. Sagt på en enkel måte er en ja-betjent en som alltid, eller veldig ofte, svarer ja til innsattes spørsmål. En nei-betjent er tilsvarende en som alltid, eller veldig ofte, svarer nei. Spørsmålene kan dreie seg om alt fra om den innsatte får lov til å bli låst ut fem minutter før alle andre til om han kan få en ekstra pute. Spørsmålene retter seg slik mot regler som kan ligge i «gråsonen». Den innsatte kan antageligvis ikke klare å gjette seg til hvilket svar han vil få.

Vi har allerede sett at fengselsbetjentene ønsker å gjøre det lille ekstra for innsatte, men det kan bli for mye av det gode:

Cecilie: Det er klart at hvis man begynner å tøyne regler i hytt og pine og ikke har noen god grunn for å gjøre det, da blir det slitsomt. Men det er jo mange betjenter som velger å si ja til det meste og litt til, for da får man en veldig god vakt. Du møter lite motstand, du slipper mye kjeft. Det er veldig enkelt [ler]. Men vi er jo her da for å utøve det regelverket og holde en viss disiplin.

En ja-betjent vil altså få en god og enkel vakt og blir sannsynligvis godt likt av de innsatte. Men det har også en bakside, at kollegaen blir mindre likt. Hvis man selv tar rollen som «the good cop» blir makkeren «the bad cop». En ja-betjent vil i tillegg miste det fengselsbetjentene ser på som en god egenskap, nemlig det å klare å sette grenser for innsatte. En informant

påpekte dette: «Du kan ikke bare si ja som betjent heller, da kommer du aldri inn døra, ikke sant». Det å alltid svare ja til innsatte kan bli tolket som et tegn på at man er en person som lar seg manipulere. På motsatt ende av skalaen skal heller ikke fengselsbetjenter stadig «si nei bare for å si nei». I så fall kan betjenten bli oppfattet som en person som misbruker makten sin. Det er nettopp fordi fengselsbetjenter har makt til å si nei at de må vise varsomhet i forhold til dette.

I følge betjentene skal man med andre ord ikke befinne seg i noen av endene av skalaen når det handler om å være ja- eller nei-betjent. Gunnar var blant dem som så det på denne måten:

Det er mange forskjellige måter å være ja- og nei-betjent, og alle er vi jo et eller annet sted på skalaen. Men hvis du spør meg om jeg er ja-betjent eller nei-betjent, så tipper jeg at jeg ligger omtrent midt på.

Mens jeg observerte i fengselet ble det å være ja- eller nei-betjent ofte pratet om på en humoristisk måte. Under intervjuene kom derimot seriøsiteten rundt det hele fram. Det kan tyde på at fengselsbetjentene er opptatt av å kontrollere inntrykkene de gir foran både ansatte og innsatte. Det er viktig å ikke bli oppfattet som en ren ja-betjent eller en ren nei-betjent. I tråd med Goffman (1992) har aktørene mulighet til å tolke sine egne roller og tilpasse inntrykkene man ønsker å gi. En fengselsbetjent som er hjelpsom og serviceinnstilt overfor kollegaer på vaktrommet vil kanskje gi et annet inntrykk overfor innsatte på avdelingen som han søker respekt fra.

Det at fengselsbetjenter må finne en balansegang på det å si nei og det å si ja kan også tolkes i lys av betjentenes opprettholdelse av orden. Drake (2008) påpeker at det er en viktig forskjell mellom orden og enighet om orden i fengsler. Enighet om orden handler om at det er en form for «sosial kontrakt» mellom betjenter og innsatte hvor begge gruppene er enige om hvilke forventninger de har til hverandre (Drake, 2008, s. 153). Ved at innsatte av og til får et ja fra betjentene, og får for eksempel lov til å ta en ekstra telefon, vedkjenner betjenten den «sosiale kontrakten» dem i mellom. Denne kontrakten tilsier at betjentene ikke skal over-bruke makten deres eller «si nei bare for å si». Men senere, når den innsatte får et nei på et annet spørsmål, må han overholde den samme kontrakten som tilsier at betjenten har det siste ordet. Et slikt krav om gjensidighet er også et sentralt poeng hos Sykes (1974) som jeg skal komme tilbake til senere.

6.3 Et dilemma: Individuell, men også lik behandling

I tillegg til at betjentene var svært bevisste på hvor mye de sier ja eller nei til innsatte var det en enighet om at de skal behandle alle innsatte likt, noe vi også kom inn på i kapitlet om nærhet og distanse. Denne holdningen går ut på at alle innsatte skal ha det samme utgangspunktet når de blir satt i fengsel. Regelen står også nevnt i de yrkesetiske retningslinjene med ordene «diskriminering skal ikke forekomme» (2002, s. 6). Men hva er egentlig diskriminering?

Gelstorphe og Padfield (2003) forteller at det kan være viktig å skille negativ og positiv diskriminering. Negativ diskriminering blir i det daglige ofte knyttet opp til å behandle mennesker dårlig på bakgrunn av deres rase, kjønn, sosiale klasse og lignende klassifiseringer. Det blir også stadig knyttet opp til tanker om fordommer og hvordan grupper av mennesker eller individer er «bedre» eller «vanskeligere» enn andre (Gelstorphe og Padfield, 2003, s. 4). Fengselsbetjenter skal ikke behandle noen innsatte dårligere enn andre basert på innsattes bakgrunn. På samme måte som betjenter ikke skal behandle innsatte ulikt på bakgrunn av den kriminelle handlingen skal heller ikke innsattes rase, religion eller sosiale status være en faktor.

Positiv diskriminering, på den andre siden, blir ofte knyttet til politiske handlinger der for eksempel kvinner skal bli prioritert framfor menn i jobbsammenhenger. Fordi kvinner tidligere har blitt utelukket fra enkelte jobber og høyere stillinger skal de få mulighet til å få det samme utgangspunktet som menn. Positiv diskriminering handler altså om at noen grupper eller individer blir behandlet bedre enn andre. Det bør riktignok presiseres at skjønnsvurderinger og diskriminering er to forskjellige handlinger, i det minste i den vanlige forståelsen av begrepene. Men Gelstorphe og Padfield (2003) legger likevel vekt på at en bør være bevisst på at skjønnsvurderinger kan få både negative og positive konsekvenser. Skjønn kan med andre ord føre til diskriminering.

Inntrykket mitt fra datainnsamlingen er at fengselsbetjentene setter tydelige grenser i forhold til negativ diskriminering. Holdningene til betjentene er at kollegaer som diskriminerer innsatte ikke hører hjemme i dette i yrket. Skjønnsutøvelse skal nemlig ikke føre til at innsatte behandles ulikt, som at sedelighetsforbrytere for eksempel får det verre i fengsel enn de resterende innsatte. En større utfordring for betjentene ser derimot ut til å være hvordan skjønn kan føre til positiv forskjellsbehandling. Et dilemma som fengselsbetjenter står overfor

her er at de skal behandle alle likt, men likevel også behandle innsatte individuelt. Fengselsbetjenter skal ikke forskjellsbehandle innsatte, men på samme tid skal de kunne ta hensyn til den individuelle innsatte og hans spesifikke behov eller problemer.

Kirsti Nymo (2006, s. 100) tar opp nettopp dette dilemmaet:

Hvordan klarer betjenten å handle upartisk? Hvordan behandle innsatte individuelt og likevel ivareta hensynet til likebehandling? En fengselsbetjent som skal utøve skjønn uten at avgjørelsen skal oppleves som urettferdig av andre innsatte, må ha god oversikt, både over kriminalomsorgens mål, verdier og prinsipper og sine egne forutsetninger for å utøve yrket på en profesjonell måte.

Fengselsbetjenter som gjør forskjell på enkelte innsatte, og gir goder til dem, risikerer at andre innsatte kan oppleve det som urettferdig. Vi har allerede sett på eksempler der betjentene gjør positiv forskjellsbehandling. Fengselsbetjenten som plasserte en innsatt sammen med gangguttene i røykerommet fortalte at han gjorde det for å være snill med en innsatt som hadde behov for å snakke. På samme måte ble jeg stadig vitne til at betjentene ga ekstra ringeminutter til innsatte som hadde det vanskelig. Det er trolig ikke uten grunn at slike hensyn ofte blir gjort i det skjulte og ikke foran andre innsatte. Den individuelle behandlingen er nettopp individuell, men det er trolig at andre innsatte kan oppleve det som urettferdig.

Noen ganger ble det imidlertid tydelig at betjentene ga privilegier til innsatte av en annen grunn enn at de hadde det vanskelig. Betjentene valgte ofte å være snill med innsatte som betjentene mente hadde gjort seg fortjent til det. Ofte falt dette valget på gangguttene. Berit brukte dette eksempelet da jeg spurte henne om de noen ganger behandler enkelte innsatte forskjellig fra alle andre:

Sånn som ganggutter da, det hender jo at de får litt mer goodwill. Men det syns jeg er riktig, fordi de gjør en så god jobb og de jobber hele dagen hver dag. Så om en av de da kommer og spør om han vær så snill kan ta en telefon på noen få minutter til søsteren eller ett eller annet sånt noe, så syns jeg han skal få det. For å få litte grann tilbake dem og. Men hvis jeg liker en innsatt bedre enn den andre så gir jeg ikke den telefonen og han andre ikke den telefonen. Det er kun sånn med gangguttene, men det er fordi jeg syns de jobber og sliter og står på hele dagen.

Ganggutter er innsatte som har ansvar for renhold og håndtering av fengselsmaten på avdelingen. Normalt er det to ganggutter på hver gang eller avdeling som deler på arbeidet. Gangguttene får dagpenger på tilsvarende måte som andre sysselsatte innsatte. Men i motsetning til andre typer arbeid, der innsatte går på verksted, butikkdrift og lignende,

avsluttes ikke gangguttene arbeid nødvendigvis på ettermiddagen. Det kan for eksempel være deres ansvar å ta ut søpla før innlåsing på kvelden, og vaske gulvet på betjentkontoret når det passer betjentene best. Men ganggutt-jobben kan også medbringe visse goder. De er mindre innelåst i cellene og kan også få mer tillit fra fengselsbetjentene. Det er ikke hvem som helst som får tilbud om ganggutt-stillingene. Det er som regel innsatte som viser engasjement.

Berits vilje til å være hyggelig mot gangguttene og bryte noen regler overfor dem kan tolkes som en måte å utføre rettferdighet i fengselet på. Hun sier selv at hun ikke er snill med innsatte fordi hun liker dem bedre enn andre, men fordi hun mener at de fortjener det. Det at fengselsbetjentene velger å være rettferdig eller snillere mot enkelte innsatte er riktignok ikke helt uproblematisk i fengselshverdagen. Daniel forteller hvordan betjentene kan ha ulike meninger om hvordan de bør forholde seg til den enkelte innsatt:

Folk har forskjellige meninger hva som er viktig for den innsatte, og noen mener at «han må vi være streng med», og andre sier at «nei, han her trenger kanskje at man er litt løsere med ting». Så jeg vil si at det er mye sånne vurderinger egentlig, i den jobben her. Men det er også sånne ting, når det blir praktisert forskjellig da, mer eller mindre innenfor regelverket, så lager man ofte problemer for de andre som jobber her, ikke sant. Ja men, «den [betjenten] er så snill» og «den [betjenten] er så streng», så er det ofte den [betjenten] som er streng som får smellen, for at de andre er for snill.

Det er med andre ord en utfordring for betjenter å balansere prinsippene om lik og individuell behandling. Fengselsbetjentene står overfor et regelverk som legger opp til at reglene skal anvendes overfor alle innsatte. Likevel kan det eksistere ulike meninger om hvordan den innsatte skal behandles individuelt.

Reaksjoner på regelbrudd

Under intervjuene ville jeg spørre betjentene hvordan de reagerer når innsatte begår regelbrudd. Hvilke regelbrudd overser de, hvilke gis muntlige advarsler, og hvilke skal det skrives hendelsesrapport på? Fredrik svarte:

Det må jo den enkelte føle litt på da, hvis det ikke er en helt klart overtredelse. Men hvis det er noe som vi kaller såkalt uakseptabel oppførsel; kalle opp folk, trakassering av jenter, eller kvinnelige kollegaer da som har vært. Enkelte prøver seg jo. Og da, det blir slått ned på med en gang, og da får dem klar beskjed om at «en gang til» så vil det

medføre, eller noen ganger så blir det rapport med en gang. Men den som blir utsatt for det må føle litt på det og, hvordan de vil at reaksjonen skal være. Men hvis det er sånn som seksuell trakassering, som det har vært, så skriver vi rapport med en gang. Det er ikke noe å diskutere. Men kjeftbruk, det.. Altså, dem har jo ikke noen andre å reagere ovenfor. Ikke sant, så du må se hva det er. Alle har jo ikke like gode dager. Men er det et mønster i det, så er det jo helt klart. Men er det en som har vært allright hele tiden, og plutselig har et sinneutbrudd på grunn av et eller annet, det kan være ting utenfor her som har gjort det. Da må man se det an lite grann, finne ut hva det er. Og hvis du da finner ut at det er på grunn av at han har blitt sånn bare fordi han er vanskelig, da må vi skrive rapport også. Fortelle han, ta avhør, og korrigere.

Hvordan fengselsbetjenter reagerer på innsattes regelbrudd ser ut til å være knyttet til den enkelte fengselsbetjentenes skjønn, men også den enkelte innsattes tidligere oppførsel. Her finnes det trolig paralleller til politibetjentenes arbeidsoppgaver. Også politibetjenter blir nødt til å vurdere hvordan de skal følge opp regelbrudd. I denne sammenheng forteller Liv Finstad (2000) at politibetjenter har en tendens til å lage sin egen definisjon av «rettferdighet på gata». «Boka» blir ikke like viktig som det som skjer på gata. Politibetjenter skal eksempelvis være upartiske i møte med deres publikum, noe som er understreket i straffeprosessloven. Politiet skal dermed ikke ha forutinntatte meninger om hvem som er skyldig i et lovbrudd eller ikke. Betjentene har likevel en kunnskap som folk flest ikke har. De ser ofrene på en annen måte og tenderer å handle til fordel for den svakere part (Finstad, 2000, s. 151).

Politibetjenter må også finne seg i mye, skriver Finstad. Det hender at de blir spyttet på og ikke sjeldent kan publikum vise dem finger'n. På den ene siden fortalte Finstads informanter at det er situasjoner som politibetjenter må tåle. De færreste politibetjenter har unngått å bli spyttet på. På en annen side finnes det en grense. Publikum kan gå for langt med deres foraktfulle handlinger og da vil politibetjentene arrestere personen. Det er slik mulig å «prate seg inn i arresten» (Finstad, 2000, s. 197). På tilsvarende måte fortalte fengselsbetjentene at det finnes en grense for hva de finner seg i. Spyting, seksuell trakassering, vold og trusler faller inn under denne kategorien. Kjefting og banning kan bli oversett, i det minste i noen tilfeller. Like før intervjuet med Gunnar kunne han fortelle at en innsatt hadde kalt han en idiot. Fordi den innsatte nettopp hadde blitt vekket tidlig på morgenen og var kjent for å være morgengretten, så han ikke poenget med å reagere. Hvis den innsatte hadde spyttet mot han derimot, ville historien vært en annen. Forbrytelsen skal stemme overens med straffen.

6.4 Regelbrudd og «korrupsjon»

Fengselsbetjentenes egne regelbrudd kan ofte ses i forbindelse med individuell behandling av innsatte. Det handler da om å gjøre unntak for enkelte innsatte og vise hensyn til at fengselsoppholdet kan være vanskelig. Under datainnsamlingen ble jeg stadig vitne til at betjenter kunne bryte regelen om at innsatte bare skal få 20 minutter¹² ringetid i uken. Den innsatte har brukt opp ukens ringeminutter, men ønsker å ringe et familiemedlem eller en venn. Hvis den innsatte har en god grunn til å ringe kan fengselsbetjenter gjøre en skjønnsmessig vurdering og gi han noen gratis minutter. En annen form for skjønnsvurdering som jeg observerte ved fengslene var at fengselsbetjentene kunne overse mindre regelbrudd gjort av innsatte. På rehabiliteringsavdelingen fortalte en fast fengselsbetjent at innsatte bare får lov til å ha et visst antall ringpermer inne på cellene. Men betjentene overså stadig denne regelen da de mener at den ikke er så viktig. En gang i blant ville de riktignok ta en «innsamlingsrunde» og fjerne noen ringpermer, fortalte den faste betjenten. Slike skjønnsvurderinger kan neppe knyttes til individuell behandling, men i stedet til «de små tingene» som betjentene ikke mener er like viktige som sikkerhetsregler.

Hvordan skal vi forstå fengselsbetjentenes egne regelbrudd og vilje til å overse visse regelbrudd som begås av innsatte? Sykes (1974) argumenterer for at fengselsbetjenter «korrumpes» i fengselet og at fengselet som et maktsystem dermed er mangelfullt. Det er lett å tenke at fengselsbetjenter vil sikre seg lydighet fra de innsatte gjennom systemets regler og rutiner, uansett hvor krevende det måtte være. Gjennom sin forskning fant Sykes at de innsattes atferd i realiteten ikke var under fullstendig kontroll. Han beskriver fengselsbetjentenes arbeid som en evigvarende kamp for å sikre orden - en kamp de ofte vil tape. Det er ikke bare fordi de innsatte ikke ønsker å tilpasse seg systemet, men fordi fengselsbetjentene heller ikke er villig til å håndheve alle regler og rutiner. Fengselsbetjentene Sykes observerte overså dermed regelbrudd fra innsattes side, ga forbudt informasjon til innsatte, ignorerte sikkerhetsrutiner og kritiserte ledelsen foran innsatte (1974, s. 54).

Sykes oppgir videre tre grunner til hvorfor fengselsbetjenter korrumpes (1974, s. 54-58). Først skjer det fordi betjentene får en tett og intim relasjon til innsatte. Han forteller at fengselsbetjentene klarer bare å holde en stor distanse til innsatte for en kort tid etter at de har blitt ansatt. Betjenten kan ikke trekke seg tilbake fysisk da jobben går ut på å holde oppsikt

---

¹² Noen avdelinger gir innsatte flere ringeminutter pr. uke.

med innsatte. Det vil også være vanskelig å takle all misnøyen fra innsatte dersom han eller hun stadig følger regler fra punkt til prikke. På denne måten blir fengselsbetjenten presset til å være mer medgjørlig, i det minste hvis han eller hun vil unngå å bli utsatt for fordømmelse, latterliggjøring og fiendtlighet fra innsattes side.

Den andre grunnen til at fengselsbetjenter blir korrupte, skriver Sykes, er fordi det er vanskelig, eller til og med umulig, å unngå kravet om gjensidighet. Fengselsbetjenten vil være avhengig av innsatte for at hans eller hennes arbeidsoppgaver kan gjøres på en tilfredsstillende måte. Vi kan for eksempel tenke oss at en skitten celle, en trøblete og høylytt avdeling og en ukomplett sjekkliste over dagens arbeidsoppgaver vil være en dårlig refleksjon av fengselsbetjentens arbeid. Som Sykes også påpeker kan ikke betjentene alltid bruke trusler om straff på alle innsatte som ikke oppfører seg. Det ville bety mange timer der betjenten skriver rapporter og dessuten mer arbeid for ansatte som er høyere oppe i systemet. For at innsatte skal gjøre som fengselsbetjenten ønsker blir altså betjenten nødt til å gi noe tilbake. Det er dette som er fengselets paradoks – for at betjentene skal sikre sin dominans blir de nødt til å la seg korrumpes.

Den tredje årsaken som Sykes kommer inn på er at den teoretiske dominansen til betjentene undergraves av innsattes overtakelse av visse arbeidsoppgaver. Skrivning av rapporter, det å sjekke tilstanden i cellene, låsing av dører – slike arbeidsoppgaver kan bli overført til innsatte som fengselsbetjenten stoler på. Denne overføringen av oppgaver innebærer også en overføring av makt. De innsatte som gradvis tar over betjentenes oppgaver kan ende opp med mer innflytelse i innsatt-miljøet enn det betjentene har. Det bør påpekes at en tilsvarende maktovertakelse ikke ble observert ved Ullersmo og avd. Hamar. Denne formen for maktoverføring ser derfor ut til å være forbeholdt den typen høysikkerhetsfengsel som Sykes observerte ved på 1950-tallet. Det er imidlertid ikke vanskelig å se at både en tett relasjon til innsatte og et ønske om å vise gjensidighet kan være gyldige grunner til hvorfor fengselsbetjentene begår regelbrudd.

Den faste fengselsbetjenten som gir ekstra ringeminutter til en innsatt gjør det ofte fordi han eller hun kjenner den innsatte og vet at han kan ha behov for å ringe. Slik kan den tette relasjonen til innsatte være en medvirkende faktor til at betjenten vil være vennlig mot en innsatt. Et ønske om å vise gjensidighet kan også være en medvirkende faktor.

Fengselsbetjenten vil være medgjørlig slik at den innsatte også skal være det. Men det kan argumenteres for fengselsbetjentene likevel ikke taper kampen om å *sikre orden*. Ibsen (2013,

s. 350) kommer inn på dette når han skriver: «In contrast to Sykes's explanation, call minutes and other favors are not a matter of neglecting minor transgressions by inmates but an active contribution given by guards before any violation has taken place». Betjenter kan med andre ord gi ekstra ringeminutter og andre goder for å hindre fremtidige voldsutbrudd. Dette kan støttes av Hammerlin og Kristoffersens studie om vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen (2001). Her fant de at vold fra innsattes side ofte blir utløst av fengselsbetjentenes grensesetting, sanksjonering og kontrolltiltak.

På tilsvarende måte kan fengselsbetjentenes ignorering av innsattes små regelbrudd bli betraktet som en måte å gi goder til innsatte. Ibsen (2013) mener nemlig at norske betjenter har en tendens til å gjøre tjenester for innsatte, for siden å trekke dem tilbake. Tilbaketrekning av goder blir dermed en styringsform uten at det kan karakteriseres som en sanksjon. Det kan dermed tenkes at fengselsbetjentene på rehabiliteringsavdelingen samler inn ringpermer og lignende goder når det blir nødvendig å gjenopprette orden. I tråd med Liebling m.fl. (2011) er det trolig at Sykes' begrep om korrupsjon av og til bør byttes ut med ordet fredsbevaring (peacekeeping). De legger vekt på at skjønnsvurderinger kan utgjøre det beste ved fengselsbetjentenes arbeid. Anvendt på en riktig og profesjonell måte kan skjønn bevare freden på avdelinger og forhindre fremtidige voldsepisoder. Liebling m.fl. forklarer slik at skjønn både kan ha positive og negative konsekvenser (2011, s. 131). Skjønn må derfor brukes med fornuft.

Ingen av betjentene jeg kom i kontakt med fortalte at de har blitt vitne til korrupsjon i den skalaen som Sykes (1974) beskriver. Men de har likevel hørt historier og er også bevisste på det som dukker opp i media. Mange av fengselsbetjentene erkjente slik at det finnes mennesker som ikke passer til betjentyrket med bakgrunn i at de virker mottakelige for en eller annen form for korrupsjon. De snakket oftest om kvinnelige betjenter som innleder kjærlighetsforhold til innsatte eller betjenter som misbruker makten og ser ned på innsatte. Likevel legger betjentene vekt på at dette hører til sjeldenhetene og at disse personene som oftest blir fjernet allerede på Fengselsskolen:

Cecilie: Det er klart at vi kan jo misbruke makt tvers igjennom her hvis vi ønsker det. Men hvis man har et sånt ønske mener jeg da det er fint om man finner seg en annen jobb. De prøver vel så godt de kan å luke ut de elementene der på Fengselsskolen. For de merker vel fort hvem som har den rette innstillingen og ikke.

Goffman vektlegger at personer som skal fremføre den samme opptreden ofte vil velge seg gruppe-medlemmer som de kan stole på (1992, s. 80). Det er nettopp fordi gruppe-medlemmer skal samarbeide for å frembringe en gitt definisjon av situasjonen at lojalitet i gruppen blir så viktig. En fengselsbetjent som bryter med et slikt premiss vil dermed være et motstridende bilde av hva betjentene mener at fengselsbetjentyrket skal være. Dette kommer spesielt til syne i Asbjørns uttalelse: «Eneste gang det har plaget meg å gå i uniform det var den perioden når det var mye sånne sex-greier, masse i media om ansatte som hadde forhold til innsatte. Da var det ubehagelig å gå i uniform syns jeg».

Fengselsbetjentene forteller at media ofte fokuserer på krisesituasjoner som rømninger og på betjenter som går over grensen, i motsetning til andre utfordrende sider ved betjentyrket, som for eksempel vold mot betjenter. Media fokuserer slik ofte på det som sjeldent skjer, men som *kan* skje. De fokuserer på politimenn som arresteres, politikere som svindler på skatten, og fengselsbetjenter som blir satt i fengsel. Slike hendelser får naturlig nok stor oppmerksomhet i nyhetsbildet. Det handler nemlig om personer med makt som har misbrukt den tilliten de har tilegnet seg i sitt yrke. Men det kan være vanskelig å si noe konkret om omfanget av slike hendelser. Så vidt jeg vet, finnes det ingen offisiell statistikk på hvor mange betjenter som har blitt avskjediget fra yrket eller av hvilken grunn. Hovedinntrykket fra mine informanter er likevel at korrupsjon ikke er noe stort problem i norske fengsler, men de er på samme tid oppmerksomme på at muligheten for korrupsjon finnes.

Alle former for korrupsjon involverer at offentlige ansatte *misbruker* skjønn, skriver Bernard J. McCarthy (1984, s. 116). Men skjønn bør likevel ikke elimineres, mener Liebling m.fl. Uten skjønn kan ikke fengselsbetjenter ta hensyn til individuelle behov hos innsatte. I stedet kan det settes *grenser for skjønn*. Nærmere bestemt mener Liebling m.fl. at betjenter kan snakke om detaljer, om grenser og om maktbruk. Er det for eksempel riktig å spise mat som innsatte tilbyr deg? Hvorfor er det riktig? Hvorfor er det ikke riktig (Liebling m.fl., 2011, s. 149)? Ved å fokusere på detaljene og konkrete situasjoner kan betjentene med andre ord bli enige om mer konkrete profesjonelle grenser. Det kan tenkes at det er vanskelig å problematisere hvordan en selv skal sette grenser overfor innsatte når det oppstår ubehagelige situasjoner eller å erkjenne at en selv har gått over profesjonelle grenser. Det kan derfor være en fordel å ha snakket om det med kollegaer på forhånd.

7 Kvinnelige betjenter i et mannsfengsel

Under datainnsamlingen kunne jeg til stadighet høre at «det blir tatt opp flere og flere kvinnelige søkere til kriminalomsorgen». I likhet med mange andre arbeidsplasser, som politiet og militæret, startet fengselsbetjentyrket som et rent mannsyrke. I 1962¹³ oppstod imidlertid et skifte da den første kvinnen ble uteksaminert fra Fengselsskolen. I dag er det fremdeles ansatt en større andel mannlige fengselsbetjenter enn kvinnelige, men det kan se ut til at stadig flere kvinner søker seg til betjentutdanningen. I årskullet 2013-2014 utgjorde kvinner 47 % av de nye aspirantene på KRUS (årsmelding, 2012) og mange av fengselsbetjentene jeg snakket med tror at prosenttallet vil fortsette å øke. I dette kapitlet vil jeg bruke min egen empiri for å se nærmere på hvordan fengselsbetjentenes grensesetting og syn på grensebryting kan forstås ut i fra et kjønnsperspektiv. Hovedfokuset kommer til å være på kvinnelige betjentes møte med mannlige innsatte. Grunnen til dette er at mange av fengselsbetjentene jeg kom i kontakt med la vekt på hvordan mannlige betjenter må sette grenser i mannsfengsel mens kvinner må sette enda strengere grenser. Spørsmålene jeg ønsker å stille i dette kapitlet er: Hvilke (implisitte) kjønnsnormer møter de kvinnelige fengselsbetjentene, og hvilke (implisitte) kjønnsnormer har informantene selv? Kan fengselsbetjentyrket beskrives som et kjønnnet yrke?

7.1 Kjønnsnøytrale beskrivelser

I sin forskning om politikultur fant Liv Finstad (2005) at politibetjentene beskrev en god kollega med kjønnsnøytrale uttrykk. På samme måte fant også jeg at både kvinnelige og mannlige fengselsbetjentene snakket om hverandre med respekt. Gunnar sier:

En god kollega er en fyr som du, eller en dame, som du trives med og kan være avslappet med. En du skjønner litt grann, og som har litt det samme verdigrunnlag som du sjøl har. Ehm, trenger ikke å være helt lik deg, men som kan samarbeide med folk og slappe av med folk. Det syns jeg er viktig. At man kan prate og være uenige om ting, kan også gjøre ting forskjellig, det går helt fint. Men det viktigste er faktisk det sosiale syns jeg. Jeg har mange kolleger som er veldig forskjellig fra meg på måten å gjøre jobben sin, men som jeg trives godt med likevel. Og som jeg vet jeg kan stole på.

---

¹³ Informasjon fra bibliotekar på KRUS

Det er litt som buddy-opplegget i fengselet, du må ha en du kan stole på og en som er våpendrageren din når det skjer noe.

Denne beskrivelsen går igjen i flere av intervjuene, både blant mannlige og kvinnelige betjenter. En kvinnelig betjent trenger ikke å være noe dårligere enn en mannlig betjent bare fordi hun er kvinne. En god kollega er en som kan slappe av, være pratsom og ikke stresse unødvendig. Det er også en som er klar når det skjer noe, som hopper opp når alarmen går, og som ikke er langt unna når det oppstår konflikter blant innsatte. Slike kjønnsnøytrale beskrivelser viser hvordan fengselsbetjentene fokuserer på egenskapene til kollegaer. Det viktigste er at kollegaer tar del i vaktromspraten, og backer hverandre opp ute i avdelingen.

På den annen side var det ulike meninger om hvor mange kvinnelige fengselsbetjenter det bør være. En mannlig fengselsbetjent fortalte meg at «det er for mange kvinnelige betjenter», og en annen at «det bør være cirka 50-50». Ingen av betjentene jeg spurte så noen grunn til at kvinner bør utgjøre mer enn 50 %, og det inkluderte også de kvinnelige betjentene. Til tross for de kjønnsnøytrale beskrivelsene mener de altså at det er en forskjell på kvinnelige og mannlige betjenter. De bærer med seg ulike egenskaper og utfører betjentyrket på relativt forskjellige måter. Mange av de mannlige betjentene forklarte dermed at kvinner og menn supplerer hverandre. Kvinnelige betjenter kan utføre noen arbeidsoppgaver bedre enn dem. Likevel var det også en utbredt mening blant mennene om at de blir belastet med flere arbeidsoppgaver i fengselet enn det kvinner blir. Dersom det skulle bli flere kvinnelige fengselsbetjenter ville det bety mer arbeid for dem.

7.2 Det er ikke alt kvinner gjør

Helst skal det være betjenter av samme kjønn som den innsatte som tar urinprøver. Men i teorien og i de formelle kravene skal kvinner kunne bistå under urinprøvetaking. I så tilfelle skal det være en betjent av hvert kjønn slik at den mannlige betjenten kan ta selve urinprøven. Den kvinnelige betjenten har da mulighet til å stå litt lengre bak i rommet og fokusere på å fylle ut urinprøveskjemaet. Det samme gjelder for kroppsvisitering av innsatte. Da er det ofte slik at kvinnen står litt til siden og vil bistå dersom det blir noen konflikter. I praksis fant jeg at de mannlige betjentene ofte prøver å unngå at kvinner trenger å ta del i disse arbeidsoppgavene. Dette gjaldt både mannlige fengselsbetjenter og vaktledere.

Fredrik forklarer hvorfor kvinnelige betjenter bør skånes for visitasjon:

I og med at vi har damer her så prøver vi jo å skåne dem for mest sårne ting da. Det har jo litt med de innsattes verdighet og. Ikke sant, det er ikke noe koselig at.. Jentene har full anledning til å strippe en fange, når som helst. Ta han ut si at «nå tror jeg du har noe på deg, kan du bli med her, kan du strippe?». Dem[innsatte] kan ikke vegre seg. Men vi prøver å skåne og gjøre det på en mest mulig lempelig måte. Samme med urinprøvene, vi skal jo se på at dem [innsatte] gjør det. Ikke sant, og det er ikke noe moro hvis du skulle stått der sikkert.

Både de kvinnelige og mannlige betjentene la vekt på ubehaget når en av motsatt kjønn skal visitere en innsatt. I følge Goffman (1991) er krenkelse av individets personlighet normalt i totale institusjoner. Han skriver at: «Lægelige undersøgelser og kropsvisitation udsætter ofte klienten for legemlig blottelse, undertiden over for personer af det modsatte køn» (Goffman, 1991, s. 26). Bevisstheten om at innsatte kan føle seg krenket under urinprøver og visitasjon er nok først og fremst grunnen til at kvinnelige betjenter ofte ikke tar del i disse arbeidsoppgavene. I tillegg henter Fredrik til at kvinnene selv bør unngå visitasjon, antageligvis fordi det kan oppleves som en grenseoverskridelse fra innsattes side.

En annen del av jobben der kvinnelige betjenter deltar mer sjelden enn menn er på celleaksjoner. Dersom en innsatt har satt seg i total motverge er fysisk pasifisering siste løsning. I sin studie «Et kjønnsperspektiv på fengselsbetjenters sikkerhet» (2007) fant Melby at de mannlige betjentene gjennomgående svarte at deres fordel i fengselet er fysikk. I likhet med mange andre kvinnelige betjenter var det noe Berit sa seg enig i:

Mannfolk er sterkere og det er mange situasjoner her der hvor det trengs. Når det virkelig smeller så hjelper det ikke så mye at det kommer fem jenter på 165 og veier 60 kilo.

Da jeg spurte om menn derfor bør ta seg av celleaksjoner, svarte hun:

Det og syns jeg jo er feil da. Men jeg mener jo at det kan være en god blanding. Og at det ikke er de samme jentene, som for eksempel blir valgt ut hver gang. Det burde byttes på litt sånn at alle får kjent på de følelsene og hvordan det er hvis det skulle skje noe.

Slik jeg tolker det har fengselsbetjenten en noe motstridende mening om fysisk styrke. Hun ser en trygghet i å ha mannlige betjenter ved siden av seg. Hun har også en holdning om at menn er fysisk sterkere og sånn er det bare. Hun aksepterer slik at menn er mer kapable til å utføre oppgaver hvor fysisk styrke er fordelaktig. Men på samme tid mener hun at kvinner er

fengselsbetjenter på lik linje med mennene og at det er mangelen på erfaring som kan føre til usikkerhet rundt kvinners kompetanse. I sin doktoravhandling om fysisk styrke i politiet gjør Lagestad (2010) en lignende kobling. Her forteller han at det er viktig at mennene får erfaring med å vise omsorg og at kvinnene får erfaring med å bruke fysisk styrke. Hvis ikke oppstår det en selvoppfyllende profeti og forventningene til kjønnene opprettholdes (Lagestad, 2010, s. 243).

7.3 Forventninger om omsorg

Det er ingen ukjent forestilling at kvinner skal representere den myke siden. I en forundersøkelse av kvinnelige betjentes arbeidssituasjon fant Basberg og Hammerlin (1996) at flere av kvinnene synes de er flinkere til å utføre omsorgsarbeidet i fengselet enn hva mennene er. «Omsorgsoppgaver blir da forstått som evne til å lytte, ta seg tid til å snakke med fangene, roe ned tilløp til bråk i avdelingene, ta tak i konflikter, myke opp miljøet i avdelingene osv.» (Basberg og Hammerlin, 1996, s. 28). Personlig fant jeg ikke noe bevis for at kvinnelige betjenter faktisk gjør mer omsorgsoppgaver i fengslet enn menn, at de faktisk snakker mer med enn innsatte eller viser mer omsorg. Det kan derfor tenkes at kvinnene er mer villig til å identifisere arbeidet som omsorg, i motsetning til menn (Basberg, 1999, s. 94). Mennene ser på slike oppgaver som en del av arbeidet, noe som bare må gjøres. Kvinnene derimot ser det kanskje som noe mer, som en ekstra oppgave de tar på seg. Det kan dermed tenkes at mannlige og kvinnelige betjenter i realiteten ikke utfører arbeidsoppgaver på særlig forskjellige måter, men at kulturelle kjønnsnormer er med på å forme måten de snakker om arbeidet.

Under intervjuene spurte jeg ofte de mannlige betjentene om de så noen fordeler med å ha kvinnelige betjenter i fengsel. Ikke så overraskende var det gjennomgående svaret at ja, kvinner kan se ting på annen måte enn dem og løser ofte situasjoner ved hjelp av kommunikasjon. Det er en god egenskap for det er alltid gunstig å forhindre konflikter i innsattmiljøet. De kvinnelige betjentene, på sin side, var enige i dette. De uttrykte at de var opptatt av å kunne avverge fremtidige situasjoner og derfor var omsorg så viktig. Hvis en fengselsbetjent tar seg tid til å lytte til en innsatt blir kanskje en senere slåsskamp mellom innsatte avverget. Til tross for at kvinnelige betjenter mente at deres egenskaper er en fordel for fengselet finnes det likevel også en bakside.

Cecilie forteller hvordan innsattes forventning om omsorg kan bli en utfordring:

Jeg mener at en betjent skal være en betjent. Det kan være vanskelig å gjennomføre i hverdagen, for det er en del innsatte som forventer mer omsorg, at vi jentene skal være litt snillere og søtere og det ene og det andre. Dem innleder gjerne setninger med: «Du som er så søt og snill kan vel ordne..» og så ett eller annet. Det er jo da vi på en måte må gå inn og si at «Hm, sånn henvender vi oss ikke». Og vi må jo arrestere dem litt for det, for det blir jo veldig feil hvis vi liksom skal ha at damene gjør sånn og karene gjør sånn.

Fengselsbetjenten vektlegger hvordan kvinnelige betjenter møter andre typer forventninger enn menn. De innsatte forventer at kvinnelige betjenter skal vise mer omsorg enn menn og handle i tråd med den stereotypiske og tradisjonelle kvinnerollen. På denne måten kan det se ut til at forventninger til betjentrollen og til kvinneverollen står i motstrid til hverandre. På den ene siden står den omsorgsfulle kvinnen og på den andre står den respekterte fengselsbetjenten. Betyr det at forventningene til betjentrollen sammenfaller med de kulturelle forventningene til mannsrollen og at betjentrollen dermed er «mannlig kjønn»? Det er fristende å svare ja på dette spørsmålet i og med at de kvinnelige betjentene selv fremhever det som kan kalles maskuline trekk i betjentrollen. Gode kollegaer er personer som du har i ryggen og som ikke er redde når det oppstår konflikter eller slåsskamper. Men bildet av den maskuline og sterke fengselsbetjenten gir lite rom for nyanser. I «Politiblikket» (2000) gjør Finstad rede for hvordan politibetjenter hverken skal være overdrevent maskuline eller overdrevent feminine. Til tross for at mannlige politibetjenter skal være sterke skal de ikke se ut som kroppsbyggere. Kvinnelige politibetjenter skal heller ikke være så svake at de ramler over dersom noen blåser på dem og de skal ikke være for fine til å bli skitne under neglene.

Det at Cecilie «arresterer» innsatte som forventer en snillere behandling kan tolkes som et forsøk på å unngå å bli gjort overdrevent feminin. Hun opplever at innsatte prøver å gjøre henne til kvinne i stedet for å respektere henne og møte henne som fengselsbetjent. En lignende opplevelse blir beskrevet av Elin Kippe (2005) da hun skulle intervjuet menn som kjøpte seksuelle tjenester. Hun erfarte at mennene hun intervjuet «testet henne», ofte med seksuelle hentydninger, og at hun dermed måtte sette ned grenser: Det var imidlertid lettere å sette ned grenser og «arrestere» mennene når de var eksplisitte i språkbruken, enn når de inkluderte grovt språk mens de svarte på spørsmål. Det er ikke til å se bort i fra at min informant har gjort noen av de samme erfaringene som Kippe. Når Cecilie sier at hun setter en grense ved selv små kommentarer, tyder det på at hun ikke ønsker at de innsatte skal få

enda større forventninger. Et uttrykk som igjen blant flere betjenter var «gir du lillefingeren, tar de hele armen». Et slikt prinsipp kan forklare Cecilies grensesetting. Hvis kvinnelige fengselsbetjenter virker ettergivende for komplimenter kan det trolig bli vanskeligere for dem å gå i mot forventningene neste gang.

7.4 «Må jobbe dobbelt så hardt som en kar»

De kvinnelige betjentene ga også uttrykk for at innsatte kan være ekstra vrang mot dem på bakgrunn av at de er kvinner. Berit mener at kvinner derfor må jobbe enda hardere enn menn for å sette seg i respekt:

Det er veldig mange utenlandske innsatte. Så er det faktisk utfordringer med det at mange av dem ikke har respekt for kvinner på samme måte. Så når du kommer og er i tjueårene, eller egentlig samme det, og skal fortelle dem hvordan det er.. jeg føler at du ofte må jobbe dobbelt så hardt som en kar, eller egentlig mer enn det og, for å sette deg i respekt. Det kan være veldig frustrerende innimellom, men samtidig må man bare ta tak og tenke at «Nei, det her er en utfordring og han skal respektere meg».

Det kan være problematisk å hevde at alle innsatte med utenlandsk opprinnelse har større vansker med å respektere kvinner enn norske innsatte. I stedet vil jeg understreke at informanten opplever at utenlandske menn tester hennes autoritet. Dette er en opplevelse som støttes av andre kvinnelige fengselsbetjenter. Ingeborg kommer inn på det samme:

Du har jo utenlandske innsatte, som kan ha problemer med å ta i mot ordre fra meg. Men da forklarer jeg dem at jeg gjør jobben min. Jeg syns det er viktig å forklare innsatte hvorfor jeg gjør som jeg gjør. For da viser jeg dem respekt, og får det gjerne tilbake også.

Det at innsatte setter seg i motverge mot fengselsbetjenter kan bli sett på som en motmaktstrategi. I følge betjentene gjelder det å ikke overse denne motmakten da det fører til at de kan miste respekt. De kvinnelige betjentene kan derfor velge å sette ned foten enda hardere enn mannlige betjenter for å markere sin stilling som fengselsbetjent. Eventuelt kan de utføre det de kaller for «voksenopplæring». I følge Grøvdal vil fengselsbetjenter definere motmaktstrategier som avvikende og barnslige handlinger da det rettfærdiggjør at innsatte må kontrolleres og oppdras (2001, s. 119). Det kan slik tenkes at kvinner velger å se innsattes motvilje til å respektere dem som en barnslig handling sånn at de da har mulighet til å lære dem hvordan det egentlig skal være.

I motsetning til menn opplever i tillegg de kvinnelige betjentene at innsatte kan tolke deres hyggelige tilnærminger som flørting. Berit forteller videre:

Personligheten min er veldig åpen og imøtekommende, og jeg vil jo ikke forandre personligheten min når jeg skal omgås med innsatte.. at jeg skal bli en eller annen sur, meggete frøken. Men jeg merker det særlig blant afrikanere at hvis du er blid og smiler mye til dem og er hyggelig, sånn som du er med alle andre, tar de det ofte feil og da kan du ofte få uønskede kommentarer og blunking og slengkyss og det som er. Så det er litt vanskelig å finne en balansegang der. Det er vanskelig å få et godt forhold til dem, uten at de tar det som noe mer.

Det er interessant at fengselsbetjenten opplever at hun blir en «en eller annen sur, meggete frøken» når hun ikke er imøtekommende med innsatte. Parallellene til Kippes (2005) artikkel blir igjen tydelige. Også hun ble bekymret over at hun skulle bli oppfattet som «snerpete». På samme måte som hennes informanter konstruerte sin maskulinitet, konstruerte Kippe sin egen femininitet. Hun ville unngå å være prippen og snerpete, men også unngå å framstå som en seksuelt ledig kvinne uten grenser. Det er med andre ord vanskelig å finne en balansegang mellom å være imøtekommende og samtidig grensesettende, som også Berit forteller. I sin forskning på mannlige innsattes orientering mot kvinnelige betjent fant Ben Crewe (2006) at innsatte ville prosjektere sine seksuelle og familiære identiteter på kvinnene. Det ble dermed vanskelig for kvinnelige betjenter å finne den riktige balansen mellom gode og uakseptable forhold til innsatte. I sin konklusjon skriver han (Crewe, 2006, s. 414):

Responding aggressively or dismissively to charm and flirtation risked alienating prisoners, while engaging too flirtatiously risked leading to the sorts of powerful hostilities that I have detailed above. [...] Although some female officers did use sexuality as a management tool – or were less careful than they should have been about ensuring that their behaviour was unambiguously professional – the majority sought to downplay the role of gender and sexuality in their occupational practices, preferring to be judged according to the same criteria as male officers.

Kvinner kan til stadighet bli testet av innsatte og deres handlingsmønstre kan deretter bli gjenstand for oppmerksomhet av både innsatte og andre ansatte. Det kan derfor tenkes at kvinner blir mer synlig i et mannsfengsel – ikke bare på bakgrunn av å være i mindretall, men også fordi de kan bryte en profesjonell grense som mennene som oftest ikke kan. Kvinner som innleder intime forhold til innsatte vil heller ikke bare bryte med profesjonelle grenser, men vil også være et dårlig bilde av hva betjentene mener yrket deres skal være.

7.5 Kvinners synlighet

Seksuell samkvem og kjærlighetsforhold med innsatte er forbudt ved straffelovens § 194, med en strafferamme på inntil seks år i fengsel. I tillegg står det i kriminalomsorgens yrkesetiske retningslinjer at «intim kontakt mellom ansatte og innsatte skal ikke forekomme» (2005, s. 6). Regelen om at ansatte ikke skal ha intim kontakt med innsatte er dermed en formell regel ettersom det er skrevet svart på hvitt. Men jeg vil også hevde at den styrkes av uformelle normer i betjentkulturen. Ut i fra de yrkesetiske retningslinjene (2005) skal fengselsbetjentene selv gjøre en vurdering av alvorlighetsgraden i regelbrudd, og ta det videre deretter. Likevel kan det virke som at det ikke er noen klar distinksjon mellom «små» og «grove» intimitetsbrudd, da alle former for intimitet med innsatte i seg selv blir regnet som en grenseoverskridelse på generelt basis. Hvis en innsatt kommer med flørtende kommentarer, og den kvinnelige betjenten ikke gjør noe for å stoppe det vil hun bli sett på som en person som mest sannsynlig burde ha funnet seg et annet yrke.

Både i intervjuene og under observasjonen ville jeg ofte stille det åpne spørsmålet «Finnes det noen grenser fengselsbetjenter ikke bør krysse?». Som regel fikk jeg et spørsmål rettet tilbake; «mener du damer som har sex med innsatte og sånn?». Fengselsbetjentene ville altså stadig koble grensebryting til kvinners relasjoner til innsatte. Dette kan tyde på at intimitet med innsatte, og derav også kjønn, er et følsomt tema i fengselet. En oppfatning blant fengselsbetjentene er at det alltid vil være innsatte som prøver seg på kvinnelige betjenter. I motsetning til kvinnene har ikke de innsatte noe å tape på å ha intim kontakt med dem. Tvert om, så forteller betjentene at det er noe som innsatte kan finne på å skryte av. For kvinnene vil det være en annen historie. Under datainnsamlingen har jeg fått høre historier om kvinnelige betjenter som har gått over en grense og innledet et forhold til innsatte. Men i og med at det aldri ble nevnt navn er det tvilsomt at fengselsbetjentene fortalte om kvinnene for å fordømme dem. I tillegg ble det sagt med et utgangspunkt om at det kan skje, at det ikke skjer ofte. Det kan tolkes slik at fengselsbetjenter ikke forteller historier om kvinner som har gått over grenser for å latterliggjøre dem, men heller for å få frem at intimitet er noe som kvinnelige fengselsbetjenter bør være oppmerksom på og forsiktig med.

Kvinnene forklarte at det hender at de gir råd til andre kvinnelige ansatte om hvordan de bør kle seg. Da jeg observerte på restriksjonsavdelingen fortalte en kvinnelig betjent om den gangen hun hadde gitt råd til en psykolog:

Kvinnelig betjent: *Hun gikk i veldig utfordrende klær! Hun kunne ha på seg hotpants og en tettsittende topp med utringning. Det var faktisk to innsatte som tok det opp med meg, at de synes det var forstyrrende. Han ene sa at han ikke klarte å konsentrere seg om det psykologen sa, for han ble så opphengt i skjørtet og beina hennes. Da hun stod oppreist gikk skjørtet til knærne, men når hun satte seg ned gikk det til midt på lårene [viser på seg selv]. En gang hun kom inn på kontoret tok jeg henne litt til siden, rett her borte, og prøvde å si på en ordentlig måte at hun kanskje burde kle seg litt annerledes.*

Meg: *Hvordan reagerte hun?*

Kvinnelig betjent: *Hun ble kjempesint! Hun smalt med døra [peker på døren] da hun stormet ut [humrer]. En annen gang var det en aspirant som trente med innsatte. Dette er lenge siden, og hun hadde på seg trange tights og en tettsittende topp med glidelås nesten til magen. Jeg sa også til henne at hun burde tenke over hvordan hun kler seg. Hun tok det veldig bra. Jeg ser det litt som mitt ansvar, som en kvinne i fengsel, å si i fra om sånne ting.*

Det at kvinnelige betjenter tar ansvar for å gi råd til andre kvinner i fengselet kan være et tegn på at de ser på andre kvinner som representanter for deres gruppe. De ønsker kanskje å gi råd til kvinnene før de eventuelt trækker over en grense eller før det blir nødvendig at noen høyere oppe i systemet må si i fra. Rådene som kvinnene gir kan også tolkes som en del av unge kvinners sosialisering i fengselet. I følge Crouch (1985) er sosialisering spesielt relevant når kvinnelige betjenter skal lære hvordan de skal forholde seg til mannlige innsatte.

Informasjonen de får om dette i utdanningen og under trening er antageligvis nokså begrenset, skriver han.

Kontrollen på kvinners uttrykk for feminitet (sminke, klær og «holdning») gir videre en indikasjon på at kvinners grensesetting er mer synlig i mannsfengsler enn hva mennenes er. I datamaterialet ble det gjentatte ganger presisert at kvinner bør sette tydeligere grenser, passe seg ekstra mye for hva de sier til innsatte og hvordan de kler seg, og ikke få for god relasjon til innsatte. Dette var noe som ble presisert av både mannlige og kvinnelige betjenter. Kvinner skal gjøres mer usynlige i et fengselssamfunn hvor de *er* mer synlige.

7.6 Rollestrategier: «Den grensesettende rollen» og «morsrollen»

Som vi har sett møter kvinnelige fengselsbetjenter flere utfordringer når de jobber i et mannsfengsel. De kan bli møtt med forventninger om å vise mer omsorg enn sine mannlige kollegaer, de kan finne det vanskeligere å sette seg i respekt blant innsatte, og de kan oppleve at deres hyggelige tilnærminger blir oppfattet som flørting. Det vil antageligvis derfor være store forskjeller på hvordan kvinnelige og mannlige fengselsbetjenter tilpasser seg betjentrollen. Kvinnene beskriver situasjonen som at de starter med visse ulemper og at de deretter blir nødt til å jobbe hardere enn mennene for å tilegne seg samme utgangspunkt som dem.

Under observasjonen ble jeg oppmerksom på at kvinnes tilpasning ofte kunne deles inn i to kategorier: enten tok de på seg det jeg har valgt å kalle «den grensesettende rollen» eller så spilte de ut den velkjente «morsrollen». I det følgende vil jeg drøfte disse to betjentrollene og sammenligne dem med lignende analyser. Drøftingen vil ta utgangspunkt i Goffmans (1992) dynamiske rolleforståelse. Den grensesettende rollen og morsrollen kan bli sett på som to forskjellige tilpasninger til betjentrollen, men de er på ingen måte fastlåste roller.

Den grensesettende rollen

Flere av de unge, kvinnelige fengselsbetjentene jeg kom i kontakt med i fengslene tok på seg den grensesettende rollen. De fortalte meg at de egentlig ikke har noe annet valg enn å være strenge og bestemte for å bli tatt seriøst av de innsatte. Målet deres er at innsatte og også andre ansatte skal respektere dem på samme måte som de respekterer den typiske mannlige fengselsbetjenten. Kvinner i den grensesettende rollen vil derfor følge enhver regel og rutine på mest nøyaktig måte, og vil sjeldent la innsatte slippe unna med frekke eller flørtende kommentarer. Dette betyr riktignok ikke at kvinnene unngår å ha en god relasjon til innsatte. Men de bruker krefter på å gjøre det tydelig for innsatte at kontakten dem i mellom skal skje på kvinnes egne premisser.

Kvinnene i denne rollen er i tillegg sannsynligvis en av de første betjentene som hopper opp og løper når alarmen går. Det er ikke noe alternativ for dem alltid å bli sittende mens makkeren løper ut døren. De ser verdien av fysisk styrke og vil jobbe for å bli bedre trent. En annen side ved kvinner i grensesettende rollen er at de vil forsøke å tone ned sin egen

femininitet. De er nøye på hva slags type sminke de bruker, hvis de i det hele tatt bruker sminke, og vil gjerne velge seg en uniform som er et par nummer for stor. Kvinnene vil med andre ord gjøre det de kan for å bli oppfattet som en seriøs og profesjonell fengselsbetjent og vil unngå å vise svakhetstegn.

Den grensesettende rollen har flere likhetstrekk med rollen «the iron maiden», beskrevet av Nancy C. Jurik (1988, s. 292). I følge Jurik vil kvinnelige betjenter havne i denne rollen fordi de ønsker å unngå andre problematiske roller. Kvinnene ønsker ikke å havne under betegnelsen «the pet», der de er redde for innsatte, er fysisk svake og lener seg på skuldrene til sine mannlige kollegaer. De vil heller ikke bli gitt kallenavnet «the seductress». Dette navnet blir brukt på kvinner som blir for vennlige med både mannlige kollegaer og innsatte og risikerer å bli involvert med dem. På denne måten blir «the iron maiden» rollen en form for tilflukt for kvinnelige betjenter uten bedre alternativer. På tilsvarende måte gjør Lynn E. Zimmer (1986) rede for en rolle hun kaller «the institutional role». Dette er kvinnelige betjenter som er strenge på reglene og som spiller ned sitt eget kjønn. De setter også strenge profesjonelle grenser og ønsker ikke å ha en veldig uformell tone med hverken innsatte eller mannlige betjenter.

Både Jurik og Zimmer peker på negative sider ved «the iron maiden» og «the institutional role». Kvinnene i slike roller blir ofte mislikt av spesielt mannlige kollegaer. De blir også isolert fra betjentmiljøet, delvis av eget ønske og delvis av sine mannlige kollegaer. Her skiller den grensesettende rollen seg fra Jurik og Zimmers beskrivelser. I mitt datamateriale ga riktignok noen få mannlige fengselsbetjenter og eldre kvinnelige betjenter uttrykk for at enkelte unge kvinner kan være for strenge. De setter grensene «der ute» for å forsøke å få respekt og kan gå litt for langt i forsøket. Men dette betydde likevel ikke at kvinner i den grensesettende rollen ble utstøtt fra betjentmiljøet. Tvert i mot så vil disse kvinnene ofte ta del i vaktromspraten og flire av mennenes galgenhumor. Når det kommer til regler og rutiner blir de i tillegg stadig backet opp av sine nyutdannede mannlige kollegaer. Begge gruppene ønsker å følge regelboka så nøyaktig som mulig.

Morsrollen

Det var ikke nødvendig å finne et nytt navn til denne rollen da begrepet «morsrollen» allerede er godt etablert. Kvinnelige betjenter som tar på seg denne rollen er eldre enn kvinnene i «den grensesettende rollen». Under observasjonen ble det tydelig at disse kvinnene kan vise

omsorg og være vennlige overfor innsatte uten at det blir tatt for å være flørting. Slik jeg ser det er dette den største fordelen med å ta på seg morsrollen. Det innebærer blant annet at kvinnene spør innsatte hvordan de *egentlig* har det og vil gjerne gi råd til hvordan de kan forbedre situasjonen sin. Men kvinnes framtoning og holdning gjør det klart at innsatte må oppføre seg på en ordentlig måte for å gjøre seg fortjent til slik «morsrolle»-behandling. I motsetning til kvinner i den grensesettende rollen, som er streng på regler og rutiner, vil kvinner i denne rollen være mer streng på andre regler, som høflighet og renslighet. Innsatte slipper ikke unna med hverken et vulgært språk eller en uhygienisk celle. I følge de kvinnelige betjentene er det en fordel at innsatte vet hva som forventes av dem og at de vet hvor de har kvinnene.

En annen fordel med morsrollen er at kvinnene kan bruke pekefingeren på innsatte uten at innsatte blir aggressive eller agerende. Mens jeg observerte ved ankomstavdelingen fortalte en kvinnelig betjent om den gangen hun nesten hadde fått en innsatt, som sonet en dom for flere voldtekter, til å gråte: «Jeg gjorde sånn her [tar opp pekefingeren]. «Du rører ikke norske jenter!», sa jeg. Han ble nok litt sjokkert, og skyldte på at han hadde vært så full.. Da svarte jeg bare: Da drikker du ikke!» I følge henne er det ikke mange av kollegaene hennes som kunne ha sagt det samme til denne innsatte. Men hun følte det som nødvendig, i forhold til norske kvinner generelt, å fortelle den innsatte hva hun virkelig mente. Kvinner i «morsrollen» kan også gjøre en lignende opptreden overfor mannlige betjenter og yngre kvinnelige betjenter. Hun sier i fra til de mannlige betjentene om de går for langt med deres grove humor og forteller kvinnelige betjenter dersom de har en for imøtekommende holdning mot innsatte.

Hvilke ulemper finnes det ved å ta på seg «morsrollen»? Jurik (1988) påpeker at «morsrollen» riktignok ikke blir betraktet like negativt som de andre stereotypiske rollene, men at den likevel representerer en felle. Kvinnes overbeskyttende holdning mot innsatte kan nemlig bli oppfattet som en sikkerhetsrisiko (Jurik, 1988, s. 296). I forhold til mine observasjoner ved fengselet vil jeg ikke påstå at kvinner i «morsrollen» ble oppfattet på denne måten. De var i stedet de som ønsket å minimalisere sikkerhetsrisikoer, ofte i forbindelse med innsattes potensielle og fremtidige voldsutøvelse. Mer nærliggende er det kanskje å påstå at kvinner i «morsrollen» kan erfare rollekonflikt. En rollekonflikt kan trolig finne sted når en persons tradisjonelle kjønnsstatus kommer i konflikt med yrkesstatusen. For kvinnene kan det dermed bli en utfordring å balansere forventningene knyttet til de to statusene.

En strategi eller en tilflukt?

Ovenfor har jeg valgt å kalle «den grensesettende rollen» og «morsrollen» rollestrategier der kvinnene aktivt tar på seg disse rollene, i mer eller mindre grad. Men en kan også stille spørsmålet om hvorvidt dette faktisk er strategier eller ulike former for tilflukt. Grøvdal (2001) og Melby (2007) argumenterer begge for at fengselet som organisasjon opprettholder skillet mellom de kulturelle kjønnsrollene. Der det eksisterer et skille ute i samfunnet blir dette skillet enda tydeligere i fengselet. Egenskaper som kulturelt sett kan kobles opp til maskulinitet (styrke, hastighet og autoritet) blir fremhevet og berømmet i fengselet.

Kvinnelige fengselsbetjentes tilpasning blir dermed en tilflukt da de ikke har mulighet til å gjøre jobben på nøyaktig samme måte som mennene. Her står spesielt «morsrollen» i fokus – kvinnene følger et kjønnsrollemønster som ikke skulle være nødvendig å følge i dagens samfunn.

På den annen side kan det argumenteres for at kvinnene har forandret yrket, som Zimmer gjør i sin artikkel «How women reshape the prison guard role» (1987). Her skriver hun (Zimmer, 1987, s. 417):

[W]orkers, even in highly regulated environments like prisons, can develop innovative and successful ways to perform the job when they find established work roles inadequate or find they are blocked from achieving success using predetermined definitions of appropriate work behavior.

Kvinner kan med andre ord finne nye måter å gjøre fengselsbetjentjobben. Dette skjer både av nødvendighet og av eget valg. Slik jeg ser det stemmer denne beskrivelsen godt overens med mine informaners holdning. De kvinnelige betjentene ser betydningen av typiske maskuline egenskaper i betjentyrket – noen ganger er det nødvendig med sterke kollegaer. På denne måten anerkjenner de til viss en grad at betjentyrket er et kjønnnet yrke. Men de mener ikke nødvendigvis at de selv gjør yrket noe dårligere enn mennene. Noen ganger kan pekefingeren, som kvinner i morsrollen kan trekke fram, være mer effektiv enn celleaksjoner.

8 Et skille mellom det offentlige og private liv¹⁴

Murene og gjerdene som omringer ethvert høysikkerhetsfengsel skal representere mye. Først og fremst skal det markere skillet mellom fengselet og resten av samfunnet. Det viser stedet der mennesker som har brutt samfunnets lover holdes inne, adskilt fra det samfunnet der mennesker kan bevege seg fritt. Den fysiske grensen symboliserer på denne måten også selve straffen. Men for fengselsbetjentene kan murene også stå for skillet mellom deres offentlige og private liv. Når fengselsbetjentene tar på seg den lyseblå skjorta, som er unektelig lik den politiet bærer, tar de samtidig på seg en offentlig myndighetsrolle. Denne uniformen knytter dem til andre fengselsbetjenter og viser gruppetilhørighet. Etter endt arbeidsdag skal imidlertid fengselsbetjentene vende tilbake til sitt private liv, og kan til en viss grad falle ut av rollen. Den første delen av dette kapitlet vil handle om nettopp denne overgangen med fokus på betjentenes grensarbeid – hvordan de forhandler og setter grenser mellom deres arbeid og private liv (Nippert-Eng, 1996; Trefalt, 2013). I likhet med Elaine Crawley (2004) vil jeg her fokusere på hva fengselsbetjentene føler og tenker om sitt arbeid. Hvorfor mener betjentene at skillet mellom jobb og hjem er så viktig?

8.1 «Du kan ikke ta det med deg hjem»

I kapitlet om «nærhet og distanse» har vi allerede sett hvordan fengselsbetjentene legger restriksjoner på hva de forteller om sitt private liv. De mener det er spesielt viktig å legge bånd på sine personlige problemer. Betjenter skal ikke være en ekstra belastning for hverken kollegaer eller de innsatte. Cecilie pekte på blant annet dette da jeg spurte henne om det er noen følelser man ikke kan vise på jobb:

Altså, når man går på jobb så legger man jo på seg den profesjonelle rollen. Har man ting ute som man ikke er fornøyd med og sånne ting, og stiller med den der berømte dårlige dagen, så må man prøve å dempe den. Hvis dagen er skikkelig dårlig så får man heller bare si til kollegaene at jeg tror ikke jeg skal snakke så veldig med andre i dag for lunta er litt for kort. Men nei, man må prøve å skille begge veier. Ting som skjer her som kan påvirke meg må jeg skru av når jeg skal hjem, og det som skjer ute må jeg prøve å skru av når jeg skal inn her. Så man må skille mellom de to verdenene.

---

¹⁴ Kapittelnavnet er inspirert av Crawleys bok «Doing prison work: The public and private lives of prison officers». (2004).

Informanten mener altså at betjenter bør skille mellom de to verdenene – livet innenfor og livet utenfor murene. Slik jeg tolker det snakker hun om å skille to former for følelsesliv. Å holde privatlivet utenfor fengselet kobler hun sammen med sin profesjonelle identitet, og reflekterer slik over de emosjonelle aspektene knyttet til arbeidet. Har man den «berømte dårlige dagen» bør man holde en viss distanse til andre mennesker. Det å skru av følelser relatert til jobben når hun skal hjem handler derimot om å forsøke å hindre «spill-over», for å bruke Crawleys (2004) begrep. Informanten ønsker ikke at fengselsarbeidet skal forandre hennes private liv på noen signifikant måte. Alle inntrykkene fra jobb bør derfor legges til siden.

En kan riktignok stille spørsmålstegn ved hvor stort skille fengselsbetjentene faktisk klarer å sette mellom jobb og hjem. Christena Nippert-Eng (1996) spør om ikke disse verdenene er mer knyttet sammen enn vi tror: Henger vi for eksempel opp familiebilder på jobb? Har vi en samlet kalender hvor vi skriver ned arrangementer i forbindelse med både jobb og privatliv? Samler vi kollegaer og venners telefonnumre på samme liste? Med disse spørsmålene viser Nippert-Eng til at skillet mellom jobb og hjem er sosialt konstruert. Skillet er nemlig en del av det å skape og opprettholde mer eller mindre distinkte «territorier av selvet» (Nippert-Eng, 1996, s. 569). På denne måten er det faktisk mulig for fengselsbetjenter å ta en fredagspils sammen med kollegaer, men forkaste ideen om å ta med familiemedlemmer på jobb. De tilpasser og forhandler på hvor skillet mellom jobb og hjem skal gå.

Når jeg spurte betjentene hvilke egenskaper en fengselsbetjent bør besitte, mente alle at det er viktig å ha en relativt god psyke:

Håvard: Hvem som kan jobbe her? Det er.. Du bør jo ha en viss psyke, jeg sier ikke at den må være på topp. Men du kan ikke være sånn at hvis du for eksempel leser dokumenter eller ett eller annet, at du ligger våken på grunn av det. For det er jo mye følt vi både hører og ser. Du må være litt sånn at du klarer å legge jobben igjen på jobben, og ikke drar med deg den hjem att.

Fredrik: Du må jo kunne prate med folk. Kan du ikke det så har du ikke noe her å gjøre. Det er jo de som ikke greier å si noe, som ikke greier å kommunisere verbalt, de vil nok slite. Og folk som drar med seg jobben hjem for eksempel, for det er jo ikke bare rosenrødt det som er uti her, i form av saker dem har gjort og bakgrunnen deres ikke minst er jo.. det er jo faktisk synd på en del av dem. Og når det første som skjer er at du må på avrusing vettu, da får du ikke noen god start. Sånne syns man jo.. dem har jo ikke egentlig bedt om det. Når foreldrene dine gir deg dop.. blir dem fanget. Så du må jo, kommunikasjon er alfa omega, også når du henger fra deg nøkkelen så må du

kunne være ferdig. Klart, alle tenker vel mer eller mindre på det du har gjort i løpet av dagen og sånn, men du kan ikke ta det med deg hjem. Da blir du ikke gammel. Da tror jeg du blir sliten.

Informantene forteller her at det viktig for fengselsbetjenter å kontrollere sine følelser. Når du henger fra deg nøklene og går hjem bør du legge igjen alt du har hørt i løpet av dagen. Fredrik legger ikke skjul på at dette kan være krevende, i og med at det faktisk er synd på en god del innsatte som har hatt en krevende barndom og et hardt liv. Yngve Hammerlin (2000) påpeker at mange innsatte vil ha en betydelig tapsliste som forsterkes i fengsel. Flere av dem vil eksempelvis ha en årelang fortid relatert til rus. De kan ha skyldfølelse for tidligere kriminelle handlinger og liten tro på en positiv fremtid. Vi kan tenke oss at alle disse faktorene har en innvirkning på betjentenes arbeid. I motsetning til for eksempel politibetjenter, vil fengselsbetjenter tilbringe mye tid sammen lovbrøyttere. Betjentene vil derfor få høre mange bakgrunnshistorier og forklaringer på hvorfor de innsatte havnet i fengsel.

Kjersti Ericsson skriver at vårt forhold til lovbrøyttere kan bli tvetydig (2002, s. 75):

Strafferetten har som premiss at vi velger. Og noen velger det onde. Da kjennes straff, forstått som gjengjeldelse, legitimt. Men sjøl fremskrittspartipolitikeren som i egenskap av meddommer blir konfrontert med en levende, konkret ungdomskriminell, handler på tvers av sitt eget program og går inn for en mild dom. For det finnes ikke bare valg, men også omstendigheter – oppvekstvilkår, livssjanser, tilgang på ressurser.

I likhet med dommere, ambulansepersonell, politibetjenter og branntjenestemenn kan fengselsbetjenter bli vitne til og høre om mange tragiske og brutale skjebner. Vi har tidligere sett hvordan betjentene mener at de ikke skal la seg bli påvirket av det på jobb. Men en annen utfordring er altså å la være å ta det med seg hjem. Dette gjelder både følelser av fordømmelse og følelser av sympati. I tilknytning til dette fortalte flere fengselsbetjenter at det i starten kan være vanskelig å låse inn voksne mennesker i en liten celle. Men det er noe som kan «glemmes» etter hvert, i det minste bør man gjøre en innsats for ikke å tenke på det. Det handler om å unngå å fylle hodet med følelser og tanker like før man skal vende hjem.

Hvor mye klarer faktisk betjentene å «skru av» når de vender tilbake til privatlivet? Under intervjuene spurte jeg ofte fengselsbetjentene om jobben har forandret dem som person. Mange fant det vanskelig å svare på dette spørsmål. «Hvordan kan jeg vite om jeg hadde vært annerledes hvis jeg hadde hatt en kontorjobb?». Noen mente at de trolig ikke hadde vært så annerledes. Det er nettopp deres egenskaper som gjør dem egnet til å være fengselsbetjenter.

Et par av informantene vedkjente derimot at visse aspekter ved jobben «flyter over» i privatlivet. Cecile var en av disse:

Meg: Vil du si at jobben har forandret deg som person?

Cecilie: Ja, det vil jeg tro. Fordi man får vel den der berømte yrkesskaden. En sunn skepsis vil jeg si [humrer] til alt og alle. Og det er veldig sånn hvis jeg er ute blant folk at jeg ser veldig på folk. Jeg har en tendens til å lese folk og ser fort hvem jeg kan tenke meg å snakke med og hvem jeg skygger unna [humrer]. Det blir jo ofte sånn at man blir veldig direkte med folk og, for man er så vant med det fra jobb. At man kanskje sier i fra om ting som andre folk kvier seg med å si.

Det at informanten bruker ordet «yrkesskaden» kan vitne om at hun er bevisst på de negative aspektene ved at jobben kan flyte over i privatlivet. «Den usynlige muren» som hun har snakket om tidligere er altså ikke alltid så lett å legge fra seg. Men informanten flirer også litt innimellom og hintet om at noen sider ved det kan være morsomt. En fengselsbetjent fortalte meg også med humor at han ikke alltid klarte å legge fra seg vanen med å banke på før han låser opp en dør. Dette kan han finne på å gjøre før han låser opp sin egen inngangsdør. I sin forskning om fengselsbetjentes private og offentlige liv, skriver Crawley (2004) at fengselsbetjentene opplever at de blir forandret av jobben, både på positive og negative måter. Det kan ta lang tid for dem å koble av når de endelig kommer hjem og turnusarbeidet i seg selv kan være slitsomt. «Masken» de tar på seg på jobb kan i tillegg være krevende å kvitte seg med. Men som en av betjentene hadde sagt: Dørselgere er ikke lenger noe problem å hankses med, fordi han er vant til å si nei til mordere og ranere på daglig basis (Crawley, 2004, s. 237).

8.2 Taushetsplikt og sosial støtte

Fengselsbetjenter er underlagt en streng taushetsplikt. I henhold til forvaltningsloven § 13, skal tilsatte i kriminalomsorgen ha taushetsplikt om flere opplysninger i tilknytning til tjenesten. Denne taushetsplikten innebærer at fengselsbetjenter ikke kan fortelle videre det de får kunnskap om i forbindelse med tjenesten, og de har også en plikt til å forhindre andre til å få tak i opplysningene (Storvik, 2011, s. 70). Slike opplysninger kan omhandle personlige forhold om ansatte, innsatte og deres pårørende, i tillegg til opplysninger som retter seg mot sikkerheten (rutiner, fengselets oppbygging og lignende). Det er noen unntak til regelen, blant annet at taushetsplikten ikke gjelder dersom media har omtalt opplysningene. Men da gjelder det på samme tid å ikke gi flere opplysninger enn det som står i media.

Mange av fengselsbetjentene fortalte at de har venner og familie som kan være nysgjerrige på hva jobben deres innebærer og hvilke innsatte de møter på jobben. I følge fengselsbetjentene er minstekravet at betjentene da holder seg «på overflata», som Cecilie kommer inn på:

Når man da snakker med familie og venner så er det jo taushetsplikt som gjelder. Det er klart at man har jo en del nysgjerrige neseser, spesielt om det står ting i aviser og sånne ting. Man må jo bare svare nøytralt. Så nøytralt man kan. Ofte er det godt å si at jeg kan ikke si noe om noen ting. Men hvis folk er nysgjerrige på fengsel generelt sett, så kan jeg jo si mer. At vi har ulike typer avdelinger og informere sånn på overflata. Men [opplysninger om] enkeltpersoner er så klart noe man holder seg unna, for der kommer jo taushetsplikten min inn. Men hvis jeg kommer hjem fra jobb og «Ååh», den jeg bor sammen med spør hvordan arbeidsdagen min har vært, kan jeg si at i dag har det vært skikkelig slitsomt, og vi har en som gnåler og maser hele tida. Eller for eksempel en som kjefter og bråker og alt mulig ting. Men det mener jeg at må være innafor å kunne si.

Informanten forteller at hun ofte ser det som noe positivt at hun har mulighet til å si at hun har taushetsplikt. Andre betjenter har kommet inn på det samme – på denne måten kan de fraskrive seg ansvaret. Dersom en betjent ikke forteller noe om en hendelse som har skjedd i fengselet kan betjenten heller ikke stilles til ansvar for å ha sagt noe feil. Spesielt overfor personer de ikke kjenner kan taushetsplikten trolig være en lettelse. Alle spørsmålene har et kort og enkelt svar. Flere av fengselsbetjentene jeg har snakket med gir til sammenligning uttrykk for at de ønsker å fortelle om yrket på en generell basis. De møter ofte personer som er nysgjerrige på hva det vil si å være fengselsbetjent og i slike tilfeller er det fint å kunne opplyse folk.

Cecilie forteller også at hun kan føle et behov for å snakke om arbeidsdagen med den hun bor sammen med. Selv om hun ikke kan forklare nøyaktig hva som har skjedd vil hun helst kunne si at dagen har vært slitsom. Dette kan trolig være med på å få forståelse fra personen hun bor med. Nå har hun hatt en tøff dag og trenger å slappe av litt. Gunnar på sin side vil helst ikke snakke om jobben i det hele tatt når han er hjemme. Det eneste unntaket er når det skjer noe spesielt:

Jeg har hatt et par insidenter på [et annet fengsel], hvor jeg.. Det var i løpet av et halvannet år så ble jeg først ble bitt en gang i armen av en innsatt. Så gikk det vel et drøyt år, og så ble jeg spyttet på i tillegg da. Og begge gangene så var det smittefare, ikke sant, sånn at jeg måtte inn med blodprøver og sånne ting. Og det er jo sånt som du må si i fra til partneren din om, at det har skjedd, men at det er veldig liten fare for å bli smittet og sånne ting. De gangene jeg på en måte har pratet med henne [kona]

om min jobb sånn i det daglige, det har vært de gangene der når det har skjedd sånne ting. Sånne ting som er viktige for henne. Jeg sitter ikke og snakker om fanger med henne. Det vil hverken jeg eller hun ha noe av.

Ingen av fengselsbetjentene ville karakterisere taushetsplikten som et «problem».

Taushetsplikt var som regel noe de var forberedt på før de søkte seg til Fengselsskolen.

Betjentene var også nøye på å si at de ikke har det noe annerledes enn andre yrkesgrupper der taushetsplikten gjelder. Men de legger samtidig ikke skjul på at den krever en økt bevissthet på hva man kan snakke om og med hvem. I et sammendrag av sin doktoravhandling om taushetsplikt og dens implikasjoner, skriver Lise Tevik Løvseth (2011) at taushetsplikt kan være personlig belastende for aktører som skal overvære den. Dette hensynet til andre mennesker kan nemlig gjøre det vanskelig for aktørene å bearbeide belastende informasjon og hendelser. Taushetsplikten kan med andre ord hindre personer fra å snakke om hendelser som har påvirket dem emosjonelt (Løvseth, 2011). Det kan slik se ut til at taushetsplikt kan knyttes opp til følelser av stress.

I sin masteroppgave om fengselsbetjenter ved Ila Fengsel forteller Sørensen (2007) at utenlandsk forskning hevder at fengselet som arbeidsplass er et sted hvor «John Wayne-syndromet» dominerer. Dette syndromet går ut på at fengselsbetjenter godt kan klage på systemet og innsatte, men ikke over at jobben er stressende for dem personlig. Dersom de gjør det kan de bli sett på som en dårlig kollega. Det viser nemlig at de ikke takler jobben. Løvseth (2011) kommer inn på noe av det samme. Hun kommenterer at ønsket om å inneha profesjonell integritet og å vise seg sterk psykisk kan hindre aktører fra å søke støtte fra sine kollegaer.

Sørensen forteller imidlertid videre at John Wayne-syndromet er et noe overdrevet konsept, i hvert fall når det kommer til norske fengsler. Den sosiale støtten mellom fengselsbetjenten og den innsatte er mer betydningsfull enn som så og kan ha en positiv effekt på følelsen av stress. I tråd med Sørensen vil jeg ikke hevde at det eksisterer et slikt syndrom ved fengslene jeg forsket ved, selv om jeg ikke spurte mine informanter direkte om følelser av stress. I stedet kan det se ut til at betjentene søker sosial støtte blant sine kolleger slik at de ikke tar med seg stresset hjem. Flere av informantene mine la vekt på at de snakker med andre fengselsbetjenter om jobben sin og at dette er med på å minske behovet for å snakke med folk utenfor. Asbjørn forteller at han ikke deler så mye med sine nåværende kollegaer, men at han har mulighet til å snakke med tidligere kollegaer:

Altså, det er vanskelig å snakke med folk som ikke har noen som helst formening om noe som helst i et fengsel. De skjønner jo ikke når du skal fortelle noe, eller hvis man skulle fortelle noe så hadde de ikke skjönt det på en måte. Hvis det skulle være noe så snakker jeg jo med kollegaer, de som jeg jobbet sammen med før. Det er hvis jeg skulle ha et spesielt behov for å snakke om noe.

Gruppetilhørigheten virker å være sentral når betjenter har behov for litt utblåsing. Men det kan også tenkes at utblåsing er med på å skape gruppetilhørighet. Goffman (1992) påpeker dette når han skriver at personer som skal fremføre samme opptreden ofte vil være bundet av en form for «beslektethet». Denne fortroligheten trenger ikke å innebære varme, men det vitner om en gjensidig avhengighet mellom gruppemedlemmene (Goffman, 1992, s. 74). Det at fengselsbetjenter står overfor de samme utfordringene og har stadig behov for en utblåsing binder betjentene sammen.

På lignende måte forteller betjentene at deres humor er med på å lette hverdagen:

Fredrik: Den kan nok for utenforstående virke rå. Men jeg tenker at det er det samme som ambulansefolk, de har sikkert sin form for humor. Det er en måte å ventilere litt på. Politiet har sin type humor. Og det går jo både på bekostning av de innsatte og oss selv. Men det er jo ikke noe det er noe vondt ment i. Det er jo bare en ventil. Flire litt og ha det moro inni mellom. Du har jo selv hørt litt av det. Men det er nok en egen sjargong, det er jeg sikker på.

En humoristisk tone mellom betjentene kan være en måte å takle traumatiske eller vanskelige opplevelser på. Det er ofte i slike sammenhenger at utenforstående kan tolke humoren som relativt «rå» eller uanstendig. Jeg oppdaget selv at jeg kunne reagere på hvordan betjentene brukte humor etter vanskelige situasjoner i fengselet. Et eksempel jeg vil trekke fram her skjedde mens jeg var alene sammen med en kvinnelig betjent på ankomstavdelingen. Det var da en innsatt kom stille og forsiktig inn på vaktrommet. Betjenten, som ofte tok på seg en morsrolle, spurte den innsatte om alt var i orden. Hun mente at han virket mer nedbrutt enn han pleide å gjøre til vanlig. Den innsatte forteller da om sine personlige problemer og kommer også inn på sine tidligere selvmordsforsøk. Han virker fortvilet og vet ikke hva han skal gjøre. Den kvinnelige betjenten gir da uttrykk for å være oppriktig bekymret for han og sier at hun skal ta kontakt med en sykepleier for å få orden på medisinen hans. Før den innsatte går ut døren sier hun at han bare må komme innom vaktrommet igjen hvis han føler seg deprimert på noen som helst måte. Etter at den innsatte var gått ut snur imidlertid betjenten seg mot meg, puster tungt ut, og sier: «Det er skikkelig gjøkerede her av og til!» mens hun smiler og humrer litt.

Der og da husker jeg at jeg reagerte på den kvinnelige betjentens kommentar. Jeg opplevde situasjonen som ubehagelig i og med at hun flirte av en slik alvorlig situasjon. Men flere av betjentene gjorde meg oppmerksom på at en slik reaksjon ikke er uvanlig for ansatte i et fengsel. Det betyr heller ikke nødvendigvis at betjenten er noe mindre bekymret overfor den innsatte. Det handler i stedet om å takle jobben og gjøre krevende situasjoner om til noe som er overkommelig. Jeg stilte meg også spørsmålet: Ville jeg ha reagert dersom en lignende kommentar hadde blitt sagt på min egen jobb i Oslo fengsel? Trolig ikke. Det handler kanskje derfor om å kjenne sine kollegaer og vite hva de egentlig mener. I likhet med politiet kan fengselsbetjenter komme over svært tragiske situasjoner – innsatte som kutter seg selv, som setter fyr på møblene i cellene sine mens de er innlåste og som begår selvmord. I en artikkel om strategisk bruk av humor i politiet, forteller Pogrebin og Poole (1988) at det er forventet at politibetjenter skal være rolige og samlet i møte med tragedier. De må legge vekk sterke følelser og intense reaksjoner og skape en distanse til hendelsen. Humor blir derfor brukt for å dempe den emosjonelle intensiteten og for å sette fokus på arbeidsoppgavene som må gjøres (Pogrebin og Poole, 1988, s. 199).

8.3 Å møte tidligere innsatte utenfor murene

Hva skjer når grensen mellom jobb og hjem blir utfordret, og de to verdenene kolliderer? Majoriteten av fengselsbetjentene jeg kom i kontakt med fortalte at de har opplevd å møte tidligere innsatte utenfor murene. Ofte skjer det mens betjentene går nedover gaten, handler på en matbutikk eller gjør andre ærender i byen. Plutselig står det noen de kjenner igjen foran dem. Fengselsbetjentene er da i sivile klær og det hender at de er sammen med familie eller venner. Likevel forteller betjentene at de, i minste til en viss grad, tar på seg den profesjonelle betjentrollen. Slik betjentene ser det slutter de ikke å være nettopp betjenter selv om de møter løslatte. Relasjonen de hadde inne i fengselet skal ikke forandre seg på utsiden. Det kan riktignok være hyggelig å treffe på enkelte innsatte og høre hvordan det står til med dem, men likevel skal det ikke føles naturlig å sette seg på en kafe og drikke kaffe. I tilknytning til dette uttalte Daniel at: «det skal jo ikke være sånn at du møter en kompis!».

På den andre enden av skalaen ønsker heller ikke betjentene at møtet skal bli ubehagelig på den måten at innsatte viser sinne eller frustrasjon. Det er nettopp derfor det er så viktig å ikke ha noen uoppgjorte konflikter før innsatte blir løslatt og huske at innsatte «kan bli naboen min». Men hvilket handlemønster har betjentene under disse møtene? Alle betjentene jeg

intervjuet forteller at de pleier å vente med å hilse til etter at den tidligere innsatte har sagt hei først. Gunnar setter ord på det slik:

Det som jeg pleier å gjøre er å være avventende, på en måte. Jeg avventer litt grann, og så hvis vedkommende hilser på meg så hilser jeg tilbake. Og sier «Hei», og prater han med meg så prater jeg tilbake. Men det som jeg kanskje har.. Jeg går ikke og oppsøker fanger som jeg ser på gata liksom og sier «Hei, hvordan går det med deg?», det gjør jeg ikke. Det er hans private sfære, så hvis han ikke vedkjenner meg så er det helt greit. Da går vi forbi hverandre. Så jeg lar innsatte få, holdt på å si, bestemme det. Og jeg har vel nesten ikke vært borti noen som jeg ikke kunne tenkt meg å prate med ute heller tror jeg. Det er det svært få av.

Fengselsbetjentenes taushetsplikt slutter ikke å være gjeldende selv om innsatte har blitt løslatt. Det at betjentene venter på at innsatte skal hilse først kan være et uttrykk for dette. De ønsker ikke å «avsløre» innsatte foran andre personer rundt dem i tilfelle noen skulle forstå situasjonen. Noen av betjentene la også vekt på det at det kan være ubehagelig for innsatte å møte dem utenfor. Et fengselsopphold er svært krevende for enkelte og betjentene har ikke lyst til å være en ekstra belastning eller et slags spøkelse som fortsetter å hjemsøke innsatte etter at de har blitt løslatt. Som Gunnar forklarer foregår dette møtet ikke bare i betjentenes private sfære, men også de tidligere innsattes. I denne sammenheng ser det ut til at relasjonen mellom aktørene likevel har forandret seg noe. På utsiden er det de tidligere innsatte som skal få mulighet til å sette grensene.

Av og til hender det imidlertid at tidligere innsatte ringer til betjentene og forsøker slik å påvirke grensene for vennskap. I slike tilfeller blir betjenten nødt til å falle tilbake på sin grensesettende rolle. En av de kvinnelige fengselsbetjentene jeg kom i kontakt med mens jeg observerte i fengslene fortalte meg at hun en gang var blitt oppringt av en innsatt:

En innsatt ringte meg en gang, to ganger faktisk. Først kjente jeg ikke igjen stemmen hans, men så spurte han om jeg kjente igjen [cellenummer]. Da skjønte jeg etter hvert hvem det var. Det hakket i telefonen hans, så jeg spurte hvor han var. Han var visst på båten sin. «Men du» sier han, «har du lyst å være med til syden?». Jeg svarer så klart at jeg kan ikke det. «Har du ikke penger?» spør han, for han kan spandere. «Nei det går ikke det» sier jeg, han må da skjonne at jeg ikke kan bli med han til syden. Han ringte en gang til etter det, og jeg måtte spørre om han drev og ringte noen andre også. Han hadde visst ringt en verksbetjent, som bekreftet det vil meg senere. Jeg mener at jeg nevnte det til vaktlederen, men det ble ikke gjort noe mer. Vi skrev ikke rapport eller noe sånt. Men da jeg begynte å jobbe igjen fikk jeg meg hemmelig nummer.

En annen fengselsbetjent fortalte også at en tidligere innsatte hadde ringt han for å selge han TV'er. Denne historien ble fortalt med mye latter både foran meg og andre betjenter. Han syntes det var morsomt at den innsatte virkelig trodde at han var villig til å kjøpe noe. «Jeg har jo TV allerede!» hadde han sagt. Jeg finner det interessant at også denne betjenten presiserte at den innsatte hadde ringt til andre betjenter for å spørre om det samme. Det kan dermed se ut til at kontakten med innsatte på innsiden kan bli et slags speilbilde på hva slags forhold man hadde med de innsatte. Det skal helst være akkurat «riktig». En innsatt som ringer deg, og bare deg, kan slik bli et tegn på at kontakten var for tett på innsiden. Men hvis han ringer andre betjenter i tillegg er det derimot bare et resultat av den innsattes egne handlinger.

9 Avsluttende kommentarer

Jeg nevnte innledningsvis at fengselsbetjenter må ta på seg opptil flere roller (bl.a. kontrollører, hjelpere og rollemodeller) og at gjelder å finne en måte å balansere de ulike rollene. Fra betjentenes perspektiv kan nemlig en kontrollør gjøre arbeidsoppgaver på en hensynsfull måte og en hjelper kan være oppmerksom på sikkerhetsregler. De skal slik unngå å lene seg for mye til den ene siden eller den andre. I praksis kan imidlertid slike mål vise seg å være en utfordring. Med bakgrunn i problemstillingen har denne avhandlingen satt fokus på hvilke utfordringer fengselsbetjenter står over når de skal sette profesjonelle grenser og hvordan betjentene løser disse utfordringene.

9.1 Profesjonelle grenser

Som vi har sett kan synet på profesjonelle grenser variere fra avdeling til avdeling. På ankomstavdelingen var det et noe større gjennomtrekk av innsatte enn på de resterende avdelingene og samtaler mellom betjenter og innsatte foregikk ofte inne på vaktrommet. En av grensene som kom fram tydelig her var at fengselsbetjentene ikke ville spise mat som var laget av innsatte. Fengselsbetjentene kunne godt ta i mot maten, fortalte de, men de ville ikke spise den. En av betjentene kommenterte at: «Man vet jo aldri, plutselig har de spyttet i pannekakerøra, eller enda verre». Synet var derfor at innsatte kan ha baktanker og kan benytte muligheten til å lure betjentene. På rehabiliteringsavdelingen hadde derimot betjentene et annet syn på mat laget av innsatte. Her fortalte en fengselsbetjent meg at betjenter kan få et begrunnelsesproblem dersom de nekter å spise maten som innsatte har laget. Rammene for matlaging var også annerledes her, da innsatte skulle oppfordres til å lage mat.

Vi har også sett hvordan fengselsbetjenter kan ha ulikt syn på profesjonelle grenser innenfor samme avdeling. På basisavdelingen eksisterte det ulike meninger på hvorvidt benkeplaten, som skiller vaktrommet fra avdelingen, bør være nede eller stå åpen. Noen betjenter, ofte de nyutdannede, mente at benkeplaten av og til kunne stå åpen. Men når de la den ned var det uakseptabelt at innsatte gikk forbi den. Andre betjenter, spesielt de som hadde jobbet der lenge, så ikke poenget med benken. De mente at det ikke var noe problem å sende innsatte tilbake på avdelingen hvis det skulle være nødvendig. En av fengselsbetjentene påpekte i denne sammenheng at benken lager en barriere for god kontakt med innsatte.

Mer absolutte profesjonelle grenser kan til sammenligning defineres som *grenser som strekker seg på tvers over de ulike avdelingene, og over ulikhetene mellom betjentenes praksis*. Gjennom intervjuene ble det tydelig at fengselsbetjentene ofte kunne se profesjonelle grenser i en slik større og bredere sammenheng. Når fengselsbetjentene snakket om slike grenser brukte de også et mer tydelig og fastsatt begrep om skillet mellom det akseptable og det uakseptable. Jeg ønsker her å vise til tre profesjonelle grenser som jeg mener har pekt seg ut i denne avhandlingen, før jeg går videre til utfordringer knyttet til disse.

Den første grensen har allerede blitt beskrevet av Ugelvik (2011) og handler om at fengselsbetjenter skal være vennlige, men ikke en venn. Fengselsbetjentene vil derfor være bevisste på hvordan de snakker med innsatte, hvor mye tillit de bør vise, og hvilke signaler de avgir. Nøyaktig hvor denne grensen for vennskap går kan bli ekstra tydelig når fengselsbetjentene møter tidligere innsatte på utsiden. Dette møte kan bli et slags speilbilde på hvordan relasjonen deres var bak murene, da det ikke skal være slik at betjenter møter en venn.

En annen grense som har markert seg i avhandlingen er at fengselsbetjenter skal bruke skjønn, men ikke ende opp med å bli ja- eller nei-betjenter. En dyktig fengselsbetjent er en som bruker skjønn på «de små tingene» og som klarer å balansere hvor ofte han eller hun svarer nei eller ja på innsattes henvendelser. En fengselsbetjent som alltid, eller ofte, svarer ja står i fare for å bli manipulert av innsatte. En som ofte svarer nei kan til sammenligning være godt likt av kollegaer, men risikerer å bli oppfattet som en som misbruker makten sin overfor innsatte.

Den tredje grensen som jeg ønsker å trekke frem, er at kvinnelige betjenter skal være hyggelige, men ikke flørtete. En kvinnelig betjent som ikke er imøtekommende overfor mannlige innsatte kan nok oppfattes på lik linje med en nei-betjent. Men dersom en innsatt kommer med upassende kommentarer bør likevel kvinnelige betjenter sette ned foten. Selv likegyldighet til slike kommentarer mener fengselsbetjentene kan bli tolket som en oppmuntring til innsatte. Det ser derfor ut til at en kvinnelig betjent trolig bør være ekstra varsom på hvilke signaler hun avgir.

9.2 Å finne en balanse

Et mål for denne avhandlingen har vært å vise at fengselsbetjentenes syn på profesjonalitet baserer seg på at det er de selv som har ansvar for å skape «riktige» forhold til innsatte. Det er derfor betjentene, først og fremst, som skal være de grensesettende aktørene. I denne sammenheng fortalte fengselsbetjentene meg at de ønsker å gi litt av seg selv i samtaler med innsatte, men på samme tid legge lokk på sitt «private jeg». Utfordringen i dette handler om å vite nettopp hvor mye man skal fortelle. Goffman (1991) viser hvordan personalet i totale institusjoner ofte går gjennom en involveringssyklus, hvor de pendler mellom nærhet og avstand til innsatte. En lignende syklus så også ut til å være vanlig i fengslene jeg forsket ved. Hvis relasjonen til innsatte blir for tett fortalte betjentene at de trekker seg tilbake. Målet deres ser likevel ut til å være å unngå hele involveringssyklusen. Betjentene ga nemlig uttrykk for at de lærer av sine erfaringer og tilpasser slik hvor de skal sette grensene. «Den usynlige muren» som betjenter setter foran seg kan dermed bli betraktet som grenser betjenter har satt opp før de i det hele tatt møter nye innsatte.

Avhandlingen bekrefter videre Sykes' (1974) påstand om at fengselsbetjenter tenderer å se innsatte som menn i fengsel, i motsetning til kriminelle menn. I møte med innsatte som kan ha begått voldelig og krenkende lovbrudd skal fengselsbetjenter likevel være hyggelige og ikke fordømmende. For å oppnå dette forteller fengselsbetjentene at de unngår å lese innsattes dommer, og fokuserer i stede på innsattes oppførsel innenfor murene. Til tross for ulempene dette kan føre til prioriteres det å vise profesjonalitet overfor innsatte. Men det kan være utfordrende å balansere «mannen i fengsel» med holdningen om at «de har ikke stjålet epler hos naboen». Fengselsbetjentene ønsker på samme tid å være bevisste på hvor de jobber. Det ser derfor ut til at betjentene må finne andre løsninger for å minne seg selv på at innsatte kan være voldelige eller farlige, som for eksempel å snakke med kollegaer.

Fengselsbetjentenes strategier i forbindelse med å fremtre profesjonelt har i denne avhandlingen blitt knyttet til Goffmans (1992) teorier om inntrykkskontroll. Begrepene front- og backstage viser til at betjenter blir nødt til å kontrollere sine inntrykk foran innsatte, og vise varsomhet når de går over til «fangeland» (Minke, 2012). Goffman forteller i denne forbindelse at det er i en persons interesse å kontrollere andres atferd og da spesielt måten man selv blir behandlet på. Dette kan man klare hvis man selv er med på å påvirke hvordan andre ser på situasjonen. Det kan slik argumenteres for at grensesetting handler om å

kontrollere egne følelser og uttrykk for å skape en ønsket definisjon av situasjonen.

Fengselsbetjentene ønsker nettopp det at innsatte skal oppfatte dem på bestemte måter.

Det er likevel ikke alltid at publikum oppfatter uttrykkene og tegnene på riktig måte, forteller Goffman. Han skriver (Goffman, 1992, s. 49):

På grunn av denne tilbøyeligheten til å akseptere tegn, kan publikum misforstå den mening et slikt vink skulle formidle, eller de kan oppfatte bevegelser eller hendelser på en pinlig måte når de egentlig var tilfeldige, uforvarende, og den opptredende ikke mente noe som helst med dem.

En av de største utfordringene i forbindelse med å framstå som vennlig, imøtekommende og hyggelig er nettopp at innsatte kan misforstå fengselsbetjentenes hensikter. Som vi har sett i kapitlet om kvinnelige betjenter forteller kvinnene at innsatte stadig kan feiltolke tegnene de avgir når de prøver å være hyggelige. En kvinnelig betjent som ikke finner en løsning på slike utfordringer står i fare for at situasjonen forverrer seg. Jeg skisserte i denne sammenheng to ulike strategier som kvinnene kan ta i bruk - de kan ta på seg en grensesettende rolle eller den mer velkjente morsrollen. Det viktigste er likevel at kvinnene setter ned en grense.

Når fengselsbetjentene snakket om de mer absolutte profesjonelle grensene ville det ofte samsvare med, eller styrke, de formelle krav og retningslinjer. Intim kontakt med innsatte er et eksempel på en forbudt handling og jeg tolket dette dit hen at det blir styrket av uformelle normer i betjentkulturen. At innsatte ikke skal diskrimineres er tilsvarende en regel som finnes i de yrkesetiske retningslinjene. En utfordring ved formelle krav og retningslinjer er at de sjelden er detaljerte. Dette fordi reglene skal åpne opp for betjentenes skjønnsmessige vurderinger og jeg stiller meg tvilende til at mer omfattende regler vil lette betjentenes hverdag. Men ettersom reglene kan være flertydige kan det være vanskelig å vite hvor man bør sette grensen for skjønn. Da jeg skrev om dette temaet refererte jeg til Liebling m.fl. (2011), som mener at skjønn *bør* være grenset. En strategi som fengselsbetjenter kan benytte seg av er å snakke om detaljene. Er det greit å gi ekstra ringeminutter til den enkelte innsatt? Enn hva hvis han spør om det hver eneste dag? Den sosiale støtten blant betjenter kan dermed være en måte å balansere forventninger om profesjonalitet.

Avhandlingen har også benyttet seg av Goffmans begrep om backstage for å vise at vaktrommet spiller en sentral del i å skape og opprettholde profesjonelle grenser. Ved hjelp av småprat, humor og fengselshistorier kan normer for «riktig» betjentarbeid bli overført fra en generasjon til en annen. I denne sammenheng viste jeg til Finstad som påpeker at det er bedre

å snakke om grenser på en jovial og humoristisk måte, enn å gjøre det på en kritisk og sur måte (2000, s. 300). Personer som skal fremføre den samme opptreden trenger slik ikke å ha en varm fortrolighet til hverandre, skriver Goffman, men de vil ofte være bundet av en form for beslektethet (1992, s. 74). Fengselsbetjentene står sammen om å gjøre en profesjonell opptreden for innsatte og det vil være i deres interesse at alle trekker opp like profesjonelle grenser.

Etter å ha skrevet denne avhandlingen sitter jeg igjen med mange spørsmål. Det mest fremtredende er at jeg er nysgjerrig på hvilke utfordringer som oppstår i forbindelse med grensetting i et kvinnelig fengsel. Ikke minst lurer jeg på hvilke utfordringer mannlige betjenter står overfor, i forbindelse med kvinnelige innsatte. Står de overfor andre utfordringer enn hva kvinnelige betjenter gjør i mannsfengsler? Hvilke strategier tar de i bruk? Er mennenes grensetting mer synlig her, enn kvinnenenes? Jeg har også mange spørsmål rundt fengselsbetjentes grensebryting. Etter min forståelse finnes det svært lite statistikk på dette området i Norge og etter mitt syn kunne en kvantitativ forskningsmetode vært en interessant innfallsvinkel til dette temaet. Kan en slik statistikk i det hele tatt sammenlignes med den vi finner i andre land? Til slutt har jeg spørsmål rundt hvilke profesjonelle grenser som gjør seg gjeldende i fengsler med lavere sikkerhetsnivå. Nærmere bestemt stiller jeg meg undrende til hvorvidt kontakten mellom betjenter og innsatte har et annet utgangspunkt enn det har ved fengsler med høyere sikkerhetsnivå. Kan det være slik at det er vanskeligere eller eventuelt lettere å sette grenser her? Spørsmålene er med andre ord mange. Likevel håper jeg å ha klart å gi et innblikk i fengselsbetjentenes utfordrende hverdag, og det jeg mener er en omfattende bevissthet på profesjonalitet.

Litteraturliste

- Baer, Leonard D. (2005): «Visual imprints on the prison landscape: A study on the decorations in prison cells». I: *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*. Vol. 96 (2), 209-217.
- Barth, Fredrik (1992): «Forord». I: Erving Goffman. *Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatikk*. Oslo: Pax Forlag.
- Basberg, Cecilie og Yngve Hammerlin (1996): *Kvinnelige fengselsbetjeners arbeidssituasjon: En forstudie*. Justisdepartementet/KRUS.
- Basberg, Cecilie E. (1999): *Omsorg i fengsel?* Oslo: Pax Forlag.
- Braun, Virginia og Victoria Clarke (2006): «Using thematic analysis in psychology». I: *Qualitative Research in Psychology*. Vol. 3 (2), 77-101.
- Burns, Tom (1992): *Erving Goffman*. New York: Routledge.
- Crawley, Elaine (2004): *Doing prison work: The public and private lives of prison officers*. Cullompton: Willan publishing.
- Crewe, Ben (2006): «Male prisoners' orientations towards female officers in an English prison». I: *Punishment and Society*. Vol. 8 (4), 395-421.
- Crouch, Ben M. (1985): «Pandora's box: Women guards in men's prisons». I: *Journal of Criminal Justice*. Vol. 13 (6), 535-548.
- Cohen, Stanley og Laurie Taylor (1981): *Psychological survival: the experience of long-term imprisonment*. Harmondsworth: Penguin.
- Doel, M, P. Allmark, P. Conway, M. Cowburn, M. Flynn, P. Nelson og A. Tod (2010): «Professional Boundaries: Crossing a Line or Entering the Shadows?». I: *British Journal of Social Work*. Vol. 40 (6), 1866-1889.
- Drake, Deborah H. (2008): «Staff and order in prisons». I: J. Bennett, B. Crewe og A. Wahidin (red.) *Understanding Prison Staff*. Cullompton: Willan.

- Ekman, Gunnar (1999): *Från text till batong: Om poliser, busar och svennar*. Doktoravhandling. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Ericsson, Kjersti (1996): *Barnevern som samfunnsspeil*. Oslo: Pax Forlag.
- Fangen, Katrine (2010): *Deltagende observasjon*. 2. utgave. Bergen: Fagbokforlaget.
- Finstad, Liv (1998): «En av gutta? Om kjønn i politiet». I: Annalisa Kongstad m.fl. (red.) *Kvinder på randen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Finstad, Liv (2000): *Politiblikket*. Oslo: Pax Forlag.
- Fletcher, Connie (1996): «The 250lb man in an alley». I: *Journal of Organizational Change Management*. Vol. 9 (5), 36.42.
- Foucault, Michel (1999): *Overvåkning og straff: Det moderne fengsels historie*. 3. utgave. Oslo: Gyldendal.
- Gelsthorpe, Loraine og Nicola Padfield (2003): *Exercising discretion: Decision-making in the criminal justice system and beyond*. Cullompton: Willan.
- Goffman, Erving (1967): *Interaction ritual: Essays in Face-to-face Behavior*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving (1991): *Anstalt og menneske: Den totale institution socialt set*. København: Jørgen Paludans forlag.
- Goffman, Erving (1992): *Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatikk*. Oslo: Pax Forlag.
- Grøvdal, Yngvil (2001): *Sånn er det bare! En kvalitativ studie av fengselsbetjentes arbeid*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo. Skriftserien nr. 67/2001.
- Halvorsen, Knut (2008): *Å forske på samfunnet: En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Hammerlin, Yngve (2000): «Selvmord i norske fengsler: del 1». I: *Suicidologi*. Årg. 5. nr. 1. 29-31.
- Hammerlin, Yngve og Ragnar Kristoffersen (2001). *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen*. Oslo: KRUS (Dokumentasjon og debatt nr. 2/2001).

- Hammerlin, Yngve og Charlotte Mathiassen (2006): *Før og nå*. Oslo: KRUS (Rapport nr. 5/2006).
- Hammerlin, Yngve og Tore Rokkan (2012): *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen*. Oslo: KRUS (Rapport nr. 1/2012).
- Hjellnes, Siv (2001): *Bilder av fengselsbetjenter i ulike rammer: En kvalitativ analyse av fortellinger om å være fengselsbetjent*. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- Holm, Tine (2012): *Bevæpnet med kunnskap: En studie av politiets praktiske kunnskap og profesjonelle skjønn*. Masteroppgave. Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Holter, Harriet (1996): «Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning». I: Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ibsen, Alexander Z. (2013): «Ruling by Favors: Prison Guards' Informal Exercise of Institutional Control». I: *Law & Social Inquiry*. Vol. 38 (2), 342-363.
- Jensen, Karen (1990): «Nye rammer – ny kunnskap – ny omsorg?» I: Karen Jensen (red.). *Moderne omsorgsbilder*. Oslo: Gyldendal.
- Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen (2010): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4. utgave. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Jurik, Nancy C. (1988): «Striking A Balance: Female Correctional Officers, Gender Role Stereotypes, and Male Prisons». I: *Sociological Inquiry*. Vol. 58 (3), 291-305.
- Kippe, Elin (2005): «Konstruksjon av kjønn i intervjusituasjonen». I: *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Nr. 4/05.
- Lagestad, Pål (2010): *Fysisk styrke eller bare prat: Om kjønn, fysisk trening og ordenstjeneste i politiet*. Doktoravhandling. Norges Idrettshøgskole. Oslo.
- Lauesen, Torkil (1999a): «Vridsløselille statsfængsel set i fangeperspektiv». I: *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskap*. Nr. 1/99. 16-43.

- Lauesen, Torkil (1999b): «Betjent på gangen!» Magt og motmakt i fængslet». I: *Gaia: Tidsskrift for international solidaritet*. København: Internationalt forum. Nr. 26.
- Liebling, Alison, David Price og Guy Schefer (2011): *The prison officer*. 2. utgave. Abingdon: Willan publishing.
- Mathiesen, Thomas (1965): *The defences of the weak: a sociological study of a Norwegian correctional institution*. London: Tavistock.
- Mathiesen, Thomas (2007): *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax Forlag.
- McCarthy, Bernard J. (1984): «Keeping an Eye on the Keeper: Prison Corruption and Its Control». I: *The prison journal*. Vol. 60 (2), 113-125.
- McDermott, K. og R.D. King (1988): «Mind games: Where the action is in prisons». I: *The British Journal of Criminology*. Vol. 28 (3), 357-375.
- Melby, Sonja (2007): *Et kjønnsperspektiv på fengselsbetjenters sikkerhet*. Masteroppgave. Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Minke, Linda Kjær (2012): *Fængslets indre liv*. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Neumann, Cecilie E. Basberg (2014): «Makt, omsorg og den profesjonelles ansvar». I: Finstad og Lomell (red.). *Motmæle: En antologi til Kjersti Ericsson, Cecilie Høigård og Guri Larsen*. Oslo: Novus forlag.
- Nippert-Eng, Christena (1996): «Calendars and keys: The classification of “home” and “work”». I: *Sociological Forum*. Vol. 11 (3), 563-582.
- Nymo, Kjersti (2006): «På sporet av den profesjonelle fengselsbetjenten». I: Larsen, E. (red.). *Fengslet som endringsarena*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS (KRUS håndbok 3/2006).
- Nærum, Espen Johnsen (2013): *Stifinner'n i Oslo fengsel. Et kryss på veien mellom fortid og framtid?* Masteroppgave. Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Universitetet i Oslo.

Pogrebin, Mark R. og Eric D. Poole (1988): «Humor in the Briefing Room: A Study of the Strategic Uses of Humor Among Police». I: *Journal of Contemporary Ethnography*. Vol. 17 (2), 183-210.

Storvik, Birgitte Langset (2011): *Straffegjennomføring: etter lov av 18. Mai 2001 nr.21*. 2. utgave. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Sykes, Gresham M. (1974): *The society of captives: A study of a maximum security prison*. 3. utgave. Princeton: Princeton University Press.

Sørensen, Knut Mellingsæter (2007): *Jeg er ikke John Wayne: En kvalitativ studie om fengselsbetjenters opplevelse av sosial støtte sett i forhold til stress og trivsel etter en organisasjonsendring*. Masteroppgave. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.

Trefalt, Špela (2013): «Between you and me: Setting work-nonwork boundaries in the context of workplace relationships». I: *Academy of Management Journal*. Vol. 56 (6), 1802-1829.

Ugelvik, Thomas (2011): *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur: En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek Forlag.

Waquant, Loic J.D. (2002): «The curious eclipse of prison ethnography in the age of mass incarceration». I: *Ethnography*. 3 (4), 371-397.

Zimmer, Lynn E. (1986): *Women guarding men*. Chicago: The University of Chicago Press.

Aakvaag, Gunnar C. (2008): *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag.

Offentlige dokumenter og publiseringer:

Alminnelig tjenesteinstruks for fengselsvesenets tjenestemenn (1962): Fengselsstyret.

Forvaltningsloven. Lov av 10. feb. 1967 Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker. Lovdata.

Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven (2002): Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Revidert 27.oktober 2008.

Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen (2005): Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. 2. utgave. Justis- og politidepartement.

Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet (2002): Rundskriv fra KSF 02/2002.

Stortingsmelding nr. 37 (2007-08). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (kriminalomsorgsmelding). Justis- og politidepartement.

Straffegjennomføringsloven. Lov av 18.mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff. Lovdata.

Straffeloven. Lov av 22. mai 1992 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov. Lovdata.

Årsmelding for 2012. Utgitt av kriminalomsorgens utdanningssenter.

Internettkilder

Hedmark fengsel. *Hamar*: Hentet 12.03.14, fra <http://www.hedmarkfengsel.no/hamar->

Kriminalomsorgens sentrale datasystemer. Hentet 28.02.14, fra <http://www.kriminalomsorgen.no/kriminalomsorgens-sentrale-datasystemer.4454702.html>

Løvseth, Lise Tevik (2011): Sammendrag av doktoravhandling: *Den personlige belastningen av å være underlagt taushetsplikt*, Hentet 11.03.14, fra <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:496899>

Ullersmo fengsel. Hentet 12.03.14, fra <http://www.ullersmofengsel.no/>

Vedlegg: Oversikt

Vedlegg 1: Kvittering på innmeldt prosjekt fra NSD.

Vedlegg 2: Innvilgelse av søknad om forskning ved Ullersmo fengsel, av kriminalomsorgen region øst.

Vedlegg 3: Infoskriv til fengslene

Vedlegg 4: Intervjuguide

Vedlegg 1: Kvittering på innmeldt prosjekt fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr. 985 321 884

Kjersti Ericsson
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 21.01.2013

Vår ref: 32595 / 3 / MSI

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 05.01.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

32595	<i>Fengselsbetjentes profesjonelle skjønn og praktiske kunnskap</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Kjersti Ericsson</i>
Student	<i>Tonje Østgård</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2014, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Marte Sivertsen

Marte Sivertsen tlf: 55 58 33 48
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Tonje Østgård, Steinliveien 1A, 1185 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Vedlegg 2: Innvilgelse av søknad om forskning ved Ullersmo fengsel, av kriminalomsorgen region øst.

Kriminalomsorgen region øst

Tonje Østgård
Steinliveien 1 A
1185 OSLO

U.off § 13 offl.

Deres ref:

Vår ref:
201302882-4

Dato:
20.02.2013

INNVLIGELSE AV SØKNAD OM FORSKNING VED ULLERSMO FENGSEL

Vi viser til søknad av 01.02.2013 om tillatelse til å forske ved Ullersmo fengsel.

Studien ønsker å se nærmere på hvordan fengselsbetjenter utvikler og bruker profesjonelt skjønn og praktisk kunnskap i deres arbeid.

Etter vurdering har Ullersmo fengsel sagt seg villig til å tilrettelegge for undersøkelsen.

Søknaden innvilges.

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger. Dersom prosjektet endres i vesentlig grad, må det forelegges Kriminalomsorgen region Øst for ny godkjenning.

Forskere må til enhver tid forholde seg til de sikkerhetsmessige vurderingene og beslutningene som fengslets ledelse måtte finne nødvendig. Fengslet vil også kunne innhente opplysninger om forskerensandel fra det sentrale strafferegistreret. Dette er et rutinemessig ledd i sikkerhetsvurderingen.

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetspliktsbestemmelsene er straffbart, jf. straffeloven § 121. Videre er det en forutsetning at forsker blir gjort kjent med lov om personopplysninger med tilhørende forskrift, spesielt § 7.27 i forskrift om personopplysningsloven.

Det er et vilkår at forsker undertegner taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enheten der forskningen skal gjennomføres, her Ullersmo fengsel.

Postadresse:
Postboks 9006, Grønland
0133 Oslo

Besøksadresse:
Urtegata 9

Telefon: 23 30 49 50
Telefaks: 23 30 49 99
Org.nr: 982 349 400

Saksbehandler:
Nabeel Saleem
E-post: postmottak-
8100@kriminalomsorg.no

Vi presiserer at det skal påses at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av identifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder identifiserbare data skal slettes/makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak for denne hovedregelen, må dette godkjennes av Datatilsynet.

Forsker skal sende et eksemplar av forskningsrapporten til Kriminalomsorgen region Øst, Ullersmo fengsel, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning og til Kriminalomsorgens utdanningssenter.

Med vennlig hilsen

Jan Korsvold
Assisterende regionsdirektør

Nabeel Saleem
Rådgiver

Kopi til:

Ullersmo fengsel
KSF
Bibliotek KRUS

Vedlegg 3: Infoskriv til fengslene

Infoskriv

Jeg er masterstudent i kriminologi på Universitet i Oslo og holder nå på med å skrive masteroppgaven min. I forbindelse med denne ønsker jeg å forske på fengselsbetjeners arbeid. Jeg er interessert i å lære mer om hvordan fengselsbetjenter tolker og praktiserer sin rolle i fengselet. Jeg vil derfor observere ved avdelingen, og intervju fengselsbetjenter. Det å delta på intervju er helt frivillig. Dette betyr at det å ikke delta ikke vil få noen konsekvenser for dem som takker nei.

Ingen direkte personidentifiserende opplysninger (navn, personnummer, eller lignende) skal registreres. Etter at intervjuene har blitt tatt opp på bånd vil det gjøres om til tekst på en slik måte at ingen skal kunne identifisere deltakerne i etterkant. Lydopptakene vil så makuleres. Jeg er underlagt taushetsplikt, og all informasjon vil behandles konfidensielt. Det er også lov å trekke seg fra deltakelse når som helst.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, er det fint om du kan skrive under på en samtykkeerklæring.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på [REDACTED], eller sende en e-post til [REDACTED]. Du kan også kontakte min veileder Kjersti Ericsson ved institutt for kriminologi og retts sosiologi på telefonnummer [REDACTED].

Prosjektet er meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Skriftlig informert samtykke vil hentes inn fra alle intervjupersoner.

Med vennligst hilsen

Tonje Østgård

Vedlegg 4: Intervjuguide

1) Meg som fengselsbetjent

Den første aksen kan virke som en introduksjon, der informanten blir oppfordret til å fortelle om hvordan og hvorfor han eller hun ble fengselsbetjent. Dette vil være et nokså åpent utgangspunkt, der informanten kan fortelle om sitt eget liv. Men på samme tid vil forsker prøve å få fram overgangene i informantens liv, spesielt overgangene som er relatert til hans eller hennes yrke. Fokuset vil også være på informantens forståelse av det å være fengselsbetjent, og hva som oppleves som «viktig» betjentarbeid.

Mulige oppfølgingsspørsmål:

- Hva gjorde du før du begynte å jobbe som betjent?
- Hvordan var det å gå Fengselsskolen?
- Hvilke forventninger hadde du før du begynte jobben?
- Hvordan opplevde du overgangen til fast ansettelse?
- Kan du beskrive en vanlig arbeidsdag/det du gjorde på siste vakt?
- Hva er det som tilsier «en bra dag på jobben»?
- Hva er bra/dårlig med arbeidet, hva er viktig/mindre viktig?
- Har jobben forandret deg som person? Hvordan?
- Kan du beskrive fengselet/avdelingen du jobber ved?

2) Møte med innsatte

Den andre aksen fokuserer på fengselsbetjenters møte med innsatte, og informanten oppfordres til å fortelle hvordan dette møtet bør være. Fokuset rettes med andre ord på hva fengselsbetjenter kan/bør føle/mene under deres møte med innsatte. Mens den første aksen kan være nokså generell, ønsker forsker nå å få fram flere eksempler og erfaringer. Der informanten selv ikke kommer med konkrete eksempler, kan det være en mulighet for forsker å hente eksempler fra observasjon i fengselet og spørre hva informanten ville gjort i en slik situasjon og hvorfor. Målet er å finne ut hva informanten mener er «riktig» fengselsbetjentarbeid, og hvordan dette ser ut i praksis. På samme tid vil det også være aktuelt å rette samtalen mot hva som ikke er riktig fengselsbetjentarbeid, og hvordan man ikke skal oppføre seg mot innsatte.

Mulige oppfølgingsspørsmål:

- Hvordan vil du beskrive en bra innsatt å ha med å gjøre?
- Hva slags type holdning bør man ha mot innsatte? Hvorfor?
- Hvilken rolle har skjønn i arbeidet?
- Hvor godt kjent bør man bli med innsatte?
- Hvor mye liker du å vite om innsatte?
- Kan man stole på innsatte? På hvilke måter?
- Hvordan får man respekt av innsatte?
- Har du noen gang møtt innsatte utenfor fengselet?
- Hvordan stiller du deg i forhold til det å være ja- eller nei-betjent?

3) Kollegialt arbeid

Den siste aksen omhandler det kollegiale arbeidet i fengselet og informantens opplevelser av og meninger om dette arbeidet. Her rettes altså fokus på hvordan informanten selv påvirker og blir påvirket av andre fengselsbetjenter. Også her vil forsker forsøke å få fram konkrete erfaringer og hendelser. Målet er å se nærmere på kollegaers betydning for informantens yrkesutøvelse. Informanten vil med andre ord bli oppfordret til å snakke om sitt forhold til kollegaer og vurdere hvordan egen yrkesutøvelse kan relateres til dette.

Mulige oppfølgingsspørsmål:

- Hvordan vil du beskrive en god/dårlig kollega?
- Hvem passer til jobben som fengselsbetjent?
- Er det noen forskjeller på hvordan mannlige/kvinnelige betjenter gjør jobben?
- På hvilke måter skal man stole på en kollega?
- Hva tenker du om det å jobbe i uniform? Er det noen fordeler eller ulemper?
- Hvor mye makt har betjenter?
- Hva slags erfaringer og historier deles mellom kollegaer?
- Hvordan vil du beskrive fengselets forhold til media?
- Hvordan ser du på kontroll av betjenter?
- Hvordan er «betjenthumoren»?